

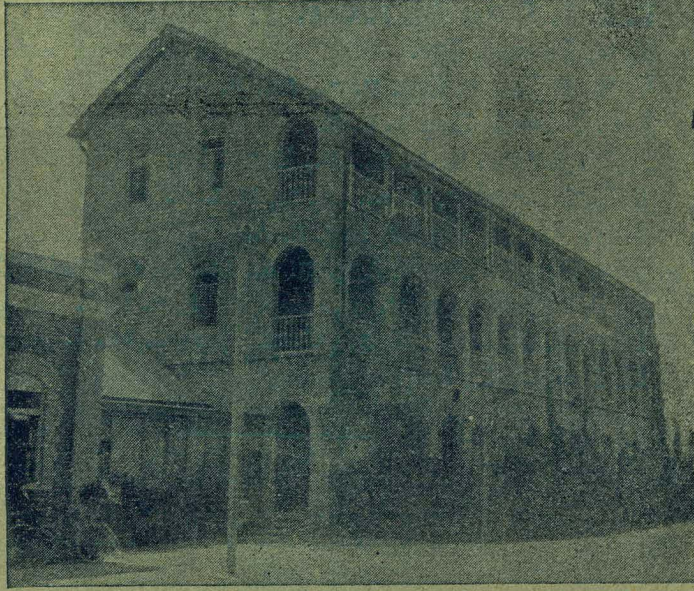
'निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु'—भर्तृहरि.

THE
SHIKSHANA PRASARAK MANDALI'S
New Poona College Magazine.

Vol. X.]

MARCH, 1926.

[No. 4

Editor :—Raghunath Damodar Karmarkar.

POONA:

Printed by Anant Vinayak Patvardhan at the Aryabhushan Press,
Poona City, and published by Raghunath Damodar Karmarkar,
at the New Poona College, Poona.

1926.

Price As. 8.

THE
Shikshana-Prasarak Mandali, Poona.

(Established and registered under Act XXI of 1860.)

MANAGING COUNCIL.

Divan Bahadur K. R. Godbole, B. A., M. C. E., C. B. E.
(Chairman.)
R. B. Laxman Janardan Apte, B. A., LL. B.
(Vice-Chairman.)
R. B. V. T. Agashe, L. C. E.
Y. V. Ranade, Esq.
V. K. Rajwade, Esq. M. A., LL. B.
J. P. Trivedi, Esq. L. C. E.
M. R. Jaykar, M. A., LL. B., Bar-at-law
L. B. Bhopatkar, M. A., LL. B., M. L. C.
Datto Vaman Potdar, Esq. B. A.
Hari Vithal Tulpule, Esq. B. A., LL. B., (Secretary).
R. P. Sabnis, Esq. M. A., (Cantab) F. R. E. S.
Prin. N. M. Shah, M. A. (Cantab), F. C. Ph. S.
G. S. Godbole, Esq.

THE MAGAZINE COMMITTEE.

Principal N. M. Shah, M. A. Prof. H. V. Tulpule.
Prof. R. D. Karmarkar, Miss Chandra Karnatki
(Editor.) Assistant Editor.

To Advertisers.

As the New Poona College Magazine will have an extensive circulation among the numerous alumni of the N. M. V., advertisers are directed to communicate with the undersigned with regard to rates.—Editor.

CONTENTS.

	Pages.
Editorial Notes	... i-ii
Farewell	... iii-iv
The Growth of Socialism, By C. G. Kulkarni, S. B. A.	... 1-9
Scouting a fashion, By D. B. Davare, F. Y. (A)	... 10-11
At Pashan Again!	... 12-14
Gymkhana Notes	... 15-20
Obituary	... 20
हलवा :—कवि कुमार यशोद	... १-२
कवि व काव्य :—लेखक द. गुं. फडके	... २-५
ईश-भन-रंजन :—कवि शारदा, ज्यु. बी. ए.	... ५-६
“पुरुष विरुद्ध स्त्रिया” :—लेखिका चन्द्रा कर्नाटकी	... ६-१२
A Rejoinder :—By A Corporal	... १३-१६
बरील उत्तरास प्रत्युत्तर :—लेखक (कोणी तरी)	... १७-१८
कुरूपता :—कवि वा. भा. पाठक	... १८
—स :—कवि त्र्यंबकानुज, (इंटर आर्टस्)	... १९
कामिनी व चंद्र :—कवि मिलिंद	... १९
विमान :—कवि डी. एन्. कारखानीस, (इंटर आर्टस्)	... २०
वासरांत लंगडी गाय ! :—लेखक वासुदेव विनायक दिवटे, F. Y. B.	... २१-२२
मेघास पाहून	... २३
उत्तेजना :—कवि विठ्ठल महादेव कोल्हटकर	... २४
एक पत्र :—लेखक अण्णा	... २४-२५
साहू कसें गे तरी :—कवि क्ष	... २६
थोडी गंमत !	... २६-२९
समष्टत	... २९-३१
सारस्वत-सेवक संघ	... ३१-३२
सातारा जिल्हा विद्यार्थी संघ	... ३३
पौंच व अभिप्राय	... ३४-३६

The New Poona College Magazine.

Let all the ends thou aim'st at be thy country's,
Thy God's, and truth's.

—*Shakespeare.*

Vol. X.]

March, 1926.

[No. 4.

Editorial Notes.

—(;)—

H. H. The Maharaja Gaskwar of Baroda celebrated the Golden Jubilee of his reign in the month of January. Baroda has been recognised by all to be one of the leading States in India, and the Maharaja deserves to be congratulated on his unceasing efforts in effecting all round improvements in his State. A deputation of the S. P. Mandali had been specially sent to Baroda to offer felicitations to the illustrious Ruler on the auspicious occasion. We wish long life and continued prosperity to H. H. the Maharaja and hope that the Baroda State would continue to be a model State under its enlightened Ruler.

* * * *

Shrimant Sir Gangadharrao, Chief of Miraj, completed his sixtieth year in February, and the occasion was one of great rejoicing to the subjects of the Miraj State, and also to the large circle of the friends and admirers of the Chiefsahab. We offer our sincere congratulations to the Chiefsahab and wish him long life and prosperity.

* * * *

A delightful function took place on the 17th of February in connection with the opening ceremony of the New Cricket Pavillion, of our Gymkhana. It would be remembered that we had first invited Sir Dorab Tata for this purpose and the invitation had also been accepted by him, but his continued indisposition made it impossible for him to go to Poona for the purpose. Mr. Kalewar a well-known contractor of Bombay and a sportsman himself, kindly consented to preside on the occasion at our request and declared the Pavillion open in the presence of a large

gathering of distinguished citizens of Poona. The Pavilion is a very nice and attractive building and would admirably serve the purpose for which it is intended. We are much obliged to Mr. and Mrs. Kalewar for the great trouble they took in going to Poona specially for the occasion.

* * * *

One wing of the New College Buildings has been almost ready and work on the other wing has also commenced. The college authorities are at present considering whether the college should be shifted outside from next June, as the portion built by then would be quite sufficient for the present needs of the college. The whole building excepting the tower is intended to be completed before June 1927.

* * * *

Our readers would be glad to learn that Principal Shah has been elected Secretary of the Indian Mathematical Society.

* * * *

The University Senate in Committee have now finished their deliberations on the University Reform Committee Report. The Senate in Committee, by a small majority, have resolved that an affiliating University be established at Poona, the Agricultural and the Engineering colleges continuing to be affiliated to the Bombay University. A meeting of teachers in the Poona colleges was held, on the invitation of some Poona members of the Senate on the 21st of February at the Fergusson College to discuss the matter. It was decided at the meeting by an overwhelming majority that no University, of whatever type, would be acceptable to Poona if the Agricultural and Engineering colleges do not form part of it and further that there should be a unitary University at Poona. An amendment on these lines would be moved when the Senate would consider this question on the 1st of March.

Farewell.

My editorial revels are now ended. The *Fatwa* has gone forth from the Powers that be that I should cease to be the Editor from tomorrow (the 1st of March 1926). Exactly four years have passed since I was installed on the Editorial Gaddi in 1922 which year also saw the retirement of Principal V. G. Apte and the elevation of Prof. N. M. Shah to the post of the Principal. Before 1922, the New Poona College Magazine was a six-monthly publication and appeared in a smaller size as well. In the first issue under my regime, I wrote 'We have decided to issue the Magazine four times a year, to increase its size and to allot greater space for the description of College activities. We feel confident that these changes would add considerably to its utility. During the four academical years 1922-1926, sixteen issues of the Magazine in a larger and more respectable size, have been published under my regime, with remarkable punctuality, and the general get up also has been recently made more inviting and attractive. How far I have been able to maintain or even to raise the standard of the matter inside, is a matter for the readers to judge. I can only say that I never spared myself in trying to make the Magazine worthy of the New Poona College. What little I may have been able to achieve in this connection is, I frankly confess, wholly due firstly, to the great interest shown in the Magazine by the students themselves who literally flooded me with their contributions—and it grieved me often times to have to reject many a contribution of high merit, for want of space—and secondly, to my singular good fortune in having a succession of very efficient Assistant editors in Messrs Sane P. S., Waknis T. D., Palande K. R. and Paradkar N. B.,—all of them being College Fellows as well. I recall with great pleasure my association with them in editorial work. In October last Mr. Paradkar resigned his post, the other College Fellow, Mr. Kher had already left for England to compete for the I. C. S.,—and I was thus stranded without any one to assist me and it appeared as if I would be required to work single-handed, thenceforward. I then hit on the plan of requesting a S. B. A. student to help me in my work and I offered the post of Assistant Editor to Miss Chandra Karnatki who, after great hesitation, agreed to accept it even at some inconvenience

to herself. She however entered upon her duties with commendable enthusiasm, picked up the little tricks in the editorial trade very easily and familiarising herself with the mysteries of proof-correction in a surprisingly short time, made an almost ideal Assistant. I take this opportunity of publicly acknowledging the unstinted and ungrudging help she rendered to me in bringing out the last two issues of the present year. I would be failing in my duty if I omitted on this occasion to state that my relations with Principal Shah, the Chairman of the Magazine Committee, had all along been extremely cordial. Far from hampering me in my work, he gave me every kind of encouragement and his advice proved to be of the utmost value on all occasions. I cannot sufficiently thank him.

Members of the New Poona College! Before I take leave of you all, allow me to tender my apology to you for the many sins of commission and omission of which I must have been guilty, although unconsciously, and acting absolutely *bona fide*. Editors may come and editors may go, but it is my sole wish that the New Poona College Magazine should go on for ever!

With this small apologia, and with a heavy heart, I now lay down my editorial pen.

28-2-26.

POONA.

}

R. D. KARMARKAR.

The Growth of Socialism.

BY

C. G. KULKARNI, S. B. A.

—o—

Socialism, is essentially an economic problem, a problem of distribution and production. Socialisation of all land, capital and manufactures would indicate the main idea of Socialism. The essential ideas of modern socialism are simply the substitution of state ownership of certain things for private ownership. It does not seek to abolish private property. The socialist regards private property as essential to the development of the individual but considers that the distribution of private property is at present inequitable. The unequal distribution of wealth is at the root of all social grievances and as such society must be reconstructed on a communistic basis. Socialism proposes government ownership and management of the means of production in the place of private management. Each should work according to his ability and each should get according to his needs. Its establishment throughout the world will guarantee the abolition of all internecine quarrels and mutual wars. All selfishness will disappear. Noble emotions will develop. Peace and happiness alone shall reign in society and this means an all sided prosperity of the human race. Such is the boast of Socialism.

Socialism is not merely a theoretical problem but it is a burning question that touches the very soul of the modern industrial system. This is an industrial age. The great world war had its origin in the keen commercial and industrial competition between England and Germany. Therefore let us see what are the causes that have brought about Socialism, trace its historical growth, and consider how far it will affect our own country.

Saint Simon.

In the last quarter of the eighteenth century Sociology attracted the attention of the intelligentsia of Europe. The pioneers of socialism were all Frenchmen. The atmosphere of France is peculiarly suited for any new movement. Saint Simon,

the first prophet of socialism was born in 1760. His great work 'The Industrial System' is well known. He had few followers. He first preached the common distribution of property by which he meant the equal distribution of wealth on the principle of. "To each according to his ability" otherwise known as the principle of distribution according to efficiency. He detested idleness and inequality due to birth. He preached complete freedom for women. "Each man should marry one woman", he says, "but she must share equally with him in family, state and religion."

Fourier.

Saint Simon was followed by Fourier born in 1772. He was the great advocate of Nature. He attributed all sorrow on this earth to our ignorance and misinterpretation of Nature. So he preached the free development of natural faculties. "For this purpose society must be reconstructed" he says and for this purpose, he suggests the interesting scheme of 'Phalange' which originally belonged to Saint Simon. "A phalange" he says "should contain four hundred families i. e. about 1800 inmates in one large building each living as he likes. It must have four square miles of land at its command where every one should work on what he likes and from this produce should be fulfilled all the needs of the phalange. There must also be placed all the means of amusement, and there must be no sort of compulsion, check or oppression whatsoever". This in his opinion would bring about the perfection of the individual, which would establish the reign of Love and Peace without any mean motives.

Louis Blanc.

Next comes Louis Blanc, but after 1830 this movement had a different turn. Now came the two conflicting classes the capitalists and labourers. Louis Blanc was the editor of an influential paper named 'La Revue du progrès social'. His great work 'Organisation of Labour' otherwise known for its charming language awakened the labourers, the actual sufferers from the inequality of wealth. He emphasised democracy and economic welfare as well as material and spiritual development in equal degree. For this purpose he advised the labourers to capture the political power—the army without which economic welfare could not be achieved. For this purpose he asked the people to have representative political institutions. Then he proposed the scheme of "social workshops" in the place of 'phalanges', the produce of

which should be equally distributed in order to abolish competition and its evil effects. "Man's greatness would not then depend, on wealth" he says "but on his contribution to the common service". The Revolution of 1848 gave him a chance to be elected on behalf of workmen and social workshops were established by way of experiment, but they failed.

Proudhon.

His contemporary Proudhon born in 1808 became his follower. He published his first work 'What is property?' in 1840. Liberty, equality and the same justice for all were his three great principles. He proposed that "Labour must be returned by Labour". Though appearing a queer principle at first sight it is still based on his strict love of justice. Secondly he believed that education would create technical equality among all men.

Robert Owen.

Robert Owen, an Englishman born in 1771 was the owner of a cotton mill. He could not bear the pitiable state of the labourers. He built for them convenient dwellings, opened for them a co-operative work-shop and also schools for their children and by his own example tried to abolish the vice of drinking. He attracted public attention and his mill New Lanark became a place for pilgrimage. He emphasised child-education. He opposed Malthus the great economist in his doctrine "The Population increases in a geometrical progression while the food-stuffs increase only in an arithmetical progression." He proved that the poverty of the people was not due to the increase of population but to the unequal distribution of wealth. He was the first founder of socialism in England.

Lassalle.

Chronologically Lassalle, the father of the Social Democratic party in Germany precedes. He was born at Breslau in 1825. In 1862 Bismarck's policy to increase the military strength of Germany began and with it began Lassalle's Socialism. He created a new inspiration in the working classes. He advised them to capture the power of voting. In 1863 he established his 'Universal working men's association'. His three works "Working men's programme", "The open letter" and "The Bastiat-Schulze" explain his theory. His working men's programme advocates the voting power for labourers. His "Open Letter", illustrates his economic doctrine about the wages of labourers. He says,

"It is not in the hands of labourers to determine their wages but the wages are invariably determined by the Economic Law of Demand and supply". To avoid the effects resulting from the same he suggests the remedy of co-operative institutions on the principle that labourers should own the manufactures.

Rodbertus.

His follower Rodbertus was born in 1805. He agrees with Lassalle in almost all things but he opposes resorting to revolutionary means for social improvement and advocates Education and other peaceful means for the attainment of the same. In his opinion labour is the cause of value and as such value must be counted in terms of labour. He proposed that all land should be owned and cultivated by the state and the profits should be distributed among all.

Karl Marx.

Karl Marx is the greatest name in our list of the propounder of socialism. He is the first to base the theory of socialism on scientific grounds. His work 'the Capital' is the Bible of Socialism. He was not merely a philosophic preacher but for forty years he underwent innumerable hardships for the spread of his principles in England, France and Germany. He created a new confidence in the working class and gave a fresh turn to socialism by establishing "International working men's association in 1864". He was born at Trier in Germany of rich and educated parents. After his university education he went in for Law but instead of practising the same profession he became the editor of 'Rhenish Gazette'. His biting criticism against the irresponsible German Government compelled him to leave Germany and betake himself to Paris. His wife equally shared all his hardships and also shared his liberal views. Without her help the work of Karl Marx would never have been what it is. At Paris he came into contact with the French Socialists. At Brussels in Belgium he established a club for the working classes. The German Communists League at Paris requested him to issue a paper on their behalf. The Communist Manifesto was accordingly prepared by Marx and his friend Engels and in it his views are briefly expressed in a very forcible language. He was banished from Germany and he went to London. Poverty harassed him in the extreme. His two children died for want of proper nourishment, still he did not swerve a whit from his principles. He taught Economics to London labourers and refused to accept the sums offered to him

for this purpose. He continued with his cause 'The welfare of the labourers' to the last moment of his life. His first speech in the Universal Working—Men's association was so thrilling and inspiring that it remains ever memorable in the history of Socialism. Mazzini, the great patriot of Italy was present on the occasion when Marx said "Working men of all countries unite. You have nothing to use but your chains—you have worlds to gain". For seven years the association worked well but after the Franco-German War it gradually disappeared. In 1881 his dear wife died and the great man himself died in 1883.

Let us turn to his great work 'The Capital'. In his opinion the economic history is the true history of a nation. He first gives the social history of the times in which from contemporary illustrations he exemplifies the state of labourers as nothing but slavery only under disguise. His first great principle was "the value of a thing depends on its labour" and one great defect that he pointed out of the modern industrial system was this that formerly the profits of his own labour were owned by the labourer himself while they are now owned by the capitalists. He attributed the poverty of the labourers and the opulence of the capitalists to this very cause. He adds that society undergoes evolution and in its very prosperity lie the seeds of its destruction. He points them out thus. Competition has increased production on a large scale so that surplus goods are produced so much so that some manufacturers are ruined altogether while some manufacturers are required to close their factories for a few days. The result is, the labourer is unemployed and dies of starvation. The surplus goods wear out because it has no customers and customers die because of their inability to buy it at a high rate, purposely kept up by the capitalists. Then he predicts the future state of society thus :-"such a state of affairs would create extreme inequality of wealth. The common and constant hardships will train the labourers to unite instinctively and their very consciousness that they are the soul-force and therefore the real owners of the manufactures would destroy the capitalists. They will then at once capture the political and administrative power in the state and the vast inequality of wealth will be done away with. Society will own the manufactures and the profits will be divided equally amongst all," We see how his prophecy is coming to be true from the example of Russia and other Western European nations.

Moreover Marx was a thorough materialist. He attributed all social evolution to material causes of which wealth was the prin-

oiple cause. He attributed the French Revolution mainly to the unequal distribution of wealth. "Feudalism" he says, "is substituted by capitalism but I see another Revolution equally inevitable in which the capitalists will be replaced by working men's associations. For the inevitable growth of manufacturers will concentrate all capital in the hands of very few so much so that an individual will monopolise a profession. This will give rise to 'class conflicts'—the eternal conflict between the capitalist class and the working class. The awakening of workmen and the spread of education would create national and international associations of labourers and the ultimate victory lies with them. Then all land, all manufactures and all capital will belong to the nation and all oppression and conflict will disappear."

Now it will be out of place here to give in detail the account of the Communist's League established in 1844 which issued the communistic manifesto with Marx's great maxim "Proletarians of all lands—unite". It will be only sufficient to know that the Communist's League and the International Working-men's Association did a very remarkable work. It created a new awakening and confidence in the workmen of all nations and the greatest credit goes to Marx and his friend Engels. About the year 1899 Workmen's Congress under the leadership of Kaiser William held its session attended by the representatives of different governments. In President Wilson's scheme of the League of Nations an International Labour Commission was appointed which first met at New York and India was represented there by its own Government representatives. Thus the seed sown by Marx has grown into a big tree.

Now Anarchism and Syndicalism are often confounded as the off-shoots of Socialism while they are its direct opposite Bakounine a Russian is the author of 'Anarchism'. His famous work is 'God and the State'. It exemplifies his revolutionary principles. He detested any sort of power and authority and claims complete freedom of the individual and strict obedience to the laws of Nature. Prince Kropotkin, another great Russian is regarded as the best authority for the principles of Anarchism especially his two great works 'Fields, Factories and Workshops' and "Anarchist Communism". He divides his subject into two parts economic and political. The economic part is again subdivided into two—Production and Distribution. He preaches the abolition of capitalism and says "Each should be allowed to work whatever he likes for no definite period. The necessaries, food, clothing,

etc. should be distributed free of charge, to all without considering whether one works or remains idle. This in his opinion would abolish all private property and check luxuries. But the question naturally arises if the necessaries are secured free of charge, will any one work at all? And if no one works, how will the necessaries be produced? Kropotkine answers them thus:—What man dislikes is not work but overwork. Work is essential to keep up the physical health. Man must use his natural vigour and this will produce sufficient necessaries. Another inducement to work will be the desire of social status for after the abolition of all capital and private property, man's position will not depend on wealth as at present but on his individual contribution to the social service. Even today we see people devoting their lives to a particular cause.

Secondly the free distribution of necessaries will not cause unnecessary waste. To support this he cites an interesting instance. He says that at present water is distributed free of charge, but no one keeps the pipes open unnecessarily because they are free. Every one instinctively shuts them up after he has done with it. The same would be the case with other necessaries also if they are distributed free of charge. On the political side of his theory he says "After the abolition of private property the present state would not continue, and the work of Government would be divided among the co-operative institutions created by the people. Anarchists preach the abolition of Government altogether, but by this they do not mean that there should be a state of perpetual anarchy. They intend to do away with the root of all discontent, crime and selfishness by the extension of their principles which in their opinion would establish real peace in the world.

Syndicalism is a revolt against Marxian Socialism. The syndicalists' great weapon is the strike by which they oppose the capitalists and make their own will effective. Trade Unions have facilitated strikes still more. Another weapon is 'sabotage' which means the destruction of machinery and other goods to close the manufactures. They are opposed to representative government and they oppose it by 'direct action' that means the workman is to influence those in authority not through M. P.s or delegates but "directly through the embattled strength of his Associated Union". The next stage is Guild Socialism or Trade Unionism which is a compromise of Syndicalism and Marxian Socialism. It proposes the establishment of a guild congress which in concert with the Parliament should rule society.

Bolshevism is a word quite familiar to every educated man and with it is associated all oppression, anarchy and disloyalty. The name Bolshevism is derived from a Russian word which means a majority of votes. Lenin, Trotsky, Zenofin are its leaders. However Lenin was its greatest prophet. His true name was Vladimir Ilich Oulianov, Lenin being his assumed name. He calls himself the follower of Marx. His work 'The development of capitalism in Russia' is very famous. Still more is he known to us by his work "The State and the Revolution" in which he supports his theory by quotations from Marx and Engels. His first principle is that the Government is the outcome of eternal opposition between the rich and the poor because their interests are exactly contrary. The capitalist wants to exact as much work out of the labourer as possible by paying as scantily as he could while the labourer wants to do as little as possible by drawing from the capitalist as much as he could. So to check them both, a third party is necessary—that is Government. But it is partial and helps the rich against the poor, and as such he proposes its abolition by means of armed and unarmed. After this he proposes his theory of the "Dictatorship of the Proletariat" as a temporary stage to complete abolition of all authority. Marx describes it as the stage where, "the state is the Proletariat organised as the ruling class." The temporary stage will also wither away when there is no class conflict any more. "The authority of the Government over persons will be replaced by the administration of things and the direction of the processes of production" (Engels). Then there will be one class throughout the world—the working class. This is the ideal stage which Marx describes as the communistic stage in the following words.

"From each according to his ability
To each according to his needs."

So Lenin named his party as the communal party of the Bolsheviks. Its manifesto issued in March 1919 reminds us of Marx's manifesto. The following quotations being extremely significant of their aims and means are added here. (1) We, Communist Representatives of the Revolutionary Proletariat of the different countries of Europe, America and Asia assembled in Soviet at Moscow feel and consider ourselves, followers and fulfillers of the programme proclaimed seventy two years ago (i.e. in 1847 by Marx in his Communistic Manifesto). Look at its promise to the different colonies. (2) "Colonial slaves of Africa and Asia, the hour of the Proletarian Dictatorship is also the hour of your liberation. Lic-

ten to their call to unite under their banners. (3) Under the standard of the Workmen's Councils, under the banner of the third International in the revolutionary struggle for power and the Dictatorship of the Proletariat—Proletarians of all countries—unite."

This is the historical growth of Socialism. Now let us take our particular case. India is mainly an agricultural country, the working classes are devoid of unity and organization because they are uneducated. Here is not that enormous growth of manufactures and factories with which we meet in the West, the struggle for existence is not so keen as in the West. The class conflict is not so acute. The joint family system still exists on a large scale and the most important thing to note is that we are not materialists wholly and solely like the westerners but we are still essentially spiritualists. And so socialism has not yet found here the fertile soil it requires. India may not escape the epidemic; still it will have a very mild attack. The experience of the West will be at our service. The solution given to the problem of Socialism by Bertrand Russell in his "Principles of Social Reconstruction" and "Roads to Freedom" so exactly coincides with our principles of castesystem that we require no other remedy but to revive our old institution of "the Four principle castes" as the Lord Shri-Krishna describes it.

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

To conclude socialism is an inevitable reality. Though capitalism has captured the world at present, still its inevitable results—the growth of manufactures—the pitiable state of labourers—the love of large profits—the commercial competition—the deadly wars resulting from it cannot escape our sight. The working classes of all nations must unite and they are uniting. In some nations they are at the helm of the affairs of State.

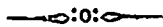
Books for reference.

1. 'Modern Socialism' Appeton's Business Series.
2. 'Social Movement' Ramsay Macdonald.
3. 'History of Socialism' Kirkiph.
4. 'Roads to Freedom' Russell.
5. 'The State and the Revolution' Lenin.
6. 'The Bolshevik Theory' Postgate.
7. 'Political Science' Gilchrist.
8. 'Principles of Economics' Seligman.

Scouting a Fashion.

BY

D. B. DAVARE. F. Y. (A)

As I returned from the annual display given by the Scouts in Poona, I felt how great a work could be done by taking up the Scout work even by ordinary men like myself. I felt that the Scout spirit was neglected, and Scouting was being mistaken for the uniform, the drill, or the playing on the band.

The one essential to make the Scout spirit a living fact amongst the Scouts is to have a good Scout-master. The success of the whole movement depends on the type of the Scout-master we have. So the one question that loomed before me that night was how to get the right type of Scout-masters. I meant no disrespect to those who are already working as Scout-masters. All honour to them. It is too much to expect a person who has to work hard in his office or in the class-room all day long to take up this unpaid voluntary labour; and I could not but feel that as long as our Scout-masters were drawn from this class further progress was not possible.

As I was brooding over these and such other matters, an idea suggested itself to me—"How nice it would be" I said to myself "If Scouting would be fashionable amongst the college-students!" For a moment I was happy, and pictured to myself the sudden transformation that would be brought about in the whole student world if Scouting does become fashionable.

It is admitted on all hands that modern education is unsatisfactory, inadequate, and disappointing; for, it fills the head and leaves the heart untouched. Scouting makes up to a large extent for the shortcomings of the modern scheme of education. It puts the great ideal of Service before the boys, they learn to think of others first and themselves afterwards. They become broad-minded, tolerant and unselfish. In short, it is a movement for the systematic development of character and thus makes the boy

a fit person to live in society. Everything else that goes by the name of Scouting, the parade, the camps, the Scout-games, is a means to this end.

I would earnestly ask my fellow-students to realise what a vast field for work there is in this direction if they seriously mean to do something useful from now. It would be much better to talk and play with younger boys and infuse in them the spirit of service than wasting our time in empty nothings. It will make our own life richer, and we will have the consciousness and the responsibility of living, talking and doing everything in the right way, knowing that those who are younger are going to take us as their ideal if we are their Scout masters.

So this is a service which each one of us can do, remembering that life is not meant merely for enjoyment. Let us try to make scouting fashionable so that many men will become Scout-masters instead of looking at Scouting as something childish and unworthy of their attention.

At Pashan Again!

—:0:—

Very strenuous indeed! How the sufferers—and they were in majority, toiled and strained their nerves to finish up the fatigue work they had the honour to be made to accept! How the evening saw many still working! See here a trench is filled up, there a piece of ground is levelled, what a piteous sight it was to see long arrays arming themselves with spades and pick-axes instead of rifles and bayonets and marching off for levelling the ground and digging and delving instead of marching against the enemy for a strategic fight!

That is of course one side of the medal. Looking to the other side, one cannot but feel the better for having undergone a strenuous training for a fortnight. Idlers at home were electrified into work by rigorous discipline. Active folk enjoyed to their hearts' content the hard and bubbling life. Men no more active than idle felt at first a disgust at the tugging life, but at last came to realize the importance of U. T. C. camp in promoting health and vigour, and shook the dust off their feet from the Pashan Camp with very heavy hands.

To turn to the daily programme. From 7-30 A. M. to 8-30 we had P. T. (Physical Training). Then after a very hurried breakfast, we had marching and Arms-drill up till noon. After heavy dinner we had to turn up at 2-30 P. M. for Rifle exercises. After an hour or so, there was no strenuous work except the sports.

Next week there was a slight change in the programme. P. T. of course was not chucked. It was as essential to be attended to as the "delicious" food and the milk and water stimulant had to be gulped off. From 9-30 A. M. till noon we had to march far away from the camp in the blazing sun for Box and Diamond formations. From 2-30 P. M. we had Bayonet-exercises. For the last two or three days, there were rehearsals of battalion drill as a preparation for the inspection by the District Commander. The District Commander was very much pleased with our smart turn out, drill and discipline, as it was formally announced. In the meanwhile, various competitions, individual as well as by platoons, in sports and firing took place. Prize-distribution came on the last day.

Prizes were distributed and the District Commander advised us as regards physical training. Perfect military efficiency, he said, was impossible to attain even by the Regulars, and advised us to take maximum trouble to attain it along with our studies.

As regards off-duty life, reveille was tolled at 5-30 A. M. as a warning for people to leave their beds. But we had to shake off sleep from our eyes even before that. By 4-30 A. M. gleams of light peeped out of tents. The hum of talkers was heard. Some men took to polishing their faces, others to boot-blackening, still others to cleaning their brass-works. Every one got himself into his uniform and made ready to fall in at the proper time. By 8-30 there was a great rush at tea. It was a sight worth seeing--men running up with their pots towards the mess-tents and forming up a line for receiving tea and bread. At noon again, the tired soldiers were seen in the same haste and formation, but now with more elaborate equipments, of dishes, cans and water-bottles. At supper time again, round the lamp-posts, lads were formed in circles chatting and criticising and merry making. Orthodox men had to leave all their notions at home and had at times to take food in full uniform. Bathing was not a daily duty with every one as the taps were far way. There were some idle lads who had not bathed even twice during the whole period of camp life. 'Yellow Flag' was a terror to many as a Red Rag to a Bull. These bashful timid folk took even miles of walk to avoid that bug-bear. It required veterans to have the courage and boldness to feel quite at ease and enjoy chatting at that blessed place.

On the sports ground, it was mirth and jollity. Even the spectators were inspired to shout out and encourage their men, in the heat of the game. Our college had less rigorous lot in this case at least than in others, too pitiable to mention.

From facts to personality. There were some men among the staff-sergeants that we could not but appreciate. One 'little corporal' strong built, muscular and shortish was worthy of our respect. We were pleased at his graceful movements in P. T., at his imitating awkward men and at his jumping over a high wooden wall, last of all at his quoting Gray's words "where ignorance is bliss, it is folly to be wise". Very gentle he was in his manners and catholic enough to rebuke us for our laughing at awkward movements of one of us. He was perfectly conscious that we were not Regulars, but men of Arts, Science, Agriculture and Engineering and behaved with us very nicely. There was nothing of over-bearing and condescension in his demeanour.

One of our Second-Lieutenants was kind enough to inform me that the officers as well had the same strenuous and helter-skelter life, as that of us, young lads, and we had no ground to envy their lot; alas, the more we sympathise with them for that!

The general impression of camp life is one inspiring and invigorating. The life of hard toil and bustle gave us health and strength. The rigorous discipline trained us for regularity and duty. The P. T. in the early morning and the sports, put ginger and activity into us. Who will forget the game of O'Grady, which required alertness and keen attention! Who will forget the long marches which were accompanied by thrilling national songs and beats of ordered steps! The memory of advances and rushes at the enemy in sham-fights made with all gusto and soldierly spirit is yet alive in us.

All these were enjoyable and instructive features of the camp. But Home! Sweet Home! Who will not feel a shudder to part with it or thrill to return to it! A poet has described in his 'Soldiers dream', the happy dream the soldier enjoyed on the battle-field which only proved but a dream. But we felt our lot was most enviable as the time neared for returning home; some to meet their anxious parents, others to meet their eagerly waiting loves and still others, poor Sonnies! to their beloved books lying on the dusty shelf.

A LAD-MILITARY.

Gymkhana Notes.

Mr. S. A. Kher the General Secretary, called for England, his charge being taken up by Mr. N. B. Paradkar, who also had to go away from Poona and so during the second term the charge of the General Secretary was handed over to Mr. G. G. Kulkarni by the Gymkhana Managing Committee.

During this term the College authorities have provided the Gymkhana with two tennis courts and hence an addition of one more department has been made. They have also supplied us with a new ideal pavilion, for which we heartily thank them.

The opening ceremony of the new pavilion took place on the 17th February, Mr. Y. S. Kalewar—a great friend and sympathiser of our Mandali, a rich and wellknown contractor from Bombay and a lover of sports—was kind enough to come down here for the ceremony for which we record a hearty vote of thanks to him. We are also grateful to Prof. Deodhar the Vice President of the Gymkhana for inviting Mr. Kalewar whose name we hope to associate with the pavilion in the near future.

The Managing Committee took a keen interest in all the concerns of the Gymkhana, and has left behind a record of work of which it can justly be proud.

Following is the summary of the work of the various departments:—

Students' and L. T. M. Library:—

Messrs. S. G. Deshpande and W. K. Joshi, the Secretaries in charge deserve our sincerest thanks for their enthusiastic work and able management. The students took great advantage of both these libraries.

This year the Secretary for the Student's Library has made a very valuable addition to the Library, by purchasing books worth Rs. 375. The Secretary for the L. T. M. library has also purchased books worth Rs. 140 and has added to the prosperity of the Department. As usual the essay competition was held and three prizes were awarded. Mr. S. B. Tilak gave a donation of seven new books—the works of his illustrious father in whose memory this library has been opened. For this act we are grateful to him.

Prof. Naralkar's advice proved of immense importance to the Secretaries of both these and other departments, for which we are highly obliged to him.

Debating Union :—

The secretary Mr. D. B. Lele managed his department efficiently and worked with great enthusiasm. The Musical and Elocution competitions were held as usual before the Social Gathering. A large number of students attended the function. Sardar Abasahib Mujumdar gave his annual donation of Rs 25 for awarding the prizes, for which we are very much thankful to him. The prizes were awarded to successful competitors on the occasion of the Social Gathering.

A unique feature of this year's Debating was that it held a parliamentary Debate between our College and the Deccan College on 'संविमक्त vs. अविमक्त कुटुंबवद्धति.' The Secretary took great trouble in making the debate a complete success. As many as ten meetings were arranged within a short period of two months. The list of the speakers and subjects is attached at the end.

Reading Room :—

Mr. K. D. Fadnis, the secretary in charge, took utmost pains in carrying out the work of the Department for which he deserves to be congratulated. About 23 periodicals—, inland and foreign were ordered. News-papers—daily and weekly were kept. The attendance every day was fairly decent.

Cricket and Football :—

This year our College team proved more efficient and won five matches out of nine. In the Inter Collegiate Tournaments, it had come upto the finals. At the time of the Gathering, Messrs. B. M. Sathe (the secretary), V. D. Sathe, M. S. Sathe and Y. V. Limaye were given efficiency prizes. We congratulate them all.

Our Football team made a splendid display while playing against the Deccan College and was sure of its success, had not some trouble arisen over the last goal. On the whole the secretary managed efficiently his own department.

Indian games and Gymnasium :—

We are glad to note that many students took part in Indian sports and made the work of the Department a success. This year "Chess" was first introduced. As many as 22 prizes were

awarded to the successful candidates. Mr. B. B. Paranjpe, the secretary would have been quite successful in his management if only he had been more economical.

Tennis Department :—

This addition was made to the Gymkhana during the second term. Mr. U. R. Marballi was co-opted to work jointly with Mr. K.D. Fadnis the secretary. There being only a few members the Department could not be self-supporting. However, it being a new item, the Gymkhana shared the expenses to carry on the working satisfactorily.

Ladies' Department :—

This department was entrusted to Miss Shanta Pradhan. Friendly ping-pong matches were played and prizes were awarded to the successful competitors—Miss Kaveri Chaudhari and Miss Shanta Pradhan. Arrangement for playing Tennis was made for this Department and rackets were supplied out of the funds allotted to that Department. It is however to be regretted that very few ladies came forward to take advantage of the game.

Before concluding this report, I must thank Prin. Shah the President of the Gymkhana and Prof. Deodhar the Vice-President, for giving us their help and advice in the management.

*New Poona College. }
21-2-26.*

G. G. KULKARNI
General Secretary

Subject	President	Speaker
1 40th Congress	Principal N. M. Shah	Mr. D. V. Gokhale
2 महाराष्ट्र संगीत (सप्रयोग)	Sardar Abasaheb Mujumdar	Mr. Mulay Shastri
3 My impressions at Theosophical Convention at Adyar	Prof. Sabnis	Mr. Patvardhan (Law College)
4 Othello contrasted with other classical tragedies.	Prof. R. K. Lagu	Miss Moor M. A. (Oxford)
5 Parliamentary Debate	Prof. D. V. Potdar	New Poona College won. 37 vs. 28 votes

NEW POONA COLLEGE.

List of Prize winners.

1925-26.

Elocution Competitions.

I <i>English Speech.</i> —	1st Mr. V. S. Tilak 2nd „ Jathar
II <i>Marathi Speech.</i> —	1st Mr. Bhagwat S. S. 2nd „ Deshpande.
III <i>Recitation.</i> —	1st Miss Nulkar 2nd Mr. Nerlekar 3rd „ Mbaskar 4th „ Kamble

Musical Competitions.

I <i>Singing.</i> —	1st Mr. Vaze
II <i>Flute.</i> —	1st Mr. Barve 2nd „ Ranade
III <i>Fiddle.</i> —	1st Mr. Ranade
IV <i>Sitar.</i> —	1st Mr. Mhaskar
V <i>Tabla.</i> —	1st Mr. Datar

**Essay Competitions held under the auspices of the
Lok. Tilak Memorial Library.**

1 Mr. Khare, V. B.	2 Mr. Gole, V. C.
3 Mr. Datar (F. Y.)	

Lady Students Pingpong.

1 Miss Chaudhari (J. B. A.)	
2 Miss Shanta Pradhan (J. B. A.)	

Cricket Department.

Average bowling.—	Mr. Sathe, V. D.
Average batting.—	Mr. Sathe, B. M.
For fielding.—	Mr. Sathe, M. S.
General proficiency.—	Mr. Limaye, Y. V.

INDIAN GAMES.

Wrestling.

<i>Light Wt. Championship.</i> —	1	Mr. Vipat
<i>Middle Wt. Championship.</i> —	1	Mr. Phatak
<i>Heavy Wt. Championship.</i> —	1	Mr. Chitale

Running.

<i>4 miles</i> —	First prize	Mr. Paranjpe, B. B.
	Second prize	Mr. Ayachit
<i>1 mile</i> —	First prize	Mr. Paranjpe, B. B.
	Second prize	Mr. Thakore
<i>100 yards flat race</i> —	First prize	Mr. Mengale
	Second prize	Mr. Sathe, M. S.
<i>Long jump.</i> —	First prize	Mr. Janorkar
	Second prize	Mr. Datar, R. M.
<i>High jump</i> —		Mr. Gokhale, D. M.
<i>Malkhumb</i> —		Mr. Bhagwat, R. P.
<i>Joraj</i> —	First prize	Mr. Paranjpe, B. B.
	Second prize	Mr. Natu, V. J. P.
<i>Atyapatya</i> —	Skill prize	Mr. Deshpande, S. G.
<i>Khokho</i> —	Skill prize	Mr. Mengale
<i>Climbing the Parvati Hills</i> —		Mr. Natu L. V.
<i>Pingpong tournaments</i> —	Winner	Mr. Agashe, R. K.
	Runner up	Mr. Pilay
<i>Chess tournaments</i> —	Prize divided equally amongst	
		1 Mr. Patwardhan
		2 Mr. Kothari
<i>Swimming Championship</i> —		1 Mr. Chitale
<i>Wrestling Championship</i> —		1 Mr. Vipat
<i>General College Championship</i> —		1 Mr. Mangale

Accounts of the Gymkhana for 1925-26.

Receipts.		Expenses.	
2780—0-0	Fees	617—0-6	Cricket
5—0-0	Raddi-sale	160-12-0	Indian games
8—0-0	Rolling	310—4-6	Reading Room
30—0-0	Tent hire	379—8-3	Students' Library
21-14-6	S. P. Mandali	115—0-0	L. T. M. Library
20—0-0	Net sold to College	93—6-6	Ladies' games
100—4-0	Tennis fees	79—1-3	Servants' pay
25—0-0	Donation from	79-13-0	Miscellaneous
	Sardar Abasaheb	84—0-0	Furniture
	Mujumdar	120—0-0	Entrance fees
		371—1-0	Rolling
2990—2-6	Total	165—2-6	Tennis Dept.
		40—0-0	Furniture for pavilion
		120—0-0	Debating
		<hr/>	
	Total	2753—2-3	
	Balance	237--0-3	
		<hr/>	
		2990—2-6	

G. G. KULKARNI,
Gen. Secy.

Obituary.

We are much aggrieved to record the death of Mr. P. C. Patankar B. E. (Civil) who passed away on 22nd January at Bombay. Owing to a sudden derangement in his stomach he had to be operated upon at Bombay, and he expired on the third day of his operation. Mr. Patankar was a brilliant past student of our College. Having finished his school career in the Poona High School, where he distinguished himself by carrying away many scholarships, he joined our College in 1919. In the College also he stood in the first class at the First Year Arts Examination. Then he joined the Engineering College and took his degree, B. E. (Civil), in 1924. He was a promising young man and would certainly have made his mark in life. He was a pleasing character, modest in his behaviour and sincere in his friendship. He leaves behind him his aged father and young wife and a number of friends to lament his death. And his old father's sorrow must be quite inconceivable as Prayagraj was his only son! What word can afford consolation to the young widow! We only express our deep sympathy with them in their bereavement.

न्यू पूना कॉलेज मॅगझीन

वर्ष १० वें.]

मार्च १९२६.

[अंक ४ थ

हलवा.

[चाल-भूपती सरें तें वैभवसुख.]

किति सुरेख हलवा झाला बघ हा आई !
चान्दण्याच जणुं या खालीं आल्या बाई !
अपुल्याच सारखा हलवा वरती करिते
ती सृष्टिसती, जग तारा त्यांना म्हणतें !
ही आकाशाची कढई उलटी करुन
बघ हलवा करिते निसर्गदेवी छान !
निजकरें हालवी हलती तेव्हां सारे
एकादा चुकुनी पडे पहा परभारें.
या इतक्या मोठ्या कढईखालीं आंच
घायास जणों जातसे सूर्य रात्रीस !
स्वर्गांत फारसें नसेल केशर म्हणुनी
हा एकच मंगळ तिनें बनविला जपुनी !
अर्धाच विसे जाहला हिचा हा हलवा
किति बारिक वाणे अजून विसती पाहा !
कांहींवर आले काटे कितितरि छान
कांहींवर काटे मुळीं न विसती जाण !
हा सुंदर हलवा पुरा कर्धा व्हायाचा !
दररात्रीं बघतां अपुरा विसतो साचा !
कर्धि संपवील ही हलवा असला छान !
कर्धि अम्हांस वांटिल ! पडे कशाची वाण !

का पाक संपला असेल तीचा आई !
 यग नवीन कां ही बनवित दुसरा वार्ही ?
 मज पंख जरी देवानें दिधले असते
 जाउनी साखऱ्या दिधला असता तीहें !
 हे दाणे पटपट जर खाली पडतील
 तर आईय, ती खोज किती होईल !
 ही निसर्गदेवी कोणासाठी करिते
 हा इतुका हलवा ! गूढ एक हें मातें !

पुणे,
 मकरसंक्रांत १८४७.

छुमार यशोद.

काव्य व काव्य

(लेखक: — द. गुं. फडके)

संसाधनाताने प्रसुब्ध झालेल्या महासागरावर असंख्य पर्वतमाय लाटा उसेळांव्यात, किंचित् कालांत या सर्व देखाव्याचें तें रौद्र, भयानक स्वरूप जाऊन त्याची जागा शांत, शीतल व गंभीर अशा देखाव्यानें पटकवावी, तसल्या प्रकारची कांक्षीशी स्थिति मानवी मनाची असते. मानवी मनःपटलावर देखील अशाच तऱ्हेच्या लाटा उसळत असतात. पण त्या समुद्रावर उडणाऱ्या पाण्याच्या लाटांसारख्या नसून विचारांच्या होत. कधी कधी त्या बाऱ्याच्या मंजुळ झोतानें नलिनर्णयुक्त बाष्पपटलावर तरारणाऱ्या लहानग्या लाटांसारख्या असतात, तर कधी भयानकस्वरूप घेऊन भेकडवृत्तीच्या म्याडांस भेडसावणाऱ्या, पाण्यानें अर्धांग भरलेल्या महासागरासारख्या असतात. मानवी मन सदासर्वदा कोणत्या तरी विषयात गर्क होऊन त्यावर विचार करीत असतें व क्वचित्प्रसंगी तें त्या विचाराच्या घेऱ्यांत एतकें घेंगाऊन जातें कीं आजूबाजूस काय चाललें आहे हें देखील त्यास कळत नाही. अंतःकरण भावनामय असतें, त्यांत विविध भावना स्वैरगतीनें विहार करितात. या भावनांची भरपूर वाढ होऊन त्या, कांठोकांठ पाण्यानें भरलेल्या भांड्याप्रमाणें, अंतःकरणाघोहेर शब्दमय सृष्टींत पडूं लागल्या कीं काव्यमय होतात. म्हणूनच जे कवि असतात त्यांच्या हृत्सागरांत या लाटांनीं मारे गर्दी उडवून दिली कीं त्या काव्यरूप होऊन बोहर पडतात. आकाशांत तरळणारे मेघखंड, पश्चिम दिग्भागी अस्ताचलावर क्षणमात्र बसणाऱ्या सूर्याच्या स्वर्णयुक्त किरणांनीं मेघखंडावरून त्रिलसगरे नाचरे रंग, चतुर्थीच्या दिवशीं उपवनांतून विहार करीत असतां, लतामंडपाला बेलींच्या योगानें बनलेल्या झरोक्यांतून दूरवर आकाशमार्गानें गमन करतांना मध्येच हेलकावे खाणाऱ्या मेघखंडापल्याड दिसणारा तेजस्वी तारा, अःपल्या धवल किरणांनीं सृष्टीवर अमूनवृष्टि करणारी शीतल शशांकाची चिमणी कोर, इत्यादि हां हां म्हणतां गडप होणारी निसर्गाची धांवतीं पळतीं चित्रें जे कवि असतात त्यांच्या प्रतिभादर्शनें ती शब्दमयकाव्यसृष्टींत उतरून चिरंजीव होऊं लागतील.

कावि व काव्य.

१)

काव्याचा उद्भव अंतःकरणापासून उत्पन्न होत असतो. भावनामय हृद्यांत अनेक भावना उत्पन्न झाल्या; पण त्यांचें शब्दाचित्र विविधरंगांत चितारतां न आलें तर त्या भावना आंतल्या आंतच गुदमरून विरून जातात. कोकील निसर्गातःच गानप्रिय असल्यानें तो मधुर व गोड ललकारी सोडून देतो; पण त्या एकाद्या दुसऱ्या वेळेस सोडतां आल्या नाहींत किंवा त्याचा आवाज बसला असला तर तो सुधारण्याच्या कामीं त्याचा सर्व काल निघून जातो व इतकेंही करून इच्छित वस्तु प्राप्त झाली नाहीं तर विचारा विनाकारण आग्र दृष्टावर ओरडून ओरडून गतप्राण होऊन आढवी मान टाकतो; तद्दतच कवींची गोष्ट असते. मनामध्ये उत्पन्न झालेल्या उत्कट भावनांच्या शब्दाचित्राचा उठाव जर झाला तरच ठीक. अंगांत जाज्वल प्रतिभाशक्ति असली व तिला शब्दांची जोड मिळाली कीं काव्य बाहेर येणारच ! दुःखानें दडपलेल्या, वारंवार वाईट प्रसंग आल्यानें विटलेल्या, व सर्व दिवस-भर काषाडकष्ट करून क्लान्त झालेल्या जीवास क्षणभर विरंगुळा देण्यास काव्याची उत्तम जोड आहे. सदासर्वदा, सुखदुःखांच्या आघातानें कवींचें मन कोंवळें झालें असतें, व तें प्रसंग घटत असतां ज्या भावनांचा परिणाम त्यावर जास्त होईल त्या भावना बरोबर येऊन काव्यरूपानें बाहेर पडतें.

कवींचा कल्पनासृष्टीत मनसोक्त विशार चाललेला असतो. कल्पनातरंग भयंकर उसळ्या मारूं लागले कीं ते त्यांच्या निश्वासाबरोबरच काव्यमय होऊन बाहेर येतात. कावे-कल्पना कांहीं विलक्षणच ! ते फुलांशीं हंसतात काय ! चिमण्या छकुल्या बगड्यांशीं बोलतात काय ! ! पक्ष्यांसह वनसंचार—तद्दतच गगनसंचार—करतात काय ! सर्वच विलक्षण ! ! ! ही एक और मजा आहे. अशा प्रकारच्या कल्पना साधारण प्रतीच्या मानवांत सांपडणें मुष्किलच. उत्कृष्ट प्रकारच्या कल्पना निर्माण होण्यास तशी मनोभूमिका पाहिजे. म्हणूनच 'Poets are born and not made' अशी उक्ति आहे. प्रसिद्ध आंग्लकवि Wordsworth रस्त्यानें एके समर्थी सहज चालला असतां, वाऱ्याच्या झोतासरशीं लांब शिरवींगार शेतें हेलकावूं लागली. त्याबरोबर त्याचे कल्पनातरंगही हेलकावूं लागून काव्य बाहेर पडलें. व्याधानें मारलेल्या तीक्ष्ण बाणानें व्याकृष्ट होऊन पडलेलें कौचमिथुन पाहिल्याबरोबर वाल्मीकीचें अंतःकरण भयंकर दुःखानें द्रवले व त्यांचा शोक 'श्लोकत्व-मापद्यत' झाला. तेव्हां कोणत्या गोष्टीवरून काव्य करण्याची स्फूर्ति होईल याचा मुळीच नेम नाहीं.

प्रतिभाशक्तीच्या प्रभावावर काव्य निर्माण होत असतें. प्रतिभाशक्ति काय कसं शकणार नाहीं ? श्लुब्ध झालेल्या मनास शांत करण्यासाठीं शब्दांचा नव्या नवलाईचा छानछोक पेहराव करून जें काव्य निर्माण झालें तें कवींच्या प्रतिभाशक्तीमुळेच होय. सृष्टीमध्ये नेहमीं वृष्टीस पडणाऱ्या नाचऱ्या दृश्यांना, जर कवींच्या अंगां ह्या शक्तीचा अभाव असता तर, चिरंजीवित्व कुणी प्राप्त करून दिलें असतें ? कवींची कल्पनाशक्ति इतकी जाज्वल्य असते कीं साधारण मनुष्यास ज्या कल्पना करवत नाहींत त्यांच्या कितीतरी पलीकडे त्यांच्या कल्पना संचार करित जातात. तरळत्या मेघसंदापमाणें, वाऱ्याबरोबर वाहवणाऱ्या परागकणापमाणें किंवा गगनांत द्रुनगतीनें स्वैरसंचार करणाऱ्या बाष्पबिंदूपमाणें कवींच्या कल्पना मनमुराद विशार करतात. त्या निमिषांत सप्तपाताल हिंडून येतात. त्यांच्या कल्प-नेचा ओष द्वैतापासून अद्वैताकडे, मरणापासून अमरत्वाकडे, परमाणूपासून महताकडे

सारखा वहात असतो. नदीच्या प्रवाहाप्रमाणे त्यांच्या कल्पनांना कधी खंड पडत नाही. तेजोनाथाच्या तेजस्वी तापाने तापलेल्या सहारा वाळवंटासारख्या बालुकामय प्रदेशावर रम्य, मनाला आल्हाद प्राप्त करून देणारी उपवने कवि प्रतिभाशक्तीवर उत्पन्न करू शकतो. जेथे जेथे उकिरडे, बखळी यांनी मनमानेलसे साम्राज्य स्थापिले आहे, त्या ठिकाणी टोले-जंग राजवाडे निर्माण करण्याचे शक्तिसामर्थ्य प्रतिभेत आहे. अखिल चराचरांतून खच्चून भरलेली निगूढ तत्त्वे लोकांना समजावून देण्याचे महत्कार्य कवि करतो. चर पदार्थांतील तत्त्वे समजावून देण्याचे इतके अवघड नसते, परंतु अचरांतून वास करणारे सौंदर्य, त्यांच्यातील मार्दव व ईश्वरी तत्त्वे समजावून देण्याचे कार्य फार अवघड असते.

ज्यांत आपणांस कांहीं दिसत नाही व जे आपण फोल ठरावितों, त्यांतचः—

व्यथीं अधिकाचि वसे,
तो तयासि दिसे । जया म्हणती पिसें ॥

केशवसुत.

प्रत्येक गोष्टीत जे जे सत्य आहे, सौंदर्य आहे व ईश्वरी संकेत आहेत ते मानवांना आम्ही समजून देऊं देऊं असा त्यांना आत्मविश्वास असतो आणि म्हणूनचः—

आम्हांला वगळा गतप्रभ झणां होतील तारांगणे ।
आम्हांला वगळा विकेल कवडी मोलावरी हें जिणें ॥

केशवसुत.

बाष्कळ बडबड करणाऱ्या या वेड्यापिसांना एकाने सहज 'तुम्ही कोण ?' असा प्रश्न केला असता कवीने त्यांना रोखठोक उत्तर दिले. आम्ही कोण म्हणून शहाणपणाने तुम्ही आम्हांस काय विचारता ? ज्यांचा सर्व जगांत पास आहे, जे आपल्या प्रतिभाशक्तीच्या योगाने व कल्पनेने चोहोंकडे संचार करितात, ज्यांची दृष्टि दिक्कालाच्या आरपार जाऊ शकते व ज्यांच्यापुढे तुम्हांमध्ये मोठमोठ्या गणल्या जाणाऱ्या गोष्टी अगदीं शुल्लक असतात, त्या आम्हांला हा प्रश्न काय विचारता ? वस्तूकडे एक नुसता दृष्टिक्षेप टाकतां क्षणांचि त्यांच्यांतील सौंदर्य ओळखण्याचे सामर्थ्य कोणांत आहे ? दगडाला देवपण, हितकरू गोष्टींना सौंदर्य, वाईटास चांगले व अद्भुत्याला दृश्य करण्याचे सामर्थ्य एक कवी-वाचून कोणांत आहे ? असल्या तऱ्हेचे खरमरीत व योग्य उत्तर मिळतांच प्रश्न करणाऱ्या माणसाची गाळण उडून त्याला चुंमुरे खात स्वस्थ बसावे लागले. पृथ्वीला सुरलोकांसमान करण्याचा कवींनी जणू विडाच उचलला आहे.

कवींचे सारे आयुष्य फुलांवर निर्वेषणें विहार करणाऱ्या मधुलोलुपभृंगांच्या गुंजार वाला ताल देण्यांत, गिरिशिखरे, दरीखोरी व वृक्षराजी घुमवीत येणाऱ्या, खडकावर लोळणाऱ्या व हिरवळीशीं लपंडाव खेळणाऱ्या बाल निर्झरिणीबरोबर फिरत जाण्यांत, आम्र-वृक्षावर बसून निरंतर अमृत प्राशन करणाऱ्या कोकिळांशीं कूजन करण्यांत, सुंदरतेच्या मोहिनीसंगे विहार करण्यांत, गिरक्या घेत खाली उतरणाऱ्या बाळविहंगाला पाहून त्यांचे कौतुक करण्यांत जात असते तो जी जी वस्तु पाहिल तिच्याशीं अगदीं तादात्म्य पावून जाईल. बालकवि ठोमऱ्यांनी आपण कविता कां लिहिली याचे उत्तर एके ठिकाणी दिले आहेः—

ईश-मन-रंजन.

५

तुजला बघर्ता, भरभर उडतां, कविता आठविली ।
कशीबशी ती तत्प्राप्तीस्तव या कवनीं लिहिली ॥
वनवासी फुलाला खुद्द टिळक म्हणतातः—
फुला तुजसम काव्यस्फूर्ति कविना देइ न कोणी ।
न मी गाइलीं इतरां कवणां, जितकीं फुलांस गाणीं ॥
असो.

ईश-मन-रंजन.

[त्रिंबक क्षेत्रीं सरोवराकृती गोदावरीपात्राकाठीं चांदण्यारात्रीं बसलें असतां सुचलेले विचार.]

(चाल--भावधारे आपुलासा.)

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ १० ॥

दाट तरुंची ही वनराई,
शांतल वायू झोंके देई,
झोल्यापरि ती झोंकत राही

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ १ ॥

झोल्यावरतीं स्वच्छंदानें
बसुनी गाती भंजुल गानें
द्विजवर विहरति बहु मौजेनें

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ २ ॥

झोल्यावरतीं इन्दु नभींचा
फुल्लनलिनिसंगम पतीचा
तोषवि जननयनांना साचा

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ ३ ॥

नाव चालली नभोदधिवरी
ईश खेळतां फोंके तयावरि,
तेजोमयशा तारासुंदरि

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ ४ ॥

तारा नृत्यीं दंग जाहल्या
मोर्त्यांच्या माळा ओघळल्या
जलरूपानें भूवरि आल्या

दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ ५ ॥

मोत्यांचें दर्पण हें बनलें
विश्वचित्र त्यावरी उमटलें
ईशाचें मन रंजन झालें
दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ ६ ॥

पङ्कजनलिनी विकसित सरला
नवरंगी गालिचा पसरिला
राजहंस त्या वरी झोंपला
दिसे अति गोड । विश्व हें पुरवि कवि-कोड ॥ ७ ॥

शारदा.

ज्यु. बी. ए.

(१)

“ पुरुष विरुद्ध स्त्रिया ”

(कोणी तरी)

“ Needle has given place to tennis racket and fireside has been made too hot for man to sit by and enjoy its warmth. ”

“ Women.....whose high aspiration it is, not of becoming a divine presence in home circle.....but posing as the intelligentsia. ”

गेल्या अंकांतील याच मधळ्याचा “ A Corporal ” यांच्या लेखांतील वर उद्धृत केलेली विधाने वाचून आम्हांस फार आश्चर्य वाटलें. क्षणभर तर आपण १९२६ सालांत नसून, महाराष्ट्राच्या मधल्या स्थितीतील एकाद्या शंकरमामंजीचे “ काय बोवा बायका ! पुरुषांची बरोबरी करूं पाहतात; पण बायकांचे शाहाणपण केव्हांही चुलीपुरतेंच ! ” असे उद्गार ऐकत आहेंसे वाटलें; पण पुष्कळ डोळे चोळून पाहिल्यावरसुद्धा “ New Poona College Magazine, ' January 1926 ” ही अक्षरे स्पष्टच राहिलेली पाहून १९२६ सालांतल्या ग्रॅज्युएट होऊं घातलेल्या एका सुशिक्षित तरुणानेंच स्त्रियांना शिक्षण दिल्यामुळें झालेल्या अनिष्ट परिणामांचें हें भडक चित्र रंगविलें आहे, अशी आमची खात्री झाली. सुशिक्षित स्त्रियांविषयी, अशिक्षित लोकांचे विचार अशाच घटीचे असतात; परंतु सुशिक्षित लोकांनींही अशाच तऱ्हेचे विचार प्रकट केलेले पाहून सखेद आश्चर्य, व त्याच्या अज्ञानाविषयी कीव वाटल्याशिवाय रहात नाही.

स्त्रियांना शिक्षण द्यावें कीं नाही याचा काठ्याकूट आज जवळजवळ ५०-७५ वर्षे चालला आहे, व हा प्रश्न एकदां कायमचा सुटून स्त्रियांना शिक्षणाचीं दारे खुलीं झालीं असें आम्हांला व बहुजनसमाजाला वाटत आहे. मग हा प्रश्न पुन्हां उकरून काढण्याची बुद्धि प्रस्तुत लेखकाला कशानें बरे झाली ?

शिक्षणाच्या मदने धंद होऊन स्त्रियांनीं स्त्रीत्वास योग्य अशीं कर्तव्ये टाकून दिलीं, व पुरुषी पेशा पत्करला असें लेखकाचें मत दिसतें. पण त्यानें आपल्या study मध्ये

बसून आपल्या विचाराचे फवारे दूरवर उडवण्यापेक्षा आसपास जराशी नजर टाकून विचारपूर्वक लिहिले असते, तर हा लेख लिहिण्याची आम्हांस पाळीच आली नसती. सुशिक्षित स्त्रिया गृहांतील शान्तीचा नाश करतात, लेखकाच्या शब्दांत सांगावयाचे म्हणजे आतांशा स्वयंपाकघरांतील उष्णता असह्य झाल्यामुळे पुरुषांना बाहेर पळ काढावा लागतो, असे लेखकास वाटते. गृहसुख सोडून सुखशान्तिगृहांचा ठाव पहाणाऱ्या पुरुषांची संख्या सुशिक्षितसमाजांत वाढत आहे की, कमी होत आहे याची लेखकांनी बारीक चौकशी करावी, अशी आमची त्यांना नम्र सूचना आहे. आमची तर अशी खात्री आहे की, घरां आल्याबरोबर, निरनिराळ्या 'आण्यां' ची व गाऱ्याण्यांची याद तोंडावर फेंकली गेल्यामुळे स्वयंपाकघराचे तोंडही न बघतां उंबऱ्यांतूनच पाय काढणाऱ्या पुरुषांची संख्या, सुशिक्षित व चतुर अशा गृहलक्ष्मींचा पाय घरांत पडल्यापासून खूपच कमी होत चालली आहे.

शाळा व कॉलेजे यांमध्ये स्त्रियांना जे शिक्षण मिळते, त्याचा त्यांना गृहकृत्यांत प्रत्यक्षरीत्या कांहीं उपयोग होत नाही हे खरे आहे. पण पुरुषांना तरी कॉलेजमधील शिक्षणाचा पुढील आयुष्यांत उपयोग होतो काय ? इंग्लिश ऑनर्स घेऊन, परिक्षेत उच्च वर्ग पटकाविणाऱ्या कित्येक पुरुषांना पोटासाठी पुढे निव्वळ खर्चवाशी करण्याचा प्रसंग येतो. तेव्हां त्यांना सोपे जावे म्हणून पुरुषांनी दिश्या मिळविणाऱ्या नादीं न लागतां खर्चवाशीच शिकावी असे म्हणणे जितक्या मूर्खपणाचे होईल तितकेच स्त्रियांनी शिक्षणाचा गंधही न घेतां नेहमी स्वयंपाकघरांत खटपट करित बसावे असे म्हणणे होईल, पुरुष ज्याप्रमाणे जीवनकलहांत टक्रेटोणेपे खाऊन अनुभवाने ज्ञान शिकतात त्याचप्रमाणे स्त्रियाही संसार एकदां अंगावर पडला म्हणजे हळु हळु अनुभव घेऊन त्याची जबाबदारी उत्कृष्ट रीतीनें संभाळतात. त्यासाठी त्यांनी Arts Colleges सोडून गृहशिक्षणासाठी मुद्दाम स्थापिलेल्या शाळांत जाण्याची विलकूल जरूर नाही.

स्वाभाविकरीत्या गृहांत मिळत असलेल्या शिक्षणाला कॉलेजमधील शिक्षणाची जोड मिळाली, म्हणजे दुघांत साखर पडते. ह्या कल्पनेच्या भराऱ्या किंवा तर्कशास्त्राचे शाब्दिक सिद्धांत नव्हेत, हे आसपासच्या परिस्थितीकडे नजर टाकल्यास स्पष्ट दिसून येईल. स्त्रियांना शिक्षणामृताचा स्वाद मिळाल्यापासून त्यांनी करून दाखविलेली कामगिरी त्यांना मिळालेल्या अल्पकालाच्या मानाने फारच स्तुत्य आहे. घरांतील पुराणप्रिय समाज व बाहेरील सुधारणावादी समाज या दोघांना रुचेलसे शिक्षण घेऊन दोघांना सुख ठेवण्याची बिकट कामगिरी पुरुषांपेक्षा स्त्रियांवरच जास्त पडली, व पहिल्यांदा नवीनपणामुळे दहा बारा वर्षे जरी त्यांची दिशाभूल झाली तरी शेवटी त्यांनी ती जबाबदारी अत्यंत उत्तम रीतीनें पार पाडली असे अभिमानपूर्वक म्हटल्याशिवाय राहवत नाही. लेखकाने म्हटल्याप्रमाणे, स्त्रियांनीं सुई टाकून रॅकेटचा स्वीकार केलेला नाही. एका हातांत सुई व दुसऱ्या हातांत रॅकेट घेऊन दोन्ही हात सारख्याच कुशलतेनें चालविणाऱ्या अलीकडच्या सुशिक्षित स्त्रिया पाहून विचारी मनुष्य त्यांचे कौतुकच करील. दरवर्षी कॉलेजच्या संमेलनाचे वेळी विद्यार्थिनी जितक्या उत्साहाने वक्तृत्व व पिंगपॉंगसारख्या सामन्यांत भाग घेतात, तितक्याच उत्साहाने भाज्या चिरावयासही तयार असतात. या प्रतिवर्षी घडणाऱ्या झुलक गोष्टीकडे जरी लेखकाने लक्ष पुराविले असते, तरी विद्वत्तेची हांव धरून स्त्रिया गृहकृत्याकडे दुर्लक्ष करतात असें झपटेल चुकीचे विधान त्यानें कधीही केले नसते.

आधुनिक शिक्षण दिल्याने स्त्रिया गृहिणीपदाला नालायक होतात, असा कांगावा करणारा प्रस्तुत लेखक कांहीं एकटाच नाही. कॉलेजांत शिकत असलेल्या सर्वच विद्यार्थ्यांत ही प्रवृत्ति कमीजास्त प्रमाणाने दिसून येते. स्त्रियांचे उच्च शिक्षण व उच्च शिक्षण संपादन करणाऱ्या विद्यार्थिनी या पुरुषविद्यार्थ्यांच्या डोळ्यांत नेहमी खड्यासारख्या खुपत असतात. आतांशा वातावरणांत उमटणाऱ्या अशाच प्रकारच्या अनेक ध्वनींचा 'A corporate' यांचा लेख हा केवळ प्रतिध्वनि आहे. क्षणोक्षणी फोंफावत जाणारा हा स्त्रीशिक्षणाचा प्रवाह काल्पनिक दुष्परिणामांच्या प्रतिबंधांनी असा मध्येच थोपवून धरण्यांत पुरुषवर्गाचा काय उद्देश असावा बरे ?

प्रस्तुत लेखकाच्या म्हणण्याप्रमाणे स्त्रिया एके काळीं चार भित्तिया आंत आपला स्वर्ग मानून काळ कंठीत होत्या. त्यावेळीं ह्या गृहसाम्राज्ञीना कशा रीतीने वागवण्यांत येत असे, हे पुरुषांची मतलबी आठवण विसरली असेल, पण आम्ही स्त्रिया हे विसरलो नाही. उमाबाईसारख्या गृहदेवतेची शंकरमामंजी खेटरांनी पूजा बांधू लागले म्हणूनच स्त्रिया कांहीं उदार पुरुषांच्या मदतीने सूर्यदर्शन घेण्याचे घाडस करण्यास तयार झाल्या. नानाप्रकारच्या अडचणी व छळ सोसून आज स्त्रिया विश्वाच्या जीवनकलहांत, पुरुषांच्या बरोबरीने उभे रहाण्याच्या पात्रतेला आल्या आहेत, व कांहीं कांहीं बाबतीत कांहीं स्त्रियांनी तर पुरुषांच्यापेक्षाही जास्त कर्तबगारी करून दाखविली आहे. पण ज्या मैनेची मान सुरगाळून मनाला मानतील ते बोल पुरुष बोलत होते, ती मैना पिंजऱ्यांतून निसटून आटोक्याबाहेर गेलेली पाहून पुरुषांच्या स्वाभिमानाला धक्का बसला. भावनांनी गुंफलेला हृदयाचा नाजुक गोफ पुरुष तटातट तोडून पायाखाली तुडवीत होते. पण बुद्धिवादाच्या भक्कम जाळ्यांत गुरफटल्याबरोबर, ते माशासारखे तडफडू लागले. प्राचीन काळींही स्त्रिया विद्वत्तेत पुरुषांच्या बरोबरीच्या होत्या व पुरुष त्यांना योग्य तो मान देतही होते. शंकराचार्य व मंडनमिश्र अशा श्रेष्ठ विद्वानांच्या अत्यंत महत्त्वाच्या वादांत परीक्षकाचे काम सरस्वतीकडे देण्यांत आले होते. परंतु अरेरावीला फार दिवस चटावलेले पुरुषांचे मन आतां सहानुभूतीच्या सहकारितेला तयार होत नाही. दुबळ्या मनाने व हाताने, दुर्मीर्गांत भटकणारे व्यसनी पतिदेवाचे पाय हृदयाशी धरणाऱ्या अन्वर्थक अबला सिंधूमाईला लाथाडून, आपला *manliness* प्रकट करणाऱ्या "पातकी पतीच्या बेजबाबदार बडबडीपुढे अधःश्रद्धेने मान वांकवून, त्याच्या पापाला अपत्यक्ष रीतीने उत्तेजन देऊन मूर्ति भंगणारी पत्नी, पूजा मोडणाऱ्या पत्नीप्रमाणेच, पतिव्रताच नव्हे" अशा स्वतंत्र विचाराने, वाकड्या पडणाऱ्या पावलांत शंखला ठोकण्यास अलीकडची तेजस्वी सुशिक्षित कालिंदी पुढे सरसावलेली पाहून पुरुषांना आपल्या हक्कावर गदा आली, असे वाटू लागले. आपल्या मर्दुमकीची सर्वच बाजूंनी पिछेहाट झालेली कोणता वीर सहन करील बरे ? सैन्याला वीरश्री चढण्यासाठी भावनोद्दीपक भाषणे करण्याचे, रणांगणांत तरवार गाजवून अटकेवर झेंडा फडकवण्याचे दिवस तर गेलेच ! पण, पुरुषांना अत्यंत प्रिय असे, घरांत सुलतानी अंमल गाजवण्याचे व बायकोला गुलामाप्रमाणे राववण्याचेहि दिवस जाऊ लागलेले पाहून, हे मर्दू तळमळू लागले. कांहीं शब्दशूर, खंदेवीर, लेखणीरूपी शस्त्र हातांत धरून, एकाद्या नवीन स्त्रीलेखिकेच्या लेखावर वेढेवाकडे शब्दप्रहार करून आपली मर्दुमकी गाजवण्याची हौस पुरी करून बेंज लागले. (एकंदर स्त्रीवर्गाविषयी "over-ambitious nature and over-bearing attitude of female species" अशी सामान्य विधाने सहज ठीलेने ठोकून देणे, हा

पुरुषांचा जन्मसिद्ध हक्क आहे. पण, सुशिक्षित म्हणवणाऱ्या समाजातील कांहीं अमानुष प्रकार पाहून, एकाद्या स्त्रीचें हृदय पिळवटून, आवेशाच्या भरांत तिच्या लेखणीतून पुरुषा-विरुद्ध एखादादुस्तरा शब्द वावगा गेला, तर मात्र “audacity, stubborn prejudices” अशा गर्जेना हें लागतान.) पण या बोलांच्या कढीभातानें तृप्ति न झाल्यामुळे, आपल्या बुद्धिवैभवानें व कर्तव्यगरीनें आपल्याला मागे टाकणाऱ्या व आपल्या उच्छृंखल वृत्तीला आळा घालणाऱ्या स्त्रियांचें, आपल्या कार्यक्षेत्रांतूनच उच्चाटन करण्याची युक्ति पुरुष शोधू लागले. “स्त्रिया म्हणजे जीवाचा विसावा ! गृहांतल्या स्वर्गीय देवता ! मार्गभ्रष्ट प्रवाश्यांना मृदुमृदुल शब्दांनी मार्ग दाखविणं एवढेंच त्यांचें कर्तव्य ! जाडी विद्वत्ता मिळ-विण्याच्या व माठमोठीं सामाजिक व राजकीय कार्थें करण्याच्या भानगडींत त्यांनीं पडूं नये” असा मानभावीपणाचा गोड गोड युक्तिवाद सांगून स्त्रियांना पुन्हां घरांत डांबून ठेव-ण्याचा पुरुषवर्गाचा डाव दिसतो. पण त्यांनीं पकळें लक्षांत ठेवावें कीं गुरुदयाच्या या मायावी पुंगीला भुलून डोलणाऱ्या दुधखुळ्या स्त्रिया आनां राहिल्या नाहींत. स्वातंत्र्याचें वारें चाखलेल्या, वाविणीचें दूध प्यालेल्या या जिवंत नागिणी, तुम्ही यांना न कुखवतां सरळ मार्गांनीं जाल तोंवर तुम्हाला प्रेमाची सोबत आणि शांती ती सावली करतील, पण त्यांचे दांत पाडण्याकरितां, तुम्ही हात पुढें कराउ तर मात्र त्या त्याचा कडकटून च वा घेतल्या-शिवाय कधीहि राहणार नाहींत !

(१)

मार्गाल अंकांत एका ‘कॉर्पोरल’नीं ‘Man versus Woman’ नांवाचा एक विचारपरिप्लुत लेख लिहिला होता. लेख खरोखर चांगला आहे, व लेखकांनीं एकंदर दोन्ही बाजूनीं विचार केला असून विकाराच्या किंवा अविचाराच्या ‘फिट’मध्ये कांहीं तरी भरकटलें नसल्यामुळे वाचकांनाही शांतपणें विचार करायला वाव मिळाला आहे, याबद्दल आनंद वाटतो. परंतु जिला ते आपल्या लेखांत ‘Give-and-take policy in unowned sphere’ असें नांव देतात, त्याच policy चा, अगदीं अल्प कां होईना, पण नकळत पगडा बसल्यामुळे तिनें लेखकांना कांहीं ठिकठिकाणीं फर्शी पाडण्याचा प्रयत्न केल्यासारखें दिसतें.

पुरुषांच्या बरोबरीनें शिक्षण घेऊं लागल्यामुळे गृहशिक्षणाला फाटा मिळत चालला आहे, असें म्हणण्याचा लेखकांचा उद्देश दिसतो. असें म्हणण्यासारखे कांहीं अनुभव त्यांना आले असतील कदाचित्. पण आमची त्यांना अशी सूचना आहे कीं, त्यांनीं एकदां त्या अनुभवांची शेंकडावारी कऱ्हावी; आणि पुस्तकी शिक्षणांत मात्र झपाट्यानें पुढें जात असून गृहशिक्षणाचा अजिबात गंध नाहीं अशा त्यांनीं शेंकडा पांच तरी प्रौढ मुली काढून दाखवाव्या, किंवा त्यांची इच्छा असेल तर आम्ही तरी शाळा किंवा कॉलेज, व गृह या दोन्ही शाखांमध्ये एकदम शिक्षण मिळत असतांना दोन्हीपैकी कोणत्याही एका शिक्षणाची हेळसांड होऊं न देणाऱ्या—किंवा झालीच तर दुसऱ्यामुळे पाहिल्याची हेत आहे अशा शेंकडा पंचाणवच्या वर मुली दाखवून देतो.

अर्थात्च, जो तो आपल्या परिस्थितीप्रमाणे वागतो, हे आहेच. एकाद्या सरदाराला सकाळी चहा घेण्याचे वेळीं नेहमीच्या चार नोकरांपैकीं एक कमी असला कीं त्याच्या पायाची तिडीक मस्तकाला जाते, पण कोणत्याही सामाजिक प्रश्नाचा विचार करतांना असे लोक मर्यादेच्या बाहेरच ठेवून साधारण मध्यम स्थितीतल्या लोकांबद्दल विचार केला पाहिजे. बाकी, अशाच तऱ्हेनें विचार केला जातो असं धरून चालले तरी, 'Young men have more to attend to than the homely matters; ' तेव्हां बाहेर फिरत असतांना हातांत टेनिस रॅकेट घेऊन घराबाहेर पडलेली मुलगी त्यांना दिसणार आणि तीच घरामध्ये असतांना तिच्या हातांत सुईदोरा असला तरी तो त्यांच्या दृष्टीआड असणार हे साहजिकच आहे. आणि एकाद्या स्त्रीनें अगदीं अल्प अनुभवावरून शब्दांचें माधुर्य किंवा भावेमध्ये सौजन्य वगैरेकडे विशेष लक्ष न घेतां एकदम सुशिक्षित पुरुषांविरुद्ध कांहीं सर्वसाधारण विधान केलें,—तर एकाद्या पुरुषानेही थोड्याशा अनुभव वरून, पण गोड भाषेत सुशिक्षित स्त्रियांविरुद्ध एक सर्वसाधारण विधान करावें, असे प्रसंग नेहमींचेच आहेत. हे लेखकांनीं आपल्या लेखाच्या आरंभी स्पष्टपणे सांगितलेच आहे, तेव्हां त्यांनाच दोष काय द्यायचा ?

लेखकांची दुसरी एक सूचना आहे. To warn, to comfort and to command या समभुजत्रिकोणांत स्त्रियांचें कर्तव्यक्षेत्र आंखलेलें असतांना, पहिली व तिसरी बाजू बाजवीपेक्षां फाजील वाढवून, त्या क्षेत्रफळ विस्तारण्याच्या वायफळ भ्रमणगतीत पडल्यामुळे उलट त्यांच्याकडून दुसऱ्या बाजूला मात्र कमीतरता येत आहे, असें ते सुचवतात. पुरुषांना गृहसौख्य लाभत नाही, असा या सूचनेचा अर्थ दिसतो; थोडे मिळालें तरी तेंही 'cold' असतें ! पुरुषांच्या दृष्टीनें असें दिसत असेल तेव्हां लेखकबंधूंनीं सांगितले तें योग्यच केलें; पण स्त्रियांच्या दृष्टीनें काय दिसतें तेंही त्यांना सांगितले तर वावगें होणार नाही. "With the advance of civilization,[there is] an awakening consciousness in women " असें लेखक म्हणतातच. स्त्रियांना आत्मा असतो, ही गोष्ट जोंपर्यंत गुलदस्तांत होती, तोंपर्यंत त्यांना, पुरुषांना गृहसौख्य कसें लाभेल याचाच विचार असे, व आपल्याला दृष्टी नाही, अशी त्यांची समजूत असे; त्यामुळे पुरुषांना घरांत पूर्ण अधिकार असून शांतता व सुख घेत असे. पण स्त्रियांना, आपल्याला आत्मा असतो ही जाणीव होऊं लागल्यापासून मात्र पुरुषांप्रमाणे आम्हांलाही सुख पाहिजे, असें वाटूं लागलें. घरांत स्त्रियांना इतके दिवस नसलेली स्वतंत्रता मिळूं लागली, तेव्हां, त्याप्रमाणानें आपल्या स्वातंत्र्याच्या मिळणाऱ्या उपभोगाचे प्रमाण कमी झालें, असें पुरुषांना वाटतें, तें बरोबर आहे. पण यावरून, स्त्रियांनीं, पुरुषांना आमच्यापासून मिळणारें सुख आमच्या सुखालासेमुळे 'cold' वाटतें म्हणून, पुन्हां पूर्वीप्रमाणे वागूं लागवें,—म्हणजे थोडक्यांत, जग पुढें जात असतांना (with the advance of civilization) स्त्रियांमध्ये मात्र सुधारणा होऊं नये, असें बंधूंना वाटतें, असाच अर्थ करायचा ना ? तसेंच 'warn' करण्याबद्दलही लेखकबंधू एक शेर देतात स्त्रियांना कांहीं वेळां कठोरपणानें वागावें लागतें खरें. पण नेहमीं स्त्रियांशीं वरचढ वागण्याची संवय असल्यामुळे कांहीं पुरुषांना हा कर्तव्याचा कठोरपणा, 'vehemence' व 'arrogance' दिसत असावा, अशी शंका येते.

पुढें जातां जातां लेखक म्हणतात "...whose aspiration it is...of posing as an intelligentia, as more than a match for man, as quite independent human beings able to work out their own salvation." अगदीं

बरोबर आहे. स्त्रियांना इतकी स्वतंत्रता अनुभवण्याची इच्छा असते की, जणू काय स्वतः 'मोक्ष' मिळवण्याचे त्यांच्यांत पूर्ण सामर्थ्य आहे! पण स्त्रियांना मोक्षपदाला नेण्याचा जन्मसिद्ध हक्क सर्वस्वी पुरुषांचा आहे, हे विसरून स्त्रियांचे मुळीच चालणार नाही! पुरुषांनी स्त्रियांना आपल्याबरोबर न्यावयाचे आहे, हे विसरले तरी चालते!! नव्हे-स्त्रिया आपण होऊन बरोबर येऊ लागल्या तर 'बरोबर नको, मागे राहून आम्ही ओढून नेईपर्यंत वाटे पहा,' असे म्हणण्याचा सुद्धा त्यांना हक्क आहे!!! पण स्त्रियांनी तरी, आम्ही बरोबर येतो म्हटले, तर पुरुष नको म्हणून मागे राहायला सांगतात, असा थोडे दिवस अनुभव घेतला; आतां पुढे पळू लागलो तर निदान पुढे नको, बरोबर या असे तरी म्हणतील असे त्यांना वाटू लागले असावे! तेव्हां स्त्रिया पुरुषांच्या पुढे जाऊ पहातात, या विधानांत काय चूक आहे? स्त्रिया म्हणजे बोलून चालून 'अबला' या वचनाचीहि लेखक लागलीच आठवण करून देतात. जगातील उलट्यासुलट्या घडामोडीपुढे आपला टिकाव कसा लागणार, हे स्त्रियांच्यासुद्धा होळ्यापुढेच अर्से; पण त्याबरोबर हेहि सांगितले पाहिजे, त्यांना असेही वाटते की पुरुष इतके पराक्रमी असले तरी आमच्या मदींवाचून त्यांचे सुद्धा जगांत चालणार नाही. ही स्त्रियांची कल्पना आपल्या दृष्टीने खरी आहे की नाही, हे पुरुषांनी पहावे. आपण एकट्या निर्बल आहोत ही जाणीव स्त्रियांना असते, म्हणूनच त्या पुरुषांच्या बरोबर राहू इच्छितात; पण पुरुषांनाही आपली मदत लागणार, तेव्हां ते आपल्याला बरोबर राहू देतील अशीही त्यांना आशा वाटते. It is not difficult to find the weaker vessel rivalling the stronger one, even in violent gusts of storm. खरे आहे. स्वतःचा निर्बलपणा घुसऱ्यापुढे व्यक्त करण्यापूर्वी कोणीहि आपल्या रक्षणाबद्दल अगोदर शक्य तितकी स्वतः खटपट करणारच. शिवाय, 'weak vessel' ला बुडण्याची भीति जास्त असते, तेव्हां 'strong vessel' जवळ आपण राहावे असेही त्याला वाटणे साहजिकच आहे. पण आपण 'strong' म्हणून अभिमान बाळगणाऱ्या 'vessel' वरही जर कर्मधर्मसंयोगाने बुडण्याचा प्रसंग आला तर 'weak vessel' ची सुद्धा आपल्याला मदत लागेल, हे त्यांमधील लक्षांत ठेवले पाहिजे.

Social service in humble cots and dwellings..... वगैरेबद्दल अनास्था वावस्तू लागली आहे, ही लेखकांची सूचनाही ग्राह्य आहे. पण देवळांच्या बाहेर बसणाऱ्या किंवा सर्व रस्त्यांवरून भिक्षेसाठी भटकत फिरणाऱ्या भिकाऱ्यांमध्ये आंधळेपणाचे वगैरे सौम्य आणणारे खोटे भिकारी आढळण्याचे कारण एकादेवेळीं कांहीं पुरुषांकडून स्त्रियांच्या 'कोमलां अन्तःकरणांच्या मारणांत येते, तसे होणार नाही याबद्दलची हमी लेखकबंधूंनी घ्यावी, असे त्यांना आमचे सांगणे आहे. नाहीतर आधीच 'स्त्रिया उधळ्या असतात' या त्यांना मिळालेल्या किताबालाही बळकटी येण्याचा संभव आहे.

*

*

*

*

दुसरे एक बंधु, रा. सहस्रबुद्धे, 'गृहाशिक्षणा'बद्दल विचार करतांना, स्त्रिया सध्या, अत्यंत हीन स्थितीत असल्याबद्दल दुःख प्रगट करून 'आ'चे मुलावर किती वजन असते? असा मजेदार सवाल करतात. फार काय, पुरुष बहुतेक बाहेर असतात म्हणून 'वरी आल्या-वर सांगून देईन' एवढी तरी तात्पुरती धमकी देतां देते, सुद्धाच्या दिवशी ते सुद्धा नाही!! पण पुरुषांनी असे प्रश्न करावे, व स्त्रियांनी 'बा'चे तरी हल्ली मुलावर किती वजन असते, ते काळजाळींजवळच्या हल्ली उदाहरणांवरून विचरते' या प्रश्नांवर त्यांना

उत्तर यावें, यांत इंग्लिश नाही. कारण या बाबतीत थोडाफार दोषाकडे दोष येतो. “ कोठे कांहीं कोठे कांहीं । एक आहे एक नाही ॥ ” गृहशिक्षणाबद्दल जबाबदारी असतेच.

या लेखकबंधूंचा ‘ शिकलेल्या स्त्रिया तरी या [जें ते आपल्या लेखांत सांगतात] महाकर्तव्याची जाणीव कोठे घरतात ? ’ हा पाठोपाठच दुसरा सवाल पाहूनही गंमत वाटते. आणि या सवालाला आधार कोणता ? तर “ वर्गातून, भातातून असे आढळने... कसेसेच वाटेल ! ” पण या वाक्यांत ‘ अमुक ’ हा संदिग्ध शब्द वापरला असल्यामुळे स्त्रियांना काय झोबतें अशी त्यांची कल्पना आहे हें कळण्याला मार्ग नाही. ग्राम्यपणा किंवा टारगटपणा त्या शब्दानें उद्दिष्ट असेल असे म्हणवत नाही; यदाःदाचिर्ना असला तर स्त्रियांना तो सहन होत नाही, ‘ कसासाच ’ वाटतो हें कबूल झेलें पाहिजे. स्त्रियांवर टीका उद्दिष्ट असेल तर ती कोणत्या रीतीने केरी जात आहे तिकडे स्त्रियांचें लक्ष असतें. त्या रीतीत बोलतांना वक्तृमध्ये किंवा ऐकतांना श्रोत्यांमध्ये जरूर त्या गंभीरपणाचा अभाव असला तर ती टीकाही स्त्रियांच्या ‘ कोमलतम हृदयाला ’ झोबते, हेंही कबूल. मग यावरून स्त्रियांना आपली जबाबदारी समजत नाही, हा आरोप लेखकांना करायचा असला तर तोही मन्द करून घेण्याला आमची तयारी आहे. आणि या व्यतिरिक्त ‘ अमुक ’ शब्दानें जें कांहीं घडिते असेल, त्यांतून ज्या गोष्टी साधारणपणें भरसभेत सम्य स्त्रीपुरुषांच्या मिश्र ममुदायांत उल्लेख करण्यासारख्या नसतात, ज्यांचा उल्लेख स्त्रियांनाच नव्हे तर सम्य पुरुषांनासुद्धा ‘ कसासाच ’ वाटतो तेवढ्या गोष्टी (त्या कोणत्या हें जाणण्याला लेखकबंधु सुज्ञच आहेत) वगळून बाकीचे कांहींही वेदांही, कोठेही बोलायचें असल्यास खुशाल बोलावें, स्त्रियांना मुळीच झोचणार नाही, अशी आम्ही भगिनींच्यातर्फें खात्री देतो. यानंतर लेखकांच्या लागलीच येणाऱ्या जबाबदारीच्या व्याख्येबद्दलही जास्त कांहीं सांगण्याची जरूरी राहात नाही.

*

*

*

*

तथापि, वरील दोषां बंधूंच्या सर्व सूचनांचा भगिनी योग्य तो विचार छरतीलच तसे भगिनींच्या वतीने लेखकांना आम्हांस देऊन ठेवावें, हें बरें.

सच्चा दर्नादही.

A Rejoinder.

BY
A CORPORAL.

We have read with great care and amused patience, the brilliant brief drawn by this 'Nameless' lady advocate (whose lucrative practice at the bar, we have no hesitation to prognosticate). But we are sorry to remark that this rather premature venture in the direction augurs ill. For she has unluckily followed the maxim 'to know the vintage and quality of wine, one need not drink the whole cask.' Her writing has all the severity of convulsive anger at white heat, melodramatic sentiment, everything in short minus sense. This Nameless who seems to aspire to be a Suffragette professes to answer not what we have said, but what she fancies we have said. She raises the devil and then vainly chafes at it. This fiery and reeling Portia is obsessed with the idea that our last article was a tirade against female education, but we believe that no one who has eyes to read and brains to understand would find anything of the sort in the whole of the article. The Nameless writer gloats over the idea that we were driven to write the article, being strangled by the spectre of terrible apprehension that the regiment of educated suffragettes would inflict a crushing defeat on man and oust him from his citadel. And in midsummer madness she raises a strawman and triumphantly pulls him to pieces. Of course we won't grudge the Nameless the simple pleasure of blissful ignorance, of dreaming a dream of matriarchal Utopia! For man, as we have said, is a flower of chivalry. Would that the writer had remembered our previous warning, that "Instead of flying on the wings of emotion, sentimentalism, imagination, one should walk on the solid ground of facts when one wants to dabble in vital matters". As it is, this article too reveals "nothing but audacity, stubborn prejudices, overbearing attitude of female species, in an advanced and so called cultured stage".

To turn to the article itself, it also is stuffed with scholastic quotations patched up in a medley fashion. While we admire her scholarship, we pity her sense of propriety and advise this young crusader who fondly hugs the aspiration of 'outmanning man' not to make her brain a lumberroom of quotations which she is likely to misquote. The 'Nameless' picks out a sentence here and a sentence there to work out her artistry upon. And the result

is a clumsy embroidery. The writer no doubt, skates very gingerly (for just as she professes to handle both a needle and a racket, she can as well place one foot in the kitchen and the other in the skating rink) on the smooth ground of her own limited, cramped and prejudiced views. But the ground is slippery. No skill in pingpong, no staggering eloquence on the platform, would come to her rescue.

Most of the article deserves no notice for it is not worth the paper on which it is written. Would that the Nameless writer had been born 40 or 50 years ago, so that her arrogant criticism would at least have had the saving grace of relevancy. She tries to father upon us views which are really spun out of her own imagination. And where she reads correctly she is too much disposed to exercise her powers of psycho-analysis to understand the plain meaning of plain words. We therefore reiterate our main points:

1. As to the spheres of man and woman, we said: "He (Jow) must have intended one to be a fit counterpart of the other, the defects of one giving the other a wide scope for pioneering in the act of improvement of humanity, and the merits, serving as an impetus, a lodestone as it were, helping to explore in unknown and dark regions of universal mind".

2. "Civilization in its advancing tide has brought the sexes externally nearer, but the gulf between their mental attitude is widening, and giving place to ultra-independent attitude and inclination in woman—of meeting man on his own ground and trying to outrival him," and apropos Man

3. "Man of innate chivalrous nature has plunged into bathos, by mistaking the being a lady's man for chivalrous conduct".

4. In conclusion we have said "Woman is a pearl of beauty" "Man is a flower of chivalry". "And the duties of man and woman are distinct in society."

We are conscious that the outrivalling scholarly genius of the Nameless would insist upon controverting even the above views correctly stated; for nothing is sane in the eyes of an obstinate fanatic.

If the writer is not a suffragette out and out, intending to establish an antiman league to bombard his citadel, she will at least give cool consideration to the views—not of an English honours-student now, but of Dr. Tagore whose genius, let us piously hope, the 'Nameless' will not have the audacity to challenge.

"If woman begins to believe, that though biologically her function is different from that of man, psychologically she is identical with him; If the human world in its mentality becomes exclusively male, then before long it will be reduced to utter inanity. For life finds its truth and beauty not in any exaggeration of sameness but in harmony."

"If woman's nature were identical with man, if Eve were a mere tautology of Adam, it would only give rise to a monotonous superfluity."

"It is a religious responsibility for women to live the life which is their own. Their activity is not for money making or organising power or intellectually probing the mystery of distance but for establishing and maintaining human relationships, the highest moral qualities."

Let the 'Nameless' rub her eyes and grasp the true meaning of our words which were an appeal to women to reveal their personality and realise that womanliness is not chiefly decorative. "It is like that vital health which not only imparts the bloom of beauty to the body, but joy to the mind and perfection to life". Then only it will lead her to find her place in society and the Guardian spirit of the personal in human nature will extend the ministry of woman over all developments of life".

Now at least the Nameless will realise that the beastly anodyne of a reptile bite is not hers. All that it will bring about is not the improvement of man but a sneer. What a threat of a venomous bite!! We only sneer and repeat: "Frailty, thy name is woman". Man is too securely steeled against your dainty little teeth!

In passing an English Honours-Student points out that man will be corrected not by severe bites of reptile virgins, howsoever swollen and puffed by the wanton wind of freedom, but by the 'still small voice' of those who are born '—to warn, to comfort and to command' who are phantoms of delight, who have in fine sucked not tigresses but mothers.

(2)

To turn from the previous article to this is to come out of a stormy gale near a calm and warm fireside. If there was mad raving of an anorthopomaniac here is some sober thought tinged with 'Much might be said on both sides'—sentiment of Roger de Coverley. If there was shrewish temerity, here is womanly virtue and alacrity. If there was all noise, here is at least some sub-

stance. If there was violent drumthumping here is a note of the lute inspite of rifts somewhere. If there was a rocket shooting up only to come down all dim and battered, here is a serene blazing torch though it flickers at intervals. In short, if there was shown a cloven foot, here are shown feet of clay.

The writer bestows upon us high encomiums for our 'thoughtful and impartial' article, and in the end assures us on behalf of her sisters that our suggestions will be duly taken into consideration. We are very thankful to her for the letters of recommendation; we only regret that she has lost the golden opportunity of doing us the sisterly service which would have spared us the trouble and the waste of time, space and energy, and of doing her sister the friendly service which would have saved the volcano from bursting out its lava.

As it is, the rejoinder before us smells of English behind its oriental Purdah. For we read and reread it, and with great difficulty, could make out what the writer meant from the trend of her thought. We rather pity our poor sentences which have been divorced from the context. The writer has, we are aggrieved to tell, very indelicately played a sort of tug-of-war with them; and after a wearisome tussel what does she gain by the trouble and circumlocution and tough and rigid commentary in 'anglicised Marathi'? She only comes to the conclusion that we were right or were justified in making the statements. At times her excessive, heated contest with our words lands her into a misunderstanding.

Let us once for all say that we are none of those who say as regards female education 'whatever is, is right' or who love to set back the hands of the clock or who are so foolish as to assert that woman is a man 'mangue' or an undeveloped man. Let us again say that when we speak of woman as a counterpart of man, we mean of course, reciprocal obligations and duties. Let us refer the writer to our first reply which will make matters clear.

We are only greatly delighted with the cocksure statement of the writer that more than 95 p. c. of her sister-scholars are equally versed in arts culinery as well as academic; and we hope to be spared the trouble of taking a sort of moral census of her sisters; for who will be so unchivalrous? We only request the writer not to force us into the shabby business of washing this dirty linnen in public, for that will only spoil the whole show. From her confidential news, we safely conclude that lesser are the chances of sexantagonism and least the chances of the realisation of dreams of some selfcentred, reptilish would-be dames about petticoat rule and dominance

वरील उत्तरास प्रत्युत्तर.

श्रीयुत Corporal यांनी आमच्या टीकेस लिहिलेले उत्तर वाचून वटकाभर आमची चांगलीच करमणूक झाली व अभ्यासाने त्रस्त झालेला मेंदू शांत झाला. श्रीयुतांचे इंग्लिश भाषेवरील प्रभुत्व फारच वर्णनीय आहे. कोणत्याही भाषेत अस्खलित शिष्या देतां येऊं लागल्या, म्हणजे त्या भाषेत तो मनुष्य पूर्वीण झाला, असे समजतात. इंग्लिश सारख्या परकीय भाषेत इतके नैपुण्य संपादन केल्याबद्दल, या इंग्लिश ऑनर्सच्या विद्यार्थ्यांचे आम्ही मनःपूर्वक अभिनंदन करितो. त्याचप्रमाणे, श्रीयुत Corporal यांना उद्देशून, व्यक्तिः, एकही अपशब्द आम्ही आमच्या टीकेत लिहिला नसतांही, श्रीयुतांनी जितक्या आठवतील तितक्या योग्यायोग्यता न पाहतां, आम्हांस शिष्या देऊन, “ Man is a flower of chivalry ” या आपल्या वचनाची सत्यता पटवून दिली आहे. बोलाप्रमाणे चालून बंध विभूतीत आपली गणना करून घेतल्याबद्दलही त्यांचे आम्ही अभिनंदन करतो. हे लेखकाच्या अंगचे सर्व गुण पाहून, ते एक यशस्वी वर्तमानपत्रकार झालेले असे भविष्य करण्यास, आम्हांस कांहीं हरकत वाटत नाही.

पण श्रीयुतांनी आपले हे गुण उघडण्याचे कारण, पुढकळ विचार करूनही आम्हांस सांगणेना. आमच्या टीकेवर उत्तर म्हणावे तर एवढ्या प्रचंड महोदधीत एका पोकळ शिंपल्या-शिवाय तसा प्रयत्न कोठेही केलेला दिसत नाही. श्रीयुत म्हणतात, “आमच्या लेखाचा उद्देश कांहीं स्त्रीशिक्षणावर टीका करण्याचा नव्हता ! ” नसेल कदाचित ! पण “न कळतां पद अग्निवरी ” पडून भाजले तर अग्नीवर रागावण्यापेक्षा पायाखाली पाहून चालण्यास शिकणे यांत जास्त शाहाणपणा आहे. श्रीयुतांच्या सर्व लेखावर टीका करण्याचा आमचा उद्देश पुढीच नव्हता; व तशी कोणाची गैरसमजूत होऊं नये, म्हणून “लेखांतील कांहीं विधाने वाचून ” असे आम्ही पारंभीच स्पष्टपणे म्हटले असून, लेखांतील आम्हांस आक्षेपाई वाटणारी वाक्ये, शिरोभार्गी उद्धृत केली होती पण त्रोपेचे सौंग घेणाराला जागे कोण करणार? आमच्या लेखाचा जवळजवळ अर्धा अधिक भाग, या विधानावरील टीकेने भरलेला असूनही लेखकाने त्याच्याकडे जाणून बुजून दुर्लक्ष केले आहे.

यावरून वाचकांच्या लक्षांत येईल की, श्रीयुतांनी आपल्या मागील लेखाची Summary देऊन मॅगझीनची बहुमूल्य जागा दिनाकारण वाहवली आहे.

स्त्रिया पुरुषांच्या कार्यक्षेत्रांत शिरून त्यांचा पाडाव करण्याचा प्रयत्न करीत आहेत हे लेखकाने दोन्ही वेळां कबूल केले आहे. या कार्यात त्या पूर्णपणे यशस्वी होत आहेत, असे आम्ही एकदां एकवार जोराने सांगतो. स्त्रियांचा हा विजय पुरुषांच्या बोज्यांत खुपतो, म्हणून त्यांनी, “ स्त्रियांचे कार्यक्षेत्र म्हणजे गृह. बाहेरच्या भानगडीत त्यांनी पडू नये ” असा युक्तिवाद सुरू केला आहे, असे आम्ही म्हटले होते. वस्तुस्थिति अशी नसून “ पुरुष व स्त्रिया यांची कार्यक्षेत्रेच भिन्न आहेत ” ही प्रामाणिक समजूत या युक्तिवादाच्या मुळाशी आहे असे Corporal म्हणतात.

स्त्रिया पूर्वासारख्या दुबळ्या राहिल्या नसून, पुरुषांना आळा बालण्याचे सामर्थ्य त्यांच्यात आले आहे. या आमच्या विधानावर, स्त्रिया पुरुषांचे तिळमात्रही वांकडे करू

शकणार नाहीत, अशी घमेंड मारून, आपलें नेहमीचें Warn, comfort, command हें तुणतुणें श्रियुतानें वाजवलें आहे.

आम्ही लेखकाला नम्रपणें कळवतो कीं, “स्त्रियांचें व पुरुषांचें कार्यक्षेत्र भिन्न आहे” हें सांगण्याला आम्हांला पुरुषांची बिलकूल जरूर नाही. “still, small voice” नें warn, comfort, command ” करणें, हें स्त्रियांचें कर्तव्य एवढें आम्हांस कळतें. आणि स्त्रिया पूर्वी अशाच वागत होत्या, हें आम्ही आमच्या टीकेंत दाखविलें होतें; पण या “still, small. voice” ला, पुरुष अचल म्हणून तुच्छ लेखूं लागले, म्हणूनच स्त्रिया, आपली पायरी सोडून पुरुषांच्या कार्यक्षेत्रांत उतरून त्यांनीं आपली सबलता पटवून देण्याच्या उपयोगास लागल्या. A corporal ची बढाई ऐकून, अद्याप आपल्यास बरीच मजल माराण्याची सोष्टे या तीव्र जाण, वेनें मन अस्वस्थ हातें पण उत्साह द्विगुणीत होतो. जेव्हां पुरुष आमची कर्तृत्वशक्ति पांजलपणें कवूठ करतील, तेव्हांच महात्मा टागोरांच्या सांगण्याप्रमाणें, आमचीं कर्तव्यें आम्हां एकनिष्ठें बजावूं. या मार्गाशिवाय, पुरुषांना बठणीवर आणण्याचा दुसरा उपाय आम्हांस दिसत नाही. स्त्री स्वातंत्र्याला Wantonness म्हणणारे, शब्दच्छल करून दंश करून पक्षीं पायांतील घेदी बनून पुरुषांच्या बुराचरणाला आळा घालणाऱ्या तेजस्वी स्त्रीच्या वर्तनाची “beastly anodyne” म्हणून हेटाळणी करणारे निगरगड पुरुष “still small voice” नें केलेल्या “warn, comfort, command” ला जुमानतील काय ?

(दोषी तरी)

छुरूपता

ही का शूर्पणखा पुनः अवतरे श्रीराक्षराज्यांतली
 किंवा ही कडु कल्पना प्रगटते दुर्बोध दाढ्यांतली
 फोंफावे विष-बेल पणरहिता कीं जीर्णजांतुनी
 येई दानव सोडुनीच अथवा ही भूतलीं वाऱुणी
 काळाची सहचारिणी स्वरुप कीं घेऊन हें दाऱुग
 येई क्रूरपणें हरून सगळें न्याया जमीं जीवन
 सीतीची प्रांतमाच काय अथवा वाऱ्यावरी ही फिरे
 प्राण्याची दपु चेतनारहित वा चोंहीकडे वावरे
 दुष्कृत्यांतिल सार मृतं धरुनी कीं रूप येई पुढें
 शक्ती वा असुरी मनास वरुनी स्वच्छंद ही बागळे
 तेजा दालवुनी भयाण रजनी कीं भूवरी संचरे
 उच्छेची अधिदेवताच अथवा ही दुर्जनांची फिरे

किंवा मन्मनिचा छुरूप हरण्या येई 'निराशाच' ही
 उाप्याही छुस-रूपता हृदयिण्या जी जाळते प्रत्यक्षी

दा. पा. शशक.

साध्या बालपणांत खेळ कितिदां तूं मी बरे खेडलो
 माझ्यावर्षी मुळीं तुला करमणें वा एरु बाले। क्षण
 'दत्ताभाउ' म्हणुनि हांक कितिदां तूं मारसी आणि
 नाना प्रश्न विचारुनी मज सदा भंडवुनी सोडशी ॥ १ ॥

जात्याचा सखल प्रदेश सहनी ताण्यसीमेवरी
 मुग्धत्वाभरणें खुलावट तुझी आली उताला पुरी
 पार्थी बालपणा अजाण विरला; गेलेंच साधपण
 आतां लागलिं तोरणें फडकण्या येत्या नःशा सृष्टिचीं ॥ २ ॥

सारा नू तुझा सुत्रे। बदलला वाऱ्यासही ना उभी
 साण्या राहासि संप्रती; मग कशाचें नांव नी हांक ती।
 आहे रोष तुझा जरी यजवरी पोखनियां दर्शव
 कां घेसी लुमजे; कटाक्ष सधुरे। कां फेंकसी गोडसा ॥ ३ ॥

कां बाले। धरसी, यनांत, न कळे, संकोचवृत्ती अशी
 प्रीतीच्या पडद्यापल्याड घडलें कां गुप्तमंजूष हें।
 साधी अन् मनमोकळी तव गडे। वृत्ती लया जाउनी
 टाकी प्रश्न—सखोल वर्तन तुझें आतांच कां हें असें।

'इयंबकानुज'
 (इंदर आर्ट्स)

कामिनी व चंद्र.

कामिनी फेंकी कोपकटाक्षांला,
 कामिनी बोलि कोपकटुवचांला,
 रश्मि तेजोमय मंजु पसरतात,
 चंद्रवदनांतुन मुदित मन करीत,
 तरी तुलना करितात शशांकाची
 स्त्रीमुखांशीं कवि, धन्य असो त्यांची।
 'सिलिंद.'

विमान.

(दिंडी)

अहा ! आकाशीं काय उडत आहे
काय गंभिर गमनांत गर्जताहे ?
युद्ध व्हायाचें देवदानवांचें
म्हणुनि उठती पडसाद हुंदुभीचे ! ॥ १ ॥

पारतंत्रीं जखडली हिंदूभूमी
तरी निद्रावश घोरतोंच आम्ही !
कीं व येवोनी आमुची मनांत
खचित ओरडतो काय देवदूत ? ॥ २ ॥

महाराज्ञी वा आज विहंगांची
स्वप्नेची पाहणी करायाची
लहर लागोनी नमोमंडलांत
दिसत आहे संचार ही करीत ! ॥ ३ ॥

खगोलांतुनि कीं तारका तुदून
येइ वातावरणांतुनी घुमून !
वितथ अथवा हें सर्व, एक सत्य—
देत आरोळ्या येत कुणी वैत्व ! ॥ ४ ॥

× × × ×

मनःसरसीं हे कल्पनातरंग
उचंबळुनी रंगलें अंतरंग
तोंच गुणगुणलें कोणसें कुदून
“ फिरे वेड्या ! नर्मि जाण हें विमान ! ! ॥ ५ ॥

पुणे
४ डिसेंबर २५

}

डी. एन्. कारखानीस.
(इंटर आर्ट्स)

वासरांत लंगडी गाय !

कॉलेजला दोन चार दिवसांची सुट्टी असल्यामुळे मी माझ्या आजोळीं बाभुळवन गांवां गेलों. तेथें माझे मित्र फाल्गुनराव बावळे यांना भेटावयास गेलों असता, बावळे आपल्या खोलींत एका मोठक्या खुर्चीवर बसून आपल्या चार पांच मित्रांसह चिरूटाचे धूर सोडीत गप्पा मारण्यांत दंग झाले होते. मला दुरून पाहतांच माझे स्वागत करण्याचे उद्देशानें दारापर्यंत येऊन “ ओहोहो! केव्हां आपली स्वारी केम ? गुहबाय, कम इन. ’ असें म्हणून मला त्यांनीं खुर्चीवर बसविलें.

त्या खोलींत एक टेबल व दोन खुर्च्या त्या जीर्ण व मोठक्या होत्या—एक आमिस्त असलेली व एक फाटकें पोतें लावून उपयोगांत आणलेली इझीचेअर—देवदारी शेल्फ व त्यावर दीड रुपयास मिळणाऱ्या तीन डिक्शनऱ्या, एक इंग्रजी प्रायमर, एक इंग्रजी कंपनीचा सचित्र कॅटलॉग व जी. आय. पी. रेल्वेचे पांच वर्षांपूर्वीचे टाइम टेबल वगैरे सामान कांहीं सुव्यवस्थित व कांहीं अस्ताव्यस्त पडलेलें वृष्टीस पडलें.

बाभुळवन गांवांत ‘ सुशिक्षित व साहेबी थाटानें राहणारे ’ अशी फाल्गुनरावांचीच स्थाति होती. त्यामुळे आपल्या गांवठी मित्रांबरोबर मोठके तोडके चार दोन इंग्रजी शब्द वापरून बावळे वासरांत लंगडी गाय शहाणी ह्या म्हणीची सत्यता पटवून देत असत.

आमचे चरित्रनायक फाल्गुनराव शंभुराव बावळे हे बाभुळवन गांवीं शके १८— मध्ये पांचजन्यनाम संवत्सरे फाल्गुनी पौर्णिमेस सायंकाळीं सूर्यास्तानंतर एक घटकेन अवतरले. बाभुळवनच्या गांवठी शाळेंत प्राथमिक शिक्षण १० वर्षांत मराठी चौथीपर्यंत संपवून तेथील पोस्ट मास्तरजवळ इंग्रजीचा अभ्यास सुरू केला. परंतु पुस्तकांचे व त्यांचे फारसें न पटल्यामुळे नाइलाजास्तव त्यांना शिक्षणक्रम तेथेच संपवावा लागला.

मी पुण्यास आल्यावर फाल्गुनरावांची मला वारंवार पत्रे येऊं लागली. त्यांची पत्र लिहिण्याची पद्धतः—

Shri

Babhulwan

Mitravarya.....

Tarikh

Apala

Obedient friend

अशी असे.

एके दिवशीं सकाळींच फाल्गुनराव आमच्या दाराशीं येऊन उभे राहिले. त्यांना पाहतांच मला अनावर हंसूं आलें. त्यांचा त्यावेळचा पोषाख ‘विचित्रलीलें’तील विचित्रपेक्षांही विचित्र होता. तो असाः—महिलेवानी झिरझिरित शर्ट घालून त्यावर टाय बांधला होता. पर्शियन कॉलरच्या कोटाची कॉलर मुढपून त्याला ओपन कॉलर तयार केली होती. पायांत रंगीत पायमोजे घालून त्यावर टिकल्यांचा करकर वाजणारा मारवाडी चढाव चढविला होता. डोक्यावर खोल्या जरीच्या वेलबुट्टींत खोटे मोती ठिकठिकाणीं बसविलेलीं मुसलमानी

फॅशनची नक्षीदार जरीची टोपी घातली होती. बरील सर्व पोषालाला खुलून दिसाची म्हणून चिटाची तुमान चढविली होती.

फाल्गुनराव नेहमी म्हणत असत की “ शिकलेल्या लोकांना विशेषतः कॉलेजिएट्सनां बाजारच करण्याचें इंपेशन बिलकुल नाही ” अणि तदनुसार सायंकाळीं फाल्गुनराव एकटेच मोठ्या आढ्यातें बाजार करण्यास गेले व कांहीं जिनसा खरेदी करून घेऊन आले. ते परत आल्यावर सांगू लागले “एवढें मोठें पुणें शहर पण येथें कांहीं चांगला “स्टोव्ह” सुद्धा मिळत नाही. दुकानदारानें फसवायचाच धंदा मांडला आहे. मी त्याला “प्रायमस नंबर वन व पुढें कांहीं छिहिलेले नाही असा स्टोव्ह मागितला पण त्यानें मला प्रिमुस स्टोव्ह दाखविला. मी कसचा फसतोय ?” वगैरे आत्मस्तुति करून बाजारांतून आपल्या नवीन जिनसा दाखवून त्यांचा उपयोग ते मला सांगू लागले.

“ दांत घांसण्यासाठी शेव्हींग ब्रश, केसाला लावण्यासाठी कॅस्टर ऑईल, जंभाळा लावण्यासाठी कॅरबॉलिक साबण व रबर सोल्युशनची एक बाटली दांत साफ करण्यासाठी आणली. ”

परत निघण्याचे वेळीं फाल्गुनरावांस सेकंड क्लासचें तिकिट काढण्याची लहर लागली. गर्दीतून घट्टाबुके खात स्वारी घामाघूम होऊन एकदांची! खिडकीजवळ येऊन आदळली, तोंच निराश होऊन परत यावे लागले. तें थर्ड क्लासचें बुकिंग ऑफिस होतें. शेवटीं एकदांचे कसे तसे सेकंड क्लासचें तिकिट मिळवून गाडीत जाऊन निजले पण थोड्या वेळानें जागे होऊन पाहतात तों विरुद्ध दिशेनें सहाय्या स्टेशनवर गाडी उभी असल्याचें समजले.

एकदां बावळ्यांना आपल्या खेडवळ मित्रांबरोबर प्रवास करण्याचा प्रसंग आला. सर्व मंडळींना फाल्गुनराव गाडीसंबंधी निरनिराळी माहिती सांगत होते. धोक्याची सूचना त्यांनीं सर्वांना नीट समजावून सांगितली.

गाडी चालू झाल्यावर फाल्गुनरावांनीं सहज बाहेर पाहिले तों गाई खालीच राहिलेला त्यांना दिसला. तो हातांतील हिरवे निशाण हालवून गाडी थांबविण्याची सूण करीत असतानाही गाडी थांबत नाही हे पाहून बावळ्यांची समयसूचकता जागृत झाली व त्यांना सांखळी ओढून गाडी जागच्या जागी कशी उभी करता येते हे कृतीनेच आपल्या मित्रांना दाखवून दिले. परंतु बिचाऱ्यांना ५० रुपये दंड भरावा लागला. एकूण वाचकहो, आमचे फाल्गुनराव शंभुराव बाबळे हे बाभुळवनच्या गांवढळ वासरांत लंगड्या गाईप्रमाणे चमकत होते.

वासुदेव विनायक दिवटे,
F. Y. B.

मेघास पाहून.

(बाळकृष्ण पांडुरंग कर्वे, एफ्, याय्, ए.)

आकाशमार्धे मेघ आला ॥
आनंद होई कृषीवला ॥
पाणी देउनि भूमितला ॥
म्हणे करिल हा सुखी मला ॥
मेघ पाहुनी ।
सुदित हो मनी ।
नाचुनि नाचुनि ।

मोर दावि स्वानंदाला ॥ दुर्ष फार त्याला झाला ॥ १ ॥

आपण पिउनी लवणजला ॥
गोड देति ते इतरांला ॥
स्वपेह देउनि कष्टाला ॥
सुख तें घावें जनतेला ॥
आपण करिती ॥
मार्ग दाविती ॥
हेंच शिकविती ॥

तया सर्वदा आपणाला ॥ मेघ पदा हा युग जाला ॥ २ ॥

बाह्य रंग जरि कृष्ण असे ॥
शुभ्र सलिल अंतरीं वसे ॥
गौरवाणि तो मेघ दिसे ॥
पोकळ त्याचें हृदय असे ॥
' बाह्यावरुनी ।

हृदय न जाणीं ।
हेंचि घ्या मनीं ।

बाह्यापरि तें हृदय नसे ॥ पहा मेघ हें शिकवितसे ॥ ३ ॥

उत्तेजना.

—:०:—

विठ्ठल महादेव कोल्हटकर.

(चाल--राणमंगुर संसार । गड्यनि ।)

होउं नको तुं हताश । मनुजा ॥ धृ० ॥

जागृत होउनि ऊठ दावरीं, उन्नतिपथ करि पास । मनुजा

“ उन्निष्ठत जाग्रत प्राप्य, वराहबोधत ” खास । मनुजा ।

उद्यमरत सच्छील नराची, पुरवि द्यानिधि आस । मनुजा ।

क्षुद्र हृदयदौर्लभ्य त्यजुनि तूं करीं कर्मयोगास । मनुजा ।

धनंजयातं कृष्ण वदे रणिं, फथिली वेदव्यास । मनुजा ।

कर्मवीर जरि बनाशिल तूरे, होइल शीलविकास । मनुजा ।

चंचल मन तव भैरावैरा धांवे, आदरिं त्यास । मनुजा ।

जरी राहसी रात्रांदिन तूं, परहित तत्पर दास । मनुजा ।

चालत ना तरि षड्विपुबल, तें करिल शक्ति मणि वास । मनुजा ।

नियमन करुनी कालव्ययाचें, व्यर्थ न करिं पळ नाश । मनुजा ।

धन सुद्ध गौरव जवळी येतिल, अल्प न धरितां आस । मनुजा ।

पसरिल तुजवरि कीर्ति चंद्रिका वसंत मासोयास । मनुजा ।

झाड्ढि सिद्धे तव दासी होतिल, सेवा करितिल खास । मनुजा ।

रयाकान्त एकाव्सी भजाशिल, धरुनी दृढ विश्वास । मनुजा ।

पैलपार तुज करील तो हरि होतां नच आयास । मनुजा ।

होउं नको तुं हताश ॥

एक पत्र.

प्रिय भागिनी अकास—

सभेस सा. न. वि. वि. तुझे पत्र ४-५ दिवसांपूर्वीच मिळाले परंतु उत्तर लिहिण्यास उशीर कां झाला, हें पत्राच्या लांबीवरून सहज तुझ्या लक्षांत येईल. तूं नेहमीं असे म्हणतेस ना कीं ‘आमच्या अण्णाञा मोठीं पत्रें लिहावयासच नकोत; नुसती सुशाली वाचून कांहीं समाधान होत नाहीं ? म्हणून मी आज आमच्या कॉलेजमधील वातावरणाबद्दल तुला थोडक्यांत लिहिणार आहे. सध्यां येथें ‘पुरुष विरुद्ध स्त्रिया’ हा वाद बर डोकें काढूं पहात आहे. हा कसा व कां निघाला एवढ्याचबद्दल मी लिहित आहे. मग पुढें एकाद्वेवेळीं सपिस्तर हकीकत कळवीन.

हा कलि काणास आपल्या कक्षांत आणिल याचा कांहीं नेम नाही. एखाद्या लक्षानशा संस्थेतच काय, पण जिकडे पाहिले तिकडे हा दुर्हीचा वणवा पसरलेला दिसतो. चळवळीच्या नांवाखाली नवीन नवीन तंटे उपस्थित होत आहेत. हिंदु-मसलमान, ब्राह्मण-ब्राह्मणेतर, शिक्षक-विद्यार्थी इत्यादि ठळक ठळक वेगळे तरी मोजतां येणार नाहीत इतके त्यांत प्रकार आहेत. असे असतांना आमचे कॉलेज सोबळे राहिले म्हणून कळीला आपल्या कर्तृत्वाचा कमीपणा वाटला असेल, नाही ? आणि एवढ्याचकरितां की काय कोण जाणे, हे एक उंटाचे पिल्लू घरांत शिरण्यासारखे झाले आहे.

हा वाद विद्वानांपिढ्या धुमसत असून आज याचा विषारी वास अतिशय जोराने येऊं लागला आहे. या वर्षाचे आमचे कॉलेज-त्रैमासिकाचे अंक जर पहाशील तर तुला त्यांत द्वेषाचीहि ज्वाला आहे की काय असा भास होईल. परंतु तो केवळ भास नव्हे हे सर्व हकीकत वाचून तुला कळेल. एकच चित्र ज्याप्रमाणे वेगवेगळ्या 'बॅक-ग्राऊंड' वर वेगवेगळे दिसते व तदनुसार प्रेक्षकाचे मनावर त्याच्या बऱ्यावाइटाची छटा उमटते, त्याचप्रमाणे वेग-वेगळ्या भावनांनी तयार झालेल्या मनोभूमीवर एकाच चित्राची वेगवेगळी प्रतिबिंबे पडतात आणि अशाच पण कल्पित झालेल्या भावनांच्या माहेरघरांत ह्या नवीन उद्दीपित झालेल्या कलशाचे बीज आहे.

वास्तविक पक्षातां ही गोष्ट इतक्या थरास यावयास नको होती असे तुला सुद्धा वाटेले. कारण ही इमारत केवळ आभासावर रचली गेली असे मी वर म्हटलेच आहे. माझे म्हणणे असे की ह्या गोष्टीचा थोडा निःपक्षपणे विचार झाला असता तर खरी वस्तुस्थिति काय आहे हे सहज लक्षांत आले असते, किंवा आतां आलेही असेल. परंतु आज लक्षांत आले असे धरून चालले तरी झालेल्या गोष्टीचा परिणाम म्हणून हा वाद येथेच न थांबतां थोडासा लांबिले असे मला वाटते. विचार करण्यासारखा प्रश्न आहे म्हणून म्हणतो. उद्यां जरी तो थांबला तरी जगांतून काय कायमचा नाहीसा होणार आहे ? आणि एवढ्यासाठीं विचार हीणे जरूर आहे. परंतु तो निर्विकार अंतःकरणाने झाला पाहिजे. तो होत नाही याचे उदाहरण म्हणजे पुरुष-पुरुषाविरुद्ध स्त्रिया-स्त्रियाविरुद्ध कांहींही बोलल्या तरी कांहीं हरकत नसते, पण एका वर्गाने दुसऱ्या वर्गाविरुद्ध बोलण्याची शंका येण्याचा अवकाश की त्याचा प्रतिपक्षाकडून तीव्र निषेध केला जातो. हे भावबंधनाचे तर खास नव्हे, पण त्याच्या अभावाचेच निदर्शक आहे. ही मत्सराची भावना सर्व समाजास अधोगतीस नेणारी असल्यामुळे ही परस्परांनी आपल्या मनांतून काढून टाकिली पाहिजे. या कार्मी दोन्हीही पक्षास थोडथोडा स्वार्थत्याग करावा लागेल आणि तो ह्मणही आहे.

आमच्या परिक्षेस पुरा महिनाही राहिला नाही. अम्यास जोराने चालू आहे म्हणून म्हणतो एखादे वेळीं पत्र लिहिण्यास उशीर झाला तर रागावत जाऊं नकोस. माझी गृहति ठीक आहे. कळावे. ही वि.

तुला
'अजून ?'

साहू कसें गे तरी—

(सुनीत)

हे देवी कविते म्हणू तुज कशी तूं रुष्ट गे सुंदरी,
हा ! कैसें ऋजुवेदिनीस दुखवूं बोळून मी मानिनी !
कैसें वा तुज आग्रहें करिं धरूं सांगें मनोल्हाविनी !
माझ्या या हृदयास — छे ! हृदय त्या कैसें म्हणावें तरी!—
ये काठिण्य , तुझ्याहि पालव सये, स्पर्श न वे अंतरीं.
कैसें या गरिबें हताश हृदयें आठवान घाबें तुला
भर्ती काय निराश हाय करूं मा, साधू कुण्या हेतुला ?
चिंता ही हृदयास नित्य उसते, कीं भोंवऱ्याची अरी --
पोटाची , क्षत आसनावरि तुला आपून लाजुं मनीं !
माझें अंतर फुल पन्न म्हणूनी लोभूनि येसी खरी
होतें हाय ! असद्य वंचन तुझें पाहूनि तत्ता धुनी
होतां तूं विमुक्ती अशी जिवलगे, कोपूनि अभ्यंतरीं
जाई हत् करपून सांडति कणामागुन काळे कण
त्वस्त्रीतीस अपात्र ही तनु (?) सखे साहू कसें गे तरी !

क्ष.

थोडी गंमत* ! ।

[आधे भाषांतरच. पण थोडी करमणूक झाली तर पहा.]

त्या दिवसाची आठवण झाली कीं अजून भीतीने आंगावर शहारे येतात. १८७६ सालीं, मेच्या १८ व्या तारखेची गोष्ट. माझ्या मैत्रिणीची कादंबरी “ खंवीर शील ” ‘... वृत्त’—या नियतकालिकांत चालू होती. सुशीलाताई (माझी मैत्रीण) बदल साभिमान आदर असे व तिच्या बुद्धिमत्तेबद्दल नेहमी घरीं स्तुति होत असे. या चालू कादंबरीबद्दल अर्थातच उत्सुकता असल्यामुळे... वृत्ताचे अंक दर वेळेला माझ्यामार्फत नेमाने घेतले जात असत. “ एका ग्रंथकर्त्याची रोजनिशी ” सुट असून तिचें काम चालूच होतें; म्हणून मोकळीक असेल त्या दिवशींच मी अंक आणून देण्याची व्यवस्था करीं. पण लायझरींतून दोन तीन दिवसांपुरताच अंक मिळत

* One of Mme. Dostoevsky's "Reminiscences" from the volume "Dostoevsky portrayed by his wife." लोकीकरिभा नाचें बदललीं आहेत.

असे. तेव्हा लौकर बाचून संपविण्याबद्दल मला सांगायें लागे. एपिलचा अंक नुकताच आला होता. सुशीलाताईची कादंबरी बाचून पाहिली व विशेषतः त्यांतल्या एका पात्राबद्दल माझ्याजवळ फार स्तुति केली. संध्याकाळी कोठेसुद्धा एका ग्यादरिंगला जायचें होतें. मी जेवण वगैरे झाल्यावर मुलांना निजवून तो.....वृत्ताचा अंक घेऊन वाचूं लागलों. सुशीला-ताईच्या कादंबरीत, नायकाला व्हिलनकडून एक निनावी पत्र आलें होतें.

“ सा. न. वि. वि. माझी व आपली मुळांशि ओळख नाही, परंतु आपल्या अनेक गुणांबद्दल व कीर्तींबद्दल आम्ही असल्यामुळे आपणास हे पत्र लिहितां आहे.

आपला गोड स्वभाव माझ्या पूर्ण माहितीचा आहे आणि त्यामुळे आपणाला अतिशय प्रिय असणारी एक व्यक्ति, आपल्या स्वभावाचा चांगला अनुभव घेत असून सुद्धा आपणाशीं हलकेंपणानें प्रतारणा करित आहे, हें पाहून मला खरोखर अत्यंत वाईट वाटतें. आपला निरोप घेऊन चारशें मैलांच्या अंतरावर गेल्यानंतर, तिला नवीन पंख फुटलेल्या पक्ष्याप्रमाणें भटकावेंस वाटत असून आपलें घर अगदीं नकोसं झालें आहे. आपण तिला पाठवून देऊन आपल्या व तिच्या नाशाचीच तयारी करून ठेविली आहे असें म्हणावयास हरकत नाही. कारण ती एका भयंकर मनुष्याच्या तावडींत सांपडली आहे, व तो तिला गोड गोड बोलून आपलेंसं करून घेत आहे. त्यानें तिचे हृदय हरण केलें आहे. तिला आपल्या लहानग्या बाळांची सुद्धा किंमत वाटत नाही, तितकी त्याच्या एका शब्दाची वाटते. आपल्याला हा मनुष्य कोण आहे हें कळण्याची इच्छा असेल पण मला त्याचें नांव आपणाला सांगतां येत नाही. आपल्या घरीं नेहमीं कोण कोण येतात, त्यामध्ये आपणच पहावें. ‘ काळ्या ’ माणसांबद्दल जास्त काळजी घ्यावी. आपल्या सुखांत माती काळवण्यास या मनुष्यानें कधींच सुरवात केली आहे; आणि आपणा एकट्याशिवाय ही गोष्ट सर्वांना ठाऊक आहे.

आपल्याबद्दलच्या आदरामुळेच हें पत्र लिहिण्याचें धाडस केलें आहे. आपला माझ्यावर विश्वास बसत नसेल, तर आपल्या पत्नीच्या गळ्यांत एक लॉकेट आहे हें आपल्याला माहितच आहे, तें एकदां उघडून त्यांत कोणाचा फोटो ती हृदयाशी बाळगते, तें आपणाला आढळतें कीं काय हें पहावें. जास्त लिहिणें नलगे. कळावें. ही विनंती.

आपला,

एक अनोळखी हितचिंतक ”

मी हल्लीं अगदीं आनंदांत होतें, फिट्स येण्याच्या बंद झाल्या होत्या, मुलांच्या व माझ्या प्रकृतीचीहि कांहीं तक्रार नव्हती. कर्ज फिटत चाललें होतें. “ रोजनिशी ” चांगली चालण्याचीं चिन्हे दिसत होती. एकंदरीत मी अगदीं माझ्या स्वाभाविक ‘मूड’ मध्ये होतें. अशा आनंदी मनानें तें निनावी पत्र वाचलें, मग काय विचारांत ? लागलीच माझ्या मनांत एक कल्पना आली, थोडी गंमत करावी. त्या पत्राची एक नकल करून पोस्टानें घरींच पाठवून द्यावी. कादंबरी वाचलेलीच आहे, तेव्हां या पत्राची आठवण असेलच. थोडी गंमत तर हाईल ! पत्र मिळाल्यानंतर काय होतें तें एकदां पाहायला मिळेल !

मी ताबडतोब उठून कागद वगैरे घेऊन बसलों. पण नेहमीं नकल करून घ्याव्या त्यात असल्यामुळे माझे अक्षर चांगलेंच ओळखाचें होतें. अर्थात् निराळ्या अक्षरानें हें पत्र लिहिलें पाहिजे. मी सुरुवात केली, पण पुढें पुढें पुन्हां माझा हात नेहमींच्या बळगावर

जाऊ लागला. असें होतां होतां किती तरी कागद फुकट गेले कारण पहिल्यापासून शेवटपर्यंत सारखे अक्षर पाहिजे ! एकदां संपाविलें पत्र. सकाळीं पोस्टांत टाकिलें.

दुपारीं टपालाचरोवर पत्र आलें. घरीं येण्याला नेहमीपेक्षां आज जास्त वेळ झाला होता. मुलांना जेवायला उशीर होईल म्हणून टपाल न पहातांच अगोदर जेऊन ध्यावें, असा विचार केला. हास्याविनोदांत, मुलांशीं गप्पा मारीत, जेवण झालें. नेहमींचा चहाचा कप हातांत घेऊन स्टडीकडे गेल्यानंतर, नीहि ताबडतोब मझे काम आटोपून दहा पंधरा मिनिटांतच आलें. माझ्या पत्राचा काय परिणाम झाला तें पहाण्याची मला अतिशय उत्कंठा होती.

मी माझ्या नेहमींच्या जागीं बसलें. मनःस्थिति कांहीं नीट विसली नाही. मी विचारलेल्या प्रश्नांचीं उत्तरें सुद्धां येईनात. मला जरा वाईट वाटलें. “ काय झालें आहे आज ? ” मीं प्रश्न केला.

“ तुझ्या गळ्यांत लॉकेट आहे ना ? ”

“ हो. ”

“ मला तें जरा दाखव पाहूं. ”

“ कशाला ? नेहमीं तर पाहिलें आहे ना ? ”

“ दाखवितेस कीं नाही ? ” मला ओरडून विचारलें.

माझ्या गमतीचा भलताच परिणाम झाला होता हें मला कळून चुकलें. मी गळ्यांतून लॉकेट काढूं लागलें, तों अधीरतेनें आपणच येऊन जोरानें काढून घेतलें साखळी फार बारीक होती. ती तुटली. टेबलाच्या दुसऱ्या बाजूला जाऊन लॉकेट उघडण्याचा जरीनें प्रयत्न सुरू झाला. ‘ जरीनें ’ म्हणण्याचें कारण अस्थिरतेमुळे हात कांपत होते. मी दोन तीन वेळां उघडून देऊं का म्हणून विचारलें. अर्थांतच नको म्हटलें. शेवटीं एकदांचें लॉकेट उघडलें, तों एका बाजूला आमच्या सगळ्यांत लहान मुलीचा व दुसऱ्या बाजूला आपला फोटो ! ! हें काय ?—मोठाच विचार पडला. बराच वेळ हातांतल्या लॉकेटकडे दृष्टि लागलेली होती.

“ निनांवी पत्रावर विश्वास बसला म्हणायचा तर—” मींच सुरुवात केली.

“ काय ? निनांवी पत्र ? तुला काय ठाऊक त्या पत्राबद्दल ? ”

“ मींच तर पाठवलें तें ! ”

“ काय ? तूं पाठवलेंस ? मला नाहीं हें खरें वाटत. ”

मी तो अंक व माझे फुकट गेलेले कागद आपण दाखवले.

“ तूंच लिहिलेंस तें पत्र ? ”

“ छे ! सुशीलाताईच्या कादंबरींतून घेतलें ! आपण कालच वाचलें नाही का ? ”

“ माझ्या नाहीं बुवा लक्षांत. निनांवी पत्रे नेहमीं अशाच धर्तीचीं असतात. पण तूं कशाकरतां इतका खटाटोप केलास, मला समजत नाहीं ? ”

“ उगीच म्हटलें थोडी गंमत ”

“ वाहवा ! ही चांगली गंमत ! माझी पत्र मिळाल्यापासून काय अवस्था झाली आहे ? ”

“ मला काय ठाऊक आपण असे अंधेलो वनाल म्हणून ? मला वाटलें आपण थोडा तरी विचार कराल ! ”

“ अशा वेळीं विचार बगैरे राहात नाही. तुला खरे प्रेम आणि खरा मत्सर यांचा अनुभव नाही वाटते ! ”

“ कसा असणार ! खऱ्या प्रेमाचा आहे, पण मत्सराचा मुळीच नाही. आपण एकदां तो या तरी आणून ! मी नाही असा गोंधळ करणार. मी आपल्याला काहीसुद्धा करणार नाही. ती कोण असेल—त्या मेलीचे मात्र ढोळे फोडीन—”

“ तुला आपली थड्या सुचते आहे ! खरोखर काय भयंकर परिणाम झाला असता या पत्रामुळे, रागाच्या सपाट्यांत मी काय केले असते कोण जाणे ! गळा दाबून तुम्हा कदाचित जीवही घेतला असता, नाही ? खरेच ! ईश्वराने मोठीच खैर केली. आणि समज मला तुम्हा लॉकेटमध्ये फोटो मिळाले नसते तर जन्मभर माझ्या मनाला हा किंतु संवचत राहिला असता. छे !—तुला अगदी हात जोडून सांगतो पुन्हां असल्या खोड्या फक्त मकोस. माझा राग माझ्या ताब्यांत नसतो. ”

एकदम मला आढळून आले, माझी मान हालली कीं दुखते आहे. मी रुमाल फिरवला तेथे, तो त्यावर रक्त लागलेले दिसले. तें पाहून फार वाईट वाटले, आपल्या रागाची लाजही वाटली. मलाही माझ्या मूर्खपणाबद्दल पश्चात्ताप झाला. पुन्हां कधीही असली खोडी करणार नाही असे मी कबूल केले.

तें लॉकेट व तें १८ मे, १८७६ चे पत्र अजून माझ्याजवळ आहेत.

समजूत.

कु. चंद्रा कर्नाटकी यांस—

छा. न. वि. वि.

आपल्या मागच्या अंकांत ‘ कु. सत्यप्रिया ’ या सहीने एक पत्र मसिद्ध झालें आहे. त्यांत “ मागच्या काळच्या बायका मिष्कलंक पतिव्रता असत ” असे एक वाक्य आहे. पण त्यावरून अलीकडच्या बायका म्हणजे प्रौढ कुमारिका पतिव्रता नसतात असा निष्कर्ष काढावयाचा कीं काय ? असे जर त्यांचे विधान असले तर ते अलीकडील स्त्रियांना खरोखरच अपमानकारक आहे कु. सत्यप्रिया या गोष्टीचा खुलासा करतील अशी आशा आहे. कळावे. हे विनंति.

आपली,
शान्ता परांजपे.

श्री.

प्रिय भगिनी कु. शान्ताबाई परांजपे यांस,

सा न. वि. वि. मी माझ्या एका मैत्रिणीला लिहिलेले पत्र आपल्या कॉलेज त्रैमासिकीत आले होते. त्यावर आक्षेप म्हणून आपले पत्र कु. चंद्रा कर्नाटकी यांना आलेले, त्यांनी उत्तराकरतां माझेकडे पाठविले. लिहितांना कोणाला आक्षेपाई वाटेच असे

आपण कांहीं लिहीत आहो, असे खरोखर वाटले नाही. पण आपल्याला पाठल्याप्रमाणे आपण स्पष्टपणे खुलासा विचारला याबद्दल आनंद वाटतो. नाहीतर आपली साधारण पद्धत अशी असते, की टीका तर करावीशी वाटते, पण ज्याच्यावर करावची त्याला फक्त नये अशीहि इच्छा असते; आणि अशा तऱ्हेने होणारी आपली टीका बहुतकरून कुचेष्टेवर जाते, असेही म्हणायला शकत नाही. स्पष्टपणे बोलायला आपण भितो. पण आपला हा भिन्नेपणा लौकरच नाहीसा होणार, याबद्दल आपले पत्र खात्री देत आहे. असो.

“ पूर्वीच्या काळीं स्वयंवर होत असत, पण स्वयंवर करणाऱ्या स्त्रिया अगर्षी निष्कलंक पतिव्रता असत; आणि अशा असल्या तरच तो विवाह यशस्वी होणार ! ” या पाश्यावर आपला आक्षेप आहे. पण आपला गैरसमज झालेला दिसतो. या विषयावर जास्त चर्चा करणे स्थलकालपरत कदाचित् अयोग्य होईल; पण दोनच शब्द लिहिणे आपण्यक आहे.

‘ पूर्वीच्या स्त्रिया निष्कलंक पतिव्रता असत ’ एवढेच शब्द असते, तर ‘ हल्लींच्या नसतात ’ (किंवा ‘ सकलंक असतात ’—पण ‘ सकलंक ’ व ‘ पतिव्रता ’ हे शब्द जवळ जवळ कसे येऊ शकतील ?) असा अर्थ निष्पन्न झाला असता. मला वाटते लेखातील शब्द जास्त स्पष्ट आहेत. स्वयंवर किंवा प्रीतिविवाह हल्लीं रूढ होत चाललेच आहेत, पण ते सर्व यशस्वी होत नाहीत, असेहि दुर्दैवाने आपल्याला आढळून येत नाही का ? पूर्वीच्या पांगल्या गोष्टी प्रचारांत आल्यास किंवा आणण्याचा प्रयत्न केल्यास अयोग्य कांहींच नाही, पण निदान त्या पूर्वी होत्या तितक्याच चांगल्या पाहिजेत. कांहीं प्रीतिविवाह तर ठरल्यानंतर होण्यापर्यंत सुद्धा मजल गांठीत नाहीत; कांहीं-झाल्यानंतर पुढे वेवेगळ्यारी माघते ! अशी उदाहरणे सांपडणे ही खेदजनक गोष्ट नाही का ? [यांत दोघोपैकी कोणताही पक्ष दोघी असू शकेल सवा, पण सध्या फक्त स्त्रियांसंबंधीच पोळणे मला अधिक योग्य होईल. स्त्रियांनी स्त्रियांपुढल आणि पुरुषांनी पुरुषांपुढल अगोदर विचार केला, म्हणजे नंतर दुसऱ्याला दोष घावासा वाटला तर देण्याला जास्त अधिकार येतो] सुधारणा झाली पाहिजे यांत शंका नाही. पण सुधारणा करतांना—अनिष्ट रूढींचे प्राबल्य नाहीसे करून, पूर्वीच्या किंवा नवीन एव रूढी पाहण्याचा गयत्न करतांना आपल्या पूर्वसंस्कृतीची हेताळणी मात्र होता कामा नये. आपण सुधारणा-मिय मंडळी पुष्कळवेळां ही गोष्ट विसरतो. स्त्रियांबद्दल बोलायचे तर, आर्यस्त्रियांची पूर्व संस्कृती म्हणजे त्यांचे उज्वल पातिव्रत्यच होय. हे मूल्यवान भूषण भारतापर्यंत उपभोगणारी भरतभूमीशिवाय कोणतीही तिच्या तोडीची भूमि पृथ्वीच्या पाठीवर सांपडणार नाही ही अभिमानाची गोष्ट नाही का ? या पूर्वसंस्कृतीला उद्देशूनच ‘ निष्कलंक पतिव्रता ’ हे शब्द पापरल होते. हल्लींच्या सर्व स्त्रियांना दोष देण्याचा मुळीच उद्देश नव्हता, हे आतां स्पष्ट झालेच असेल. इतकेच नव्हे, तर स्वयंवरसुद्धा सर्व दोषास्पद असतात असे म्हणण्याचाही उद्देश नाही. एकदां विवाह झाल्यानंतर शेवटपर्यंत घडी सुरळीत असली तर कोणाला कांहींही बोलण्याला वाव मिळत नाही, हे निर्विवाद आहे. पण एकाचा पाय घसरत असला तर दुसऱ्याने त्याला सांवरणे पाहिजे. आणि अशा दृष्टीने अलग्गतीप्रमाणे कांहीं सुचवावेसे वाटले असले तर अयोग्य होईल की काय हे ठरवणे अर्थातच प्रत्येक व्यक्तीच्या मनावर वपलंन राहिल. आपल्यासारख्या सूत्र भागिनीकरतां जास्त लिहिण्याची जरूरी नाहीच.

तरी पण आपला आक्षेप फार उशीरा आला, नाही ! इतके दिवस लेखिकेवर टीका करावी की नाही, हा विचार पडला होता वाटते ! तेंही खरेच. कोणत्याही मुलीने कांहींही लिहिलें तरी त्या लेखनावर टीका करतांना सगळ्या वाचकांना भ्यावें लागवें अशी-ही स्थिति आपली कांहीं मुलींची आहे खरी, पण तीहि हळूहळू नामशेष होईल अशी आपण आशा बाळगण्याला काय हरकत आहे ! असो. कळावें. ही विनंति.

आपली भगिनी,
सत्यप्रिया.

सारस्वत-सेवकसंघ.

(शके १८४७ अहवाल)

मराठी भाषेच्या अध्ययनास उत्तेजन मिळावें, तिच्याबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये आवड व अभिमान उत्पन्न व्हावा म्हणून जन्म पावलेल्या या संस्थेस यंदा चार वर्षे झालीं. यंदाच्या वर्षी संस्थेंत बरीच सुधारणा झाली आहे व पुढेही कॉलेजचे विद्यार्थी अशाच तऱ्हेचा उत्साह दाखवितील अशी खात्री वाटते.

दरसालप्रमाणेंच व्याख्याने, आठवड्याचा पाठ चालूं होतेच. यंदा दासबोधा-रेवजीं तुकारामाचे अर्भंग घेण्यांत आले. पण त्याशिवाय लेख लिहिण्याचा व दर पंधरा व्हास एकाद्या विषयावर चर्चा करण्याचा नवीन उपक्रम यंदा करण्यांत आला. लेखनाची प्रगती मंद्बच आहे पण चर्चेत उत्साह फार दिसून येतो. व प्रत्येक विषयावर असा कसून वादविवाद करणें फारच हितावह होईलसे वाटते.

संचाला एक ग्रंथसंग्रह मिळाला आहे. त्यांत सात आठशें पुस्तके असून बऱ्यापैकी आहेत. बरीच उशिरां पुस्तके हातांत आल्यामुळे यंदा व्हावा तितका फायदा झाला नाही पण पुढे उपयोग बराच होईल.

समासद होण्याचे नियम अगदीच साधे आहेत. संचाचे पत्रकांतील मजकूर शेवटीं जोडल्यावरून त्याची कल्पना येईलच. मराठी भाषेची प्रगती व्हावी अशी इच्छा बाळगणाऱ्या प्रत्येक विद्यार्थ्यांस सभासद होतां येते.

संचाचे अध्यक्ष प्रो. पोतदार हे असून उपाध्यक्षाची जागा यंदा रा. के. ना. वाटणे (शिक्षक नू. म. विद्यालय) यांनीं आमच्या विनंतीवरून स्वीकारिली आहे. व रा. पुढ-बोचम गणेश सहस्रबुद्धे हे चिटणीस आहेत.

संचातर्फे यंदा सालील व्याख्याने झालीं.

व्याख्याते

- श्री. शंकर श्रीकृष्ण देव—
 श्री. चिंतामण विनायक वैद्य—
 श्री. वामन मल्हार जोशी—
 श्री. श्रीधर व्यंकटेश केतकर—

विषय

- मराठी भाषेचा अभ्यास.
 मराठी व संस्कृतचा संबंध.
 ज्ञान व भक्ति यांतील विरोधाचा परिहार.
 ज्ञानकोशाची रचना.

व्याख्यानास यंदा प्रबचनाचें स्वरूप देण्यांत आलें असल्यामुळे अध्यक्ष नेमिले नाहींत. व यापुढें हेंच घोरण ठेऊन व्याख्यान बैठें व संवादरूप व्हावें म्हणून प्रयत्न करण्याचा हेतु आहे.

संघास हरएकप्रकारें पुष्कळ मित्रांनीं साहाय्य केले त्याबद्दल संघ त्यांचा ऋणी आहे. संघाचें पत्रक:—

१ स्थापना—भाद्रपद शु॥४।१८४३ या दिवशीं ह. भ. प. ल. रा. पांगारकर यांचे हस्तें झाली.

२ उद्देशः—न्यू पूना कॉलेजांतील सर्व विद्यार्थ्यांस मराठी सारस्वताचें विचिकित्सक व मार्मिक अध्ययन करतां यावें म्हणून अवश्यक ती व्यवस्था करणें व उपाय योजणें. या उपायांत व्याख्यानें, सभा, अभ्यासवर्ग, लेखन, प्रकाशन व इतर समहेतुक संस्थांशीं सहकार इत्यादि गोष्टींचा समावेश होतो.

३ सभासदः—न्यू पूना कॉलेजांतील सर्व विद्यार्थ्यांस व शि. प्र. मंडळीचे हितचिंतकांस संघाचे नियमांस लेखी मान्यता देऊन सभासद होतां येतें. चार वर्षांची वर्गणी कर्मांत कमी एक रुपया आहे.

संघाचे सभासद सुमारे ६० आहेत. व उत्तरोत्तर वाढत जातील असा भरंवसा आहे. स्वभाषेचा उत्कर्ष व्हावा या हेतूनें अभ्यास करणाऱ्या प्रत्येक विद्यार्थ्यानें संघास त्वरित येऊन मिळावें अशी विनंति आहे.

ता. २०।१।१९२६,
 न्यू पूना कॉलेज, पुणे.

}

पुरुषोत्तम गणेश सहस्रबुद्धे,
 चिटणिस, सा. से. संघ.

सातारा जिल्हा विद्यार्थीसंघ,

सन १९२५-२६ सालचा अहवाल.

गेल्या श्रावण महिन्यामध्ये पर्वतीस जातांना आमचे मित्रमंडळींमध्ये जिल्हा विद्यार्थी संघ या विषयावर वादविवाद होत असे. संघाची उपयुक्तता पटल्यानंतर वरील नांवाचा संघ आपले कालेजमध्ये असावा असे आम्हांस वाटू लागले.

आमचे कालेजमध्ये सातारा जिल्ह्यांतील विद्यार्थ्यांची संख्या अवधी ३० आहे. अशा स्थितीमध्ये संघ स्थापून तो कार्यक्षम होणे असंभवनीय वाटू लागले. परंतु ज्या कारणा-मुळे संघ स्थापणे अशक्य वाटत होतें त्याच कारणांमुळे संघाची कल्पना सर्वांना पसंत वाटून सातारा जिल्ह्यांतील सर्व विद्यार्थ्यांची सभा भरून संघ स्थापणेचें ठरलें. या कार्यां आम्हांस प्रो. करमरकर यांची अत्यंत मदत झाली. त्यांचे मदतीवाचून हा संघ अस्तित्वांत आलाच नसता.

अशा रीतीने संघ स्थापनेची पूर्वतयारी होऊन हा संघ प्रो. करमरकर यांचे अध्यक्षतेखाली स्थापन केला. त्यानंतर आमचे जिल्ह्याचे सन्माननीय सुपसिद्ध पुढारी श्री. भाऊसाहेब सोमण एम्. एल्. सी. यांचें प्रो. सन्ननीस यांचे अध्यक्षतेखाली व्याख्यान झालें.

नेहमींच्या वहिवाटीस अनुसरून आम्ही आमचें प्रथम वार्षिक संमेलन ता. १० फेब्रुवारी रोजी प्रो. चाफेकर यांचे अध्यक्षतेखाली साजरे केलें. त्या दिवशी ४ वाजतां आमचे संघांतील सभासदांचा फोटो घेण्यांत आला. त्यानंतर प्रो. चाफेकर यांनी अत्यंत वक्तृत्वपूर्ण, विद्वत्ताप्रचुर, मार्गदर्शक व मार्मिक व त्यांचे योग्यतेस साजेसा आम्हांस सुंदर उपदेश केला. प्रो. करमरकर यांनी अध्यक्षांची सूचना करितांना आमचे संघाचा हेतु व त्यानें केलेलें कार्य थोडक्यांत सांगतलें. व्याख्यानांतर रा. वाघ यांनी अध्यक्ष व हजार पाहुणेमंडळी यांचे आभार मानिले. नंतर आलिले पाहुणे मंडळीस अल्पाहार देण्यांत आला व अशा तऱ्हेनें आमचें प्रथम संमेलन पार पडलें.

आमचे संमेलनपसंगी प्रो. लेले, प्रो. सन्ननीस, प्रो. नारळकर, श्री. मोटे मास्तर व श्री. गजेंद्रगडकर व इतर पाहुणे मंडळी यांनी येऊन आम्हांस उपकृत केलें याबद्दल त्यांचे आभार मानणें माझे कर्तव्य आहे. प्रो. चाफेकर यांनी संघाचे विनंतास मान देऊन अध्यक्षस्थान स्वीकारलें याबद्दल संघ त्यांचा फार आभारी आहे. प्रो. करमरकर यांचे जेवढे आभार मानावे तेवढे थोडेच होणार आहेत. ते या संघाचे आत्माच आहेत. त्याचप्रमाणें रा. बर्वे यांनी फ्लूट वाजवून आमचें मनोरंजन केलें त्याबद्दल त्यांचे आभार मानले पाहिजेत.

शेवटीं ज्यांनीं ज्यांनीं आम्हांस मदत केली त्यांचा त्यांचा, मी अत्यंत आभारी आहे. माझे हातून झालेल्या प्रमादांबद्दल सर्वांची क्षमा मागून व आपले संघास ईश्वर आपला हेतु साध्य करण्याची शक्ति देवो अशी त्याचे चरणी प्रार्थना करून मी आपली रजा घेतों.

वासुदेव केशव वाघ,
चिटणीस.

पौंच व अभिप्राय.

तर्कसंग्रहः महाराष्ट्रीकोपेतः (लेखक, तनोडियानिवासी गणपतिवाचा ब्रह्मचारी. किं. १२ आ.)—हा सार्थ व सर्वांक तर्कसंग्रह बी. ए. च्या विद्यार्थ्यांच्या उपयोगार्थ मुद्दाम लिहिलेला आहे. लेखकाचा हेतु थोडा फार सरल होईलच, पण संस्कृत व मराठी या भाषा माथलेकीच असल्यामुळे टीकेमध्ये दोन्ही भाषांचे फारच मिश्रण झाले आहे. संस्कृत पारिभाषिक शब्दांचे मराठीत स्पष्टीकरण करतांना संस्कृतच शब्द फार वापरले गेले आहेत. तर्कसंग्रहासारख्या शास्त्रीय ग्रंथाचे निव्वळ शब्दगः भाषांतर करण्यापासून तिळमात्रही फायदा नाही हे ह्या पुस्तकावरून चांगले लक्षांत येण्यासारखे आहे. भाषांतरकर्त्यांनी कठीण शब्दांवरही मुठीच टिपरणी दिल्या नाहीत त्यामुळे विद्यार्थ्यांना व्हावा तसा या पुस्तकाचा उपयोग होईल असे वाटत नाही. पण मराठीत टीका असलेला तर्कसंग्रह इतक्या थोड्या किंमतीत मिळण्यासारखा असल्यास, थोड्याशा अडचणी विद्यार्थी सोसू शकतील असे वाटते. छपाईच्या चुका असल्या तरी क्षम्य आहेत.

ज्ञानेश्वरचिं काव्यग (लेखक—रा. य. र. आगाशे, एम. ए., बी. टी. किं. ६ आ.) जवळजवळ वीस पानांचा हा काव्यविवेचनात्मक निबंध ज्ञानेश्वरीच्या भक्तांना आवडण्यासारखाच आहे यांत शंका नाही. भाषा भारद्दस्त आहे. उतारे वगैरे सर्व देण्याची शिस्त प्रशंसनीय आहे, कारण नुसत्या क्रमांकांवरून वाचक विशेषच आवड असल्याशिवाय मूळ ग्रंथ उचडून वेळेवेळी पाहाण्याकडे फारसे लक्ष देत नाहीत. श्रीज्ञानेश्वरांच्या तत्त्वज्ञानाबद्दल नेहमी विचार करण्यांत येतो. पण रा. आगाशे यांच्या या प्रयत्नाने ज्ञानेश्वरीतील काव्याचा रस चाखण्याचीहि इच्छा होऊन ज्ञानेश्वरीचे भक्त जास्त गोडीने तिचे अध्ययन करतील असे खात्रीपूर्वक वाटते.

अमेरिका—पथदर्शक (पुष्प १ ले, “ अभिनवग्रंथमाला. ” संपादक रा. श्री. ना. हुदार, वाङ्मयविशारद किं. ८ आणे.) पुस्तकाचे नांव सार्थच आहे. इतकेच नव्हे तर अमेरिकीपथदर्शक या दृष्टीने ते तसेच उपयुक्तही आहे. आपल्या देशाची माहिती मिळवणे हे प्रत्येक देशभक्ताला आवश्यक असतेच. परंतु त्याबरोबर आपल्या देशाची स्थिति चांगली कळण्यासाठी व कोणकोणत्या सुधारणा पाहिजेत हे कळण्यासाठी परदेशाची माहितीहि आवश्यक असते. सध्या पुढे गेलेल्या राष्ट्रांत अमेरिकेचाच वर नंबर लागतो. त्या दृष्टीने तथील माहिती जिज्ञासूंना उपयुक्त होईल यांत शंका नाही. पुस्तक प्रश्नोत्तरांचे रूपाने लिहिले आहे. पुस्तकाचे मानाने किंमतही अगदी अल्प आहे.

लष्करी शिक्षणः—(ले.— रा. रा. अ. वि. आपटे, बी. ए., एम. टी. सी. डी. प्रका० आपटे आणि मंडळी किं. १॥ आणा.) यास पुस्तक म्हणण्यापेक्षा एक मनोरंजक व बोधपर संवाद म्हणणे अधिक योग्य होईल. कारण पुस्तक म्हणजे तर बरोबर ९ पृष्ठे आहेत. लष्करी शिक्षणाची आवश्यकता पटवून देणारा ह्या लहानशा पुस्तकातील संवाद एकवार वाचण्यासारखा आहे.

सरस्वतीमंदिरः—(पूना नाइटस्कूल व खेडेगांवातील शाळा यांचे त्रैमासिक) हे नियतकालिक नुकतेच सुरू झाले आहे. हा दुसराच अंक आहे. मुलांचे लेख, प्रवासवर्णन,

शिक्षकांचाही एखादा लेख, कविता वगैरे आहेत. नियतकालिक विद्यार्थिवर्गाच्या दृष्टीने उपयुक्त होईल यांत शंका नाही.

साहित्य-सेवा-माला—(कऱ्हाड.) हल्ली पुष्कळ माला निघत असतात. त्यांवे-
कींच ही एक माला आहे. गोष्टी वगैरे बऱ्या असतात.

प्राणी आणि आरोग्य—(लेखक, मेजर खं. ग. धारपुरे आय. एम्. एस्. प्रकाशक,
सहकारी ग्रंथशाळा पुणे)—या सुमारे १०० पानांच्या पुस्तकांत मेजर धारपुरे यांनी
मनुष्याच्या आरोग्याशी संबंध येणाऱ्या निरनिराळ्या प्राण्यांविषयी फार उपयुक्त माहिती
ग्रथित केली आहे. प्रस्तावनेत लेखक म्हणतात ' हांस, डेकूण, पिसवा, माशा वगैरे क्षुद्र
प्राण्यांचा आपल्या आरोग्यावर वाईट परिणाम होतो. अशा प्रकारच्या प्राण्यांची कांहीं
माहिती समजल्यास त्यांपासून होणारे घातुक परिणाम आपणांस टाळिता येतील. वरील
पुस्तकाच्या वाचनाने लेखकांचा उपरनिर्दिष्ट हेतु सफल होईल यांत शंका नाही.
हांसाविषयी माहिती देतांना लेखकांनी म्हटले आहे ' ह्यांच्यांत नर व माद्या असतात. नर
उडतांना घुं घुं असा आवाज करितात. बहुधा माद्याच माणसांना हसतात आणि
त्या आवाज करीत नाहीत. ' हे विधान वाचकांना बरेच मनोरंजक वाटेले. पुस्तकांत
पुष्कळ आकृतीही देण्यांत आल्या आहेत. पुस्तकास अवश्य आश्रय द्यावा.

रसायनभूमिका—(भाग १ आणि २, लेखक व प्रकाशक, मल्हार विनायक
आपटे, बी. एस. सी. एम्. बी. बी. एस्; किंमत २ रुपये.)

अलीकडे देशी भाषांतून सर्व शिक्षण घावे म्हणून बरीच चळवळ सुरू झाली आहे.
असे शिक्षण देण्यास हरकत म्हणजे देशी भाषांतून निरनिराळ्या शास्त्रांवर अजून ग्रंथ
निर्माण झाले नाहीत असे सांगण्यांत येते. रा. आपटे यांच्या वरील पुस्तकांसारखी पुस्तके
निघू लागली म्हणजे अर्थातच वरील आक्षेप हळू हळू कमजोर होतील यांत शंका नाही.
पुस्तकांत नवीन बनविलेले पारिभाषिक शब्द कानाला तितके परिचित वाटत नाहीत हे
खरे पण त्याला नाइलाज आहे. देशी भाषांत लिहिले जाणाऱ्या शास्त्रीय ग्रंथांत मूळ
इंग्रजी परिभाषाच कायम ठेवावी किंवा निराळे स्वतंत्र शब्द बनवावे या प्रश्नाचा एकदां
नीट खल करून निकाल लागणे जरूर आहे. पुस्तक एकंदरीत उपयुक्त आहे.

चित्रमयजगत् (जानेवारी खास अंक)—हा अंक नेहमीपमाणे उपयुक्त माहि-
तीने भरलेला, सुंदर चित्रांनी सजविलेला, विद्वान् लेखकांच्या लेखांनी भूषविलेला, असा
आहे. मराठी भाषेतील मासिकामध्ये चित्रमयजगत्चा लौकिक पहिल्या दर्जाचा आहे तो
अशा तऱ्हेच्या अंकांनी जास्त वृद्धमूल होईल असे म्हणावयास हरकत नाही.

धातुनयकल्पद्रुम—(ले. जी. के. मोडक, शिक्षक न्यू. इ. स्कूल, पुणे.)
हायस्कूलांतील संस्कृत शिक्षणाच्या विद्यार्थ्यांच्या उपयोगाकरतां रा. मोडक यांनी वरील पुस्तक
लिहिले आहे. या पुस्तकापासून स्कूल लीव्हिंग परिक्षेला लागणारे संस्कृत व्याकरणाचे ज्ञान
विद्यार्थ्यांला थोड्या परिश्रमाने मिळू शकेल. पुस्तक गरजेनी आश्रय देण्यास पात्र आहे.

मुलांकरितां भंड्याः—(संपादक, गो. कृ. मोडक) या छोटेशानी पुस्तकांत
शाळांतील विद्यार्थ्यांना पाठ करण्याला योग्य अशा १५६ आर्या दिल्या आहेत. अलीकडे
पाठान्तर करण्याची विद्यार्थ्यांची संवय नाहीशी होत चालली आहे हे चांगले लक्षण नव्हे.
विद्यार्थ्यांना पाठान्तर अवश्य करावयास हवे. पुस्तकांतील आर्या विद्यार्थ्यांनी अवश्य
मुखोद्गत कराव्या.

मेघदूतावरून कालिदासाविषयी:— (लेखक—मु. कृ. मोडक) मेघदूतांतील कल्पिलेला यक्ष हा खुद्द कालिदासच होय असें लेखक म्हणतात. हे म्हणणे मान्य केले तरी लेखकांनीं मेघदूतामध्ये वणिलेली यक्षासंबंधीची प्रत्येक गोष्ट कालिदासाला पूर्णपणे लागू पडते असे दाखवण्याचा जो अट्टाहास केला आहे तो चिकित्सिक बुद्धीच्या विद्वानांना मान्य होण्यासारखा नाही. मेघदूत म्हणजे स्वतः कवीचा अखेरचा जीवनवृत्तान्त होय हे म्हणणे तर अगदीच चुकलेले असावे. रघुवंश हे कालिदासाचे शेवटचे काव्य असेच मानणे जास्त योग्य आहे. पुस्तकांत चिकित्सकवृत्तीचा पूर्ण अभाव दिसून येतो व मन्घर्वनगरी निर्माण करण्यामध्ये लेखक बरेच कुशल आहेत, हे सहज प्रत्ययास येते.

K.

Ready for Sale !

PRICE Rs. 2-4-0.

A HAND-BOOK OF PHILOSOPHY

by

Prof. V. P. PATWARDHAN, M. A.

Professor of Philosophy, New Poona College, Poona.

(P. S. Patwardhan Scholar and K. T. Telang Gold
Medallist, University of Bombay).

Prof. R. D. Ranade says, "My idea is that a book of the kind which Prof. Patwardhan has written should be in the hands of every student of Philosophy.....His method of presentation is direct and lucid."

Prof. J. C. P. d'Andrade says in his letter, "I have liked it on the whole. It will be a useful book for beginners... The last part, dealing with Philosophy in the narrower sense, is the best both in substance and in form... I think the book promises enough to deserve a second edition."

Copies can be had of the Author.

Notice to Contributors.

The Editor would be glad to receive contributions from all past and present students and well-wishers of the Mandali. All contributions should be written legibly on only one side of the paper.

The Editor does not undertake to return rejected contributions, unless an addressed and stamped envelope is sent with them.

Rates of Subscription.

	per annum.
New Poona College and N. M. Vidyalaya	
Students... ..	1- 0-0
Outsiders and past students of the New	
Poona College and the Nutan Marathi	
Vidyalaya	1- 8-0
Single Copy	0- 8-0

All communications should be addressed to the Editor.

Rates of Advertisement.

Rs. 5 per page	(Single Insertion).
Rs. 3 per half page	" "
Rs. 2 per one-fourth page	" "

New Poona College Assembly Hall, Poona.

" निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु "

THE
SHIKSHAN PRASARAK MANDALI'S
New Poona College Magazine.

Vol. XI.]

OCTOBER 1926.

[No. 2

" Let all the ends thou aim'st at be thy Country's,
Thy God's and truth's. "

—Shakespeare.

Editor :—Prof. N. G. Naralkar, M. A. L. T.
Asst. Editor :—Mr. B. V. Sudumbrekar, B. A. (Hons.)

POONA :

Printed by Anant Vinayak Patvardhan at the Aryabhushan Press,
Poona City, and published by Narayan Ganesh Naralkar,
at the New Poona College, Poona City.

1926.

Price As. 8.

CONTENTS.

	Pages.
(1) Editorial Notes.	... i-vi
(2) The Mandali and Sister Institutions.	... vii-ix
(3) The 'Old Boys' Corner.	... x
(4) Our Information Bureau.	... xi
(5) Shattered in a Day, by N. V. Gokhalay, (J.B.A.)	... 1-7
(6) A Plea for Hobbies, by V. S. Gupte. B.A. (Hons).	... 8-10
(7) Philosophy and its Critics, by S. G. Pimplikar, (S.B.A.)	... 11-15
(8) Our Frontiers, by 2nd. Lieutenant, S. P. Thorat- Patil.	... 16-19
(9) Gymkhana Notes.	... 20-24

अनुक्रमणिका.

	पृष्ठे.
(१०) निर्वाणीचा सवाल, कवि-वा. भा. पाठक (ज्यू. बी. ए.)	... १
(११) कालिदासाच्या प्रस्तावना, ले. वि. स. वझे (ज्यू. बी. ए.)	... २-८
(१२) माझा आवडता व्यवसाय, ले. हिंदवाला (एफ. वाय. ए.)	... ८-१०
(१३) शरद सुंदरता, कवि-मिर्झेंद (ज्यू. बी. ए.)	... ११
(१४) प्रवे गणपट्टण, ले. मि. वि. सुदुबेकर, बी. ए. (ऑनर्स)	... १२-१४
(१५) वसंत, कवि- द्वा. र. पोतनीस (ज्यू. बी. ए.)	... १४
(१६) नाटक, ले. पु. ग. सहस्रबुद्धे (ज्यू. बी. ए.)	... १५-२४
(१७) हिंदु धर्माचे वैशिष्ट्य: ह लोकांची स्थिति, ले. चं. गुं. जोशी (एफ. वाय. ए.)	... २५-२८
(१८) पौंच व अभिप्राय	... २९-३१
(१९) भगिनीप्रेम या बंधुदोह, ले. वि. मो. कोल्हटकर, लायबेरी प्रन	... ३२-३४
(२०) विद्यार्थि-भांडार (Students' Stores) वार्षिक अहवाल, ले. वा. के. पाळंदे (सी.बी.ए.) व गो. द. अभ्यंकर (एफ. वाय. ए.)	... ३५-३७

A Dictionary of Modern English Usage

By—H. W. FOWLER.

Extracts from a review in the August number of this Magazine—

“ This dictionary of Modern English Usage is at once a grammar, a dictionary, and a book of idioms—all three blended in harmony and irradiated by a pleasant humour...I do not feel the slightest hesitation in recommending it to all who are keen on writing and speaking correct English. ”

There are 700 double-columned pages : price 7s. 6d.

If you have not already a copy, you should get

The Pocket Oxford Dictionary

in use all over India. The type is clear, paper and binding are good and lasting. This dictionary has an authority and reliability, that no pocket dictionary can claim, for it is based on the great Oxford English Dictionary whose researches and writing have taken over thirty years. 1020 pages : Price Rs. 2/8.

There is also the

Concise Oxford Dictionary

larger and more complete than the above book. This dictionary has made a name for itself for clearness combined with conciseness. Short phrases are given to show the shades of meaning of a word. 1073 pages : 7s. 6d.

The World Classics

Here are a few titles that have recently been added to this well-known series ; these are now about 300 books to choose from.

— 2s. each.—

Crime and Detection ; Collected Detective Stories ; Selected Modern English Essays ; Ghosts and Marvels ; Uncanny Stories.

The above books are obtainable from *all* book-sellers.

They are published by the

Oxford University Press.

POST BOX 31, BOMBAY.

THE NEW POONA COLLEGE MAGAZINE.

Let all the ends thou aim'st at be thy country's,
Thy God's, and truth's.

—Shakespeare.

Vol. XI]

October 1926.

[No. 2

Editorial Notes

1. The Inter-Science Class : We, the workers of this institution when we undertake a thing, we see it to the end. Quite to time—20th September, 9 months ahead of the June session according to University regulations—our application for the I. Sc. class has been duly forwarded. The Mandali's great friend, Mr D. K. Sathe, B.Sc. B.A. our contractor, promises to finish the Science-Wing all spick and span by March 1927. A tidy pile of Rs. 40,000—the fruit of many years of economy and sacrifice on the part of the College—is ear-marked for the Laboratory apparatus. Prof. Paldhikar, M.Sc. (Physics), Asst. Professor at the Baroda College, a disciple of that well known physicist, Dr. Shaha of Allahabad, and Mr. B. V. Bhide, M.Sc. (Chemistry), research scholar at Bangalore, with our veteran, Prof. M. R. Paranjpe—these would form a trio that is bound to inspire confidence amongst our student-world. And now it is up to you, students, to make this venture a complete success!

* * * *

2. Our Buildings : Speculation has been rife as to what the new Mangalore-tiled bungalow-wise construction may be—no, it is not the new Hostel, nor the Science-wing! it is only a cycle-shed, built in such style, to fit in with our magnificent Buildings. The artistic hexagonal reservoir, hard by, with its comfortable basins would now slake all thirst of an October heat. Now, students, such things don't simply *happen*: they involve such an amount of toil and cool consideration. Why, for a fact, the Secretary motored up and down the whole of Poona, simply to study b lustrades and gate-designs; and ere long, you'll pass through portals that will please you immensely.

* * * *

3. Our Debentures : The Debentures for the New Hostels are now ready for issue ; and we want our students to help us in right earnest. The procedure is simplicity itself. You just persuade your guardians to loan to us Rs. 1,000 and you receive a crisp bond with plenty of legal jargon by our L. L. B. Secretary, with coupons of Rs 30 each—that represents 6% interest, payable half-yearly. The Hostel-Buildings, lock, stock, barrel—everything (except the inmates) will be mortgaged to the debenture holders. Of the 60 debentures issued, every year 5 would be redeemed by drawing lots ; *i.e.* 5 debenture-monies will be paid back, the longest period for investment thus being 12 years. Convince your guardians of the soundness of the investment and above all of our noble cause and do help us.

* * * *

4. The Quadrangular : In an European game against the Europeans, the Hindus have won ! —Truly, as national asset ! We of the New Poona, however, gloat over the success all the more, as it was due in a large measure to New Poona's Deodhar. Of late, it has been a maxim with the Hindu team, that when Deodhar *does* play, it is the happy augury of victory ; and this time too, it was Deodhar who put up the top-score in the entire Quadrangular. What would not other Colleges give to have *such* a member on their Staff ?

* * * *

5. Our Lady-Students' Gathering : The Third Social Gathering of our lady-students was celebrated on 22-8-26, as usual, *in camera*. Quite a number from amongst our past lady-students graced the occasion. Incredible though it may sound, all the dishes were prepared by our own lady-students and the preparations (on hearsay evidence) were all A¹. Mrs. Avantikabai Gokhale, Bombay's well-known corporator, was the honoured guest of the day. In a thrilling address she exhorted her spell-bound audience to bear in mind that " Woman's life, like man's, is not for selfish pleasures but one, that is entirely consecrated to the welfare of others ". (Cheers). She wound up by an inspiring message—' Go country-mad. ' Our lady-students, in proposing a hearty vote of thanks, fittingly replied that " Gay and light-hearted though we may appear, deep down in our hearts reigns an abiding love for the Motherland. " The programme included some delightful dramatic performances—Hubert, the archer ; Satvapariksha ; Punnyaprabhava

and Hāch Mulāchā Bāp. In a series of splendid performances, the star-performance was given by Miss Chandubai Karnatki, B.A. (Hons.), ex-member of the Editorial Staff. Our only plaint is that the Editor, at least, should receive an invitation to such a function, he being the réporter.

* * *

6. Our Shield-Matches : In the first match against the Agriculture College, we were more than a match to our ill-equipped opponents and we won by runs and runs. In the semi-finals, our team counted against the vagaries of the weather and in a spirit of over-confidence, lost to the Deccan College by 'a boundary'—just 4 runs. This year, with our Sathé-Agashe combine, we had quite a sporting chance not only to win the David Cup but even to snatch that much coveted trophy—The Northcote Shield—from Bombay. But!!!

* * *

7. The Inter-Collegiate Sports : The finals of the Inter-Collegiate Sports came off on 10-9-26. In spite of the numerous announcements in advance, it appears that a large number of our students had important business engagements elsewhere on that day. The attractive central pandal allotted to our College was so thin that it evoked much disconcerting comment. Why, very many of the competitors too, were conspicuous by their absence. We compiled the comfortable total of 11 points, thus losing the General Championship by some 85 points only. Sickening, we call it !

The only saving grace of the situation was that we won the Atya-Patya Cup, donated by our own College—all honour to Mr S. G. Deshpande and his team. Now, with a brilliant record of Individual and General Championship to our credit, a splendid pavilion and with Prof. Hardikar and Prof. Deodhar, such advocates of Indian and European games, we fail to understand this lamentable lack of all enthusiasm in our student-world. We heartily endorse the words of Prof. David—the 'life' of the Inter-Collegiate Sports—that "The Gymkhanas of the various Colleges must attend more regularly to the observance of a steady and continuous practice on the part of their members." Our students would do well to remember that even the proverbially fickle Fortune favours the brave only.

'The Inter-Collegiate Sports' is a noble institution and, with its healthy rivalry, promotes a true *esprit de corps*; and it should be a matter of legitimate pride to every student to maintain the pres-

tige of his College. If this does not put our students on their mettle, the College-Staff shall institute a set of trophies for the College, to be fought and won in the preliminary rounds. That is what it comes to.

A special department for Ladies' Games was instituted this year. It has more than justified its well-merited existence. In the Inter-Collegiate Ladies' events, our lady students acquitted themselves honourably, thanks to the popular pair, 'Miss Choudhary-Pradhan.' In ping-pong, Miss Choudhary played a perfect game and presented her non-plussed opponent, a couple of delightful love-sets. The Hututu-team had a hard time of it, but under the ministering care of Miss Pradhan, after a dramatic finish, the team won its way to success.

* * *

8. The U. T. C. : Our hearty salutes to Prof. Deodhar and Prof. Karmarkar, both First Lieutenants now! Two glittering stars now grace their tunics.

The Shooting Competitions of the two Poona companies were held some time back. The performance of our two platoons was far from creditable, some of our students getting a regular 'wash out.' We learn that a certain newly spectacled Officer, though he got 'a pair of spectacles' in the first round, rallied wonderfully in the later ventures. The trouble with our students is that they aim too high, forgetting that in shooting 'low aim is no crime', and thus spoil an otherwise good record.

* * *

9. The other day, a member of the staff inadvertently dropped three ten-rupee notes in the Professors' Room. Mahadu, our peon, who found them in his daily rounds, immediately restored them to the Clerks' Office—an eloquent tribute to the tone of the College!

* * *

10. Our Associations : The true test of a living education is the spontaneous interest displayed by the students in their favourite subjects. We are glad to learn that the three Associations of our College are doing splendid work. In the Philosophical Association, theses on such serious subjects as 'Hedonism', 'Thought-Tower', 'Religion and Morality' were read and discussed, Messrs. Lele and Agashe being much in evidence. In the Historical Association, Captain Modak, Chintamanrao Vaidya and Prof. Heras delivered some thought-

provoking lectures. Messers. Deshpande and Damle read theses on 'Agricultural and Industrial India'. The Marathi Literary Association discussed such themes of interest as 'Present-day morbid literature', 'Dr. Belvalkar on the Shakuntal,' and 'Science vs. Literature.' 'Ahitagni' Rajwade, K. N. Watve Esq. and Nanasaheb Pavagi were invited to address the members. A special feature of the Philosophical Association is the continuous series of lectures—three times in the week—delivered by Prof. Dandekar on the 'Dnyaneswari.' East thus meets the West! It is a pity, we have as yet no Literary Association in English and we call upon our 'English-men' to move in the matter and enable us to make a definite announcement in the next issue. If the Associations keep on their work in full swing, we shall cheerfully reserve liberal space for a detailed report of their useful activities.

*

*

*

II. The University : This year, regarding the convocation address a novel departure was made. Sir Brajendranath Seal, Vice-chancellor of the Mysore University, and 'a priest in the Temple of Learning grown grey in service,' was specially invited. The address was worthy of his deep erudition. A University, he said must first have a regional outlook; it must necessarily utilise all the man-power, the nature-power of its environments and work in harmony with the social and religious traditions of its region. But with regionalism, a progressive University must as well cultivate an international outlook and co-operate with University professors of other Universities. Further, a university must consider as one of its legitimate duties the work of spreading culture in the intelligent masses by university Extension-lectures. Finally, he pointed out the prime necessity of vocational adaptation by starting technological institutes as an urgent present-day problem. The address was altogether highly stimulating.

To our Junior B. A. S: The Junior year is undoubtedly the merry year of the Arts Course. It comes but once in a life-time and by all means must be thoroughly enjoyed. But to buoyant youths of twenty, enjoyment should consist not in ennui, but in cultivating healthy hobbies, in laying down the sound foundation of a perfect physique and in concentrating on a favourite branch of study. And we call upon our ambitious young men to seriously compete for the following competitive essays of the University and achieve a name for themselves and the College:-

(1) 'The effects of our social customs on the physical, moral and economic conditions of our population.' Prize Rs. 275; 100 foolscap pages; not more than *six* years' standing from the Matriculation; closing date August 1927.

(2) 'The settlement of the Deccan after the fall of the Maratha Power;' Prize Rs. 350; 100 foolscap pages; not more than *seven* years' standing from the Matriculation; closing date August 1927.

The B. A. (Maths.) people may thank their Principal for the following amended regulation: The Essay paper will contain not less than *ten* (as against *six*) themes of sufficiently wide range and covering the main branches of study and the candidates shall write an essay on not more than *two* (as against *one*) themes.

Some time back the Senate had resolved (rather in a thin house) to start a new Faculty for the exclusive study of the Oriental Languages and to confer new degrees B. O. L. and M. O. L, instead of the usual B. A. and M. A. That resolution was rescinded last week and the old order changeth not.

The University Inspection Committee is expected to visit our College some time late in November. The following is the strong personnel of distinguished university-men.

The Arts-side:

- (1) The Rev. Dr. E. M. Macphail, C. I. E., C. B. E., M. A., D. D.,
Ex-Vice-Chancellor, Madras University.
- (2) Prof. P. A. Wadia, M. A. of the Wilson College.
- (3) Dr. E. A. Parker, M. A. Ph. D. of the Elphinstone College.

The Science-section:

- (1) Dr. A. N. Meldrum, D. Sc., Principal of the Royal Institute of Science.
 - (2) Dr. W. Burns, D. Sc. Joint Director of Agriculture.
 - (3) Prin. S. G. Burrow, B. Sc. A.R. C.Sc. of the Baroda College
- How shall our students acquit themselves?

* * *

12. Ourselves: The total number of contributions received for the first issue stood at 27; this time it fell to 18. What a fall, my students! If it has anything to do with the strictures we had to pass last time, we shall indeed be pained. We do not want our students to look upon the Editor, as a Jeffries of the Bloody Assizes of old, sitting in judgment over their contributions with a pair of scissors on one side and a waste-paper basket on the other. On the contrary, we are ever ready to offer helpful suggestions and make the contributions shipshape and thoroughly presentable. A long vacation eagerly awaits you; won't you strike the balance for the next issue?

The Mandali and Sister-Institutions.

1. The Mandali : All this month and more, the life-members of the Mandali have been busy with the 'Science-Courses'; and it has not been possible to stir out for funds. The perennial spring of promised donations, however, trickled on. The most munificent gift—Rs. 4,001—came from G. G. Shembekar, Esq. of Baramati to found an Endowment Scholarship in the College. Seth Mathuradas Mehta, Hinganghat's leading mill-owner, who had been good enough to pay us a visit sometime back—thanks to Mr. Nanasaheb Soman—contributes Rs. 1,000 to our Building Fund—an agreeable windfall indeed! A meeting of the Mandali's Council was held on 20-9-26 and the budgets and reports of all the institutions were approved and sanctioned. In view of the fresh triennial election of the Council, next month, the vice-chairman's post which has fallen vacant by the sad demise of Rao Bahadur Apte, was not filled in.

* * *

2 The N. M. V. High School : N. M. V's 'very own' Old Boy, Dr. M. N. Natu, B. Sc., M. B. B. S. conducts classes in Physiology and Hygiene—the alternative group to Physics and Chemistry; 20 students from the matriculation class and 40 from class VI have so far enrolled their names and work is commenced in right earnest. This year's special feature is the gratifying issue of books from the Students' Library—as many as 75% students having a book to their credit. In the Shield match of the senior team, we were pitted against the New English School. Not so long ago in a friendly match with that school, we had won such signal success and fondly did we hope that cricket like history would repeat itself; what was repeated, however, was only the history of past defeats. All the stone-walling of Kulkarni, the 'sixers' of Desai and the dashing game of Thosar were of no avail and we lost in the very first round. It has been a sorry tradition from the times of 'Dinu' Deodhar that the name of the New English School unnerves our team and, more often than not, it is their name rather than their game that does the trick. The Junior team has just stepped into the arena and we are anxiously awaiting developments. The general attendance of the school is well over 90%—a pleasing item undoubtedly.

The Students' Stores completed its seventh year. The year has been indeed a strenuous year—a year of cut-throat competition, of

alarming trade-depression, of spurious goods, of questionable business-morale—and yet battling with the peculiar difficulties due to the shifting of the College, the Stores has put in a decent show. In round figures, the sales mounted to Rs. 21,000. and the meagre profits dwindled to Rs. 1,000. We warmly congratulate the enthusiastic band of volunteers on their persevering and noble work, particularly, Lagwankar-Desai—Gokhale-Joshi-Kulkarnis-Damle-Palande-Miss Choudhary-Abhyankar and Mr. S. N. Vaidya, B. A. A report of the year's work appears elsewhere; lovers of Swadeshi would read it, we are afraid, with mixed feelings.

The rush of the season over, the Book-Stall is enjoying a brief spell of well-earned leisure.

* * *

(3) **The N. M. V. Marathi School**: The 16 class-rooms are full to the brim, and are making a brave attempt to house 642 cheery little souls. The compound wall is now well under way; it has almost doubled our former play-grounds, to the immense delight of the youngsters. In past years, Government was pleased to send a substantial instalment of advance-grant, thus easing the financial stringency considerably; this year, the matter has been referred to the School-Board of our Municipality. As no monies have been received so far, we are indeed in a sorry plight and know not how to face the music.

* * *

(4) **The H. D. High School Sholapur**: The strength in the Matriculation class is gratifying and we hope to send a decent quota to the New Poona next year. The lovely little manuscript magazine 'Phulbag' continues to blush and is popular as ever! Following the good practice of the Fergusson College Magazine to incorporate contributions from the Willingdon College, the N. M. V. magazine would henceforth specially reserve space for the H. D. High School contributions.

* * *

(5) **The Mimansa Vidyalaya**: Under its indefatigable worker, Kinjavadekar Shastri, the Vidyalaya is steadily pushing on. A thousand and odd rupees have been collected during the past month and a half. Whatever may be the Hindu-Muslim tangle elsewhere, the Vidyalaya has received an opportune gift of a high-grade typewriter from a muslim admirer, Mr Moosa Haji Ali Khatri of Bombay. Two distinguished scholars, Mahadeo Shastri Gadgil of Sangli (S. M. C.) and Prof. Edgerton of Pennsylvania

(U. S. A.) study Mimansa under the guidance and coaching of Kinjavadekar Shastri, via the Sanskrit medium. Prof. Edgerton is so charmed with our 'Mimansa Laboratory apparatus' that he has placed an order with the Shastriji for a complete set of these sacrificial equipments. This is what this impartial critic observes : "To me, as an American student of Sanskrit and of Indian religions, it has been a very rare privilege to visit the Mimansa Vidyalaya and particularly to be permitted to see a Vedic sacrifice performed, a privilege which was permitted to me, a ^{भारतीय} through the kind intercession of Kinjavadekar Shastri, whom I am also proud to call my guru. The actual sight of a Vedic ceremony helps to make much more real the descriptions which I have read in the sacred texts. I wish all students of the Veda could have the privilege that I have had. Not only Poona, but all India, is to be congratulated on this unique institution where not only the theory but also the practice of the ancient sacred rites is cultivated. International co-operation between scholars of common interests is a cause so near to my heart that I am delighted to find it shared by this group of earnest adherents of India's most religious system ".

Franklin Edgerton,
Professor of Sanskrit and Comparative Philology,
Yale University,
New Haven, U. S. A.

The Municipal authorities have recently sanctioned Rs. 1,500 for a pucca road, leading to the Vidyalaya.

" Old Boys' Corner. "

(9) Dr. N. S. Sahasrabudhe, M. S. (F. Y. 1918) wins the Prince of Wales Gold Medal and the Hansraj Pragji Thakersey Prince of Wales Fellowship - Rs 1200 per annum, tenable for one year. Our hearty congrats !

* * * *

(10) Mr. S. R. Date, B. A. (1920) sends to us some fifty volumes of reports bearing on Administrative and Economic problems, issued by the local and the Imperial Governments. Thank you !

* * * *

(11) Mr. V. V. Aurangabadkar, B. A. (1923), the proud winner of the Individual Championship Cup at the Inter-Collegiate Sports (1922), has presented to our College, a beautiful silver cup for a swimming competition. Just in the fitness of things !

* * * *

(12) Dr. V. S. Moholkar, M. B. B. S. (First Class - F. Y. 1920) sailed for England on 28 th August, to prosecute his further studies in Surg-ry. Carry on Doctor, and earn the distinction of being New Poona's first F. R. C. S. !

* * * *

(13) Mr. N. B. Parulekar, B. A. (Hons.) [1920], New Poona's first ' hilosophy Honours-man, completes his course in Philosophy and Sociology at the Columbia University, and is now an A. M. (American M. A.).

Our Lady Students

(14) Miss Yamunabai Bhate, M.A. (CL. II, 1924.). University Examiner in Maths., has sent us the handsome donation of Rs. 200 and is now enrolled a Fellow of the Mandali. A worthy model indeed !

* * * *

To Our Old Boys : Once a New-Poonaite, **Always** a New Poonaite ! - that's our slogan ! and so we solicit your hearty co-operation.

Always (1) Keep the Editor posted about your achievements.

(1) Send in your contributions to the Magazine.

() Subscribe to the Magazine.

(4) Say to yourself : " Yes, someday, I **must** be at least a Fellow of the Mandali. "

* * * *

Our Information Bureau.

What the Examiners say.

Inter-Arts :-

(1) **English** : Read the questions very carefully; don't put in superfluous things simply because you know them; avoid 'parrot-answers.' Attempt the general questions and display some power of thought rather than mere memory. And **Spellings** !

(2) **History and Administration** : Do not confuse the Council of State with the India Council. Carefully distinguish between 'responsive' and 'responsible' government. And **Spellings** !

(3) **Logic** : Read the questions carefully and do not answer at a tangent. Illustrate your theory portion with examples of your own. And **Spellings** !

(4) **Mathematics** : Concentrate on the later portions of Trigonometry ; draw simple sketches to check results. Two students obtained the full number of marks. The Inter-Arts students were superior to the Inter-Science students, [No remark about spellings, thank God !]

(5) **Sanskrit** : The answers in the Natak section were intelligent; the Selections were not well digested; the volume of the Selections must be reduced. And **Spellings** !

B. A. :-

(1) **English** : Study literature in close relation with life and manners. Knit courses II and III together by offering cross references. Pay special attention to the theatre and its construction in Shakespeare's day and study the context with reference to Elizabethan manners. The answers were very lengthy; some students wrote as if 'they had eternity before them.' Carefully ponder on what to write, what to omit and when to stop. Concentrate on the study of Literary History. Better make a decent pass degree-secure than struggle after an honours one. And **Spellings** !

(2) **Philosophy** : Concentrate on Psychology and Ethics. Think twice before you offer 'honours'.

(3) **History and Economics** : A minimum of 25% in each paper should be made compulsory. The Essay is nothing but an ordinary answer long drawn out. and **Spellings** !

(4) **Mathematics** : On the whole, the work was satisfactory.

(5) **Sanskrit** : The average has improved but the number of first-rate answers has fallen. One answer carefully handled is worth more than five slovenly done.

(6) **Marathi** : No report has been published.

LIMAYE

Photographer.

Artistic positions; Prompt execution of orders.

Competitive Prices.

ENLARGEMENTS—a speciality.

Appa Balvant Chauk,
Poona City.

Bapat Bros.

The reliable house for High-grade

Cycles and Cycle accessories.

Every part guaranteed genuine.

A highly trained staff for repairs of every kind.

Little profits and quick returns—our motto.

Opp. Sadashiv Peth Haud,
Poona City.

Shattered In a Day.

N. V. GOKHALAY, (J. B. A.)

“(Young) Man ! thou pendulum betwixt a tear and a smile ! ”

—Byron.

It was so sudden and unexpected. In fact, I do not know how it happened; but happen it somehow did.

It was very hot outside, though I felt quite comfortable in my cosy little bed, from which it was quite possible for me to command the view of the glittering, sunny street outside. I got up from my afternoon, after-dinner siesta, which I had enjoyed after a heavy dinner and a full stomach. I peeped through the uncurtained window. The glitter of the bright, afternoon street produced a dazzling effect upon my sleepy eyes, which were half opened and half closed. The street was desolate except for an old man who was carrying a heavy load. From the sunny and dull street, I just glanced at my cool, comfortable room—and it was a pleasing thought !

I looked dreamingly at my wrist-watch under the white pillow, for I always keep it there when I sleep. It was two-thirty.

“ Oh ! How time flies ? ” I murmured complainingly to myself, for I would have much preferred to enjoy another doze for at least fifteen minutes.

“ These summer afternoons ! So horrid and enchanting ! One cannot sleep but only doze as if under the influence of some anaesthetic ? ” I would not have left my bed so early for world's kingdom, but for ' that. ' Once determined, I stretched fully my hands and legs, as much as I could ; and with a sudden, dexterous jerk, managed to stand on the uncarpeted floor of my room and studio.

“ Oh ! Yet twenty minutes to three ! full twenty minutes of that Sunday hour, so sacred to the theatre goers ! ”

I washed my face with cold water, which aroused me to the outside world. I had a mind to shave—but there was no time. I must tell my readers here, that on such occasions as these, I, as a rule, make it a point to shave and that too with scrupulous care.

I managed my dishevelled hair with the help of pomatum ; and now came that ever-puzzling problem—' what shall I wear ?' My serge suit ? Shh-h ! nonsense, in this horrible heat ? It will be simply ridiculous ! Ah—then my silk ' Parsee ' coat ? oh, exactly—that's the idea ! I must say here that I am always simple in my tastes ordinarily ; but on such occasions well—but I think, *you* know. Taking my fur-cap in my hand, I looked into my table-mirror. Hazlitt used to consult his friend Haydon, whether he should show his forehead more or less. I always consult my mirror before I leave the room. Fully satisfied with my picture in the mirror—which, by the bye, appeared to me very engaging—I smiled complacently and slipped my feet into the well-polished boots and started with full speed.

It was only five minutes to three when I found myself at the entrance of the theatre. I elbowed my way through the assembled crowd somehow. Some were mere spectators, with no intention of purchasing any tickets, but their only business was apparen'tly to observe. Their eyes scarcely missed any new arrivals. They watched the ' Vainly Fair ' and the ' Smart Set '. Others were pacing from this to that side of the corridor, whistling or humming a piece. I just peeped inside. The theatre was fully crowded, nay, overcrowded, though the front chairs and boxes were still unoccupied. It was a sight indeed to see them filled within a few minutes by the fashionable set, which takes pride in coming just a little late, to the inconvenience of others. I went to the main gateway to see whether any of my friends were arriving. I found there nobody of my acquaintance. It was three and as I turned to go back inside, I saw a taxi, coming with considerable speed in the direction of the theatre. Instantly, it stopped near the gateway. The person inside, without waiting for the chauffeur to open the side-door, nimbly leapt outside, said something to him, and rushed inside the theatre. All this took place in a minute.

" Swayamwar, Baisab " ?

The ' Baisab ' apparently was much annoyed at the stupidity of the boy who was selling the drama-books. He stepped in front of her and actually had the impertinence to block her way. The ' Baisab ' threw at the boy one shining rupee and took the book in her hand. She looked at me—or probably, I came in her way—indifferently as she looked at everything else, and stepped into the Manager's office when the manager himself came from the other side.

"I say, can I...eh, will you please...eh, eh, will it be possible for you to arrange one seat for me?" She said and unnecessarily blushed into a pretty rose. The manager, who was smoking away his thoughts in a tobacco dream, observed a ridiculous silence. Then he looked confused and bewildered. Apparently she could not bear his silence in her haste.

"Try your best, manager;" and she drew out a ten rupee note from something which had obviously no resemblance to a pocket. The manager now looked puzzled. He cast a glance at her fair face and also at the crumpled note.

It was now past three. According to my usual fashion, I was waiting outside, near the door of the orchestra, for the rising of the curtain. I could hear every word of the conversation, as the Manager's office was next to the orchestra-door.

I looked at her and I got a full view of her face. She was a girl of an uncertain age and of a nondescript type of beauty. She had a fair complexion and dark and unsteady eyes. She cut a charming figure in her attractive chocolate sari. Bombay fashion, she had a small leafy rose in her heavy braid. She looked distressed, "Very sorry, madam," said the manager in a polite manner, "there is no accommodation in the theatre at all; all the seats are already booked."

I wondered and even became angry at the manager's nonchalant attitude.

"But there are additional chairs set in the midway; can you not spare one out of them for me?" she said suggestively. She was so sure of getting a seat.

"Excuse me, madam; I would have one for you most gladly; only a few minutes before, they too have been engaged. Extremely sorry, madam!"

She pouted her lips, and muttered something inaudible.

"Then there is no way, it seems?" said she hopelessly.

"I regret very much, madam, but I shall be only glad to reserve one for you on Wednesday." The manager said this apologetically.

"Confound the dog!" I said in a bad humour to myself. It was so rude and ungentlemanly of him, not to offer her a seat. I would be the last person in the world, to refuse a seat to a charm-

ing girl. I am very tender at heart and I did not like to see this injustice. My spirit rose within myself !

And only a few minutes before, she was so sure of her seat ! She came with all hope and anxiousness and her face now revealed her disappointment. She threw an angry glance at the rising curtain and retraced her steps to the gateway. Oh ! the brute of a manager !

" Can I help you in any way, Miss ? " said I, or rather I found myself saying this to her ; and the whole position for me became very awkward, as this was my first debut in chivalry. I never thought of this a minute before. It was only mechanical ; and how in the world did I know that she was unmarried, a Miss ? Somehow or other, I was so confident of her not being married. It was, of course, so silly of me to say that. And if not, then.....?

" Oh ! I thank you very much ; but how can you help me sir ? "

I was very glad as she was not offended. As I received no contradiction from her, I became now cock-sure. She was a 'Miss' then ! Somehow the idea pleased me ; I was so much pleased with her musical voice and easy manner. What should I say now ?

" I'm very sorry for you ; why, the manager could have spared one for you. The brute... ! "

The word somehow slipped out of my mouth. It would have been judicious, had I not uttered that. She smiled—such a pretty and tempting one ! I took courage and said,

" Can I offer you my ticket ? Will you do me the honour of accepting it ? "

I fumbled in my waistcoat and drew it out.

" A quite comfortable seat, a front one, if you please. " Evidently, this was too much for me and I blushed like a young girl.

" Oh ! thank you ! how can I, how is it possible for me to accept your seat ? —oh ! It will be so cruel of me to do so — certainly I can not think of it ! " She said this so softly and threw a hasty penetrating glance at me.

" I've seen this drama, half a dozen times ; nothing will give me more pleasure than being of any use to you. "

So after all, I was proving a successful conversationalist ! why, I was simply quoting the sentences from the novels of Charles Garvice ! I never had dreamt of doing this—talking to a maiden such sweet nonsense !

She appeared a little bit engrossed and she then smilingly said :

“ Is it ? if it so much pleases you, then I may accept your seat. ”

I offered her my ticket and she took it from my trembling hand—for certainly, it was my hand which trembled. How daring and plucky of me ! I perspired profusely to the skin - to my shirt, if I can say so.

“ How kind of you ! Really I feel that I’m doing injustice. Sh... I hope I’m not appearing beastly ! ”

“ Oh no ! certainly not ? It is quite natural for anyone in my place to help you ; I’m so glad for the opportunity ! ”

“ Oh ! how can I thank you ? Papa will be so glad to meet you. Really, you must come to our rooms tomorrow, won’t you ? ”

Oh ! the very thing I wanted ! I accepted the invitation hesitatingly and scribbled her address on my note-book. She thanked me once more ; I saw her comfortably seated in the chair, which, I would otherwise have occupied. The manager looked at her and myself like one amused. The Sootradhar had finished his unheard song. Our eyes met as I was leaving the orchestra-door.

I found myself suffocated ! My shirt was literally drenched with sweat. I thanked myself for my free-and I must add safe-escape from my first hazardous adventure. I was engrossed in my thoughts about the incident. I went straight homewards, as if in a nympholepsy. When I reached my lodgings, the prophetic words ‘ Swayamwar Baisab ’ of the boy, rang in my ears incessantly.

After a tedious and never-ending night, in which my sleep was now and then disturbed by visions and dreams, I got up early in the morning. I hastily prepared my tea. Throwing myself in my arm chair—of which one arm was crippled—I began to sip my morning tea meditatively. It is needless on my part to say what kind of thoughts were coming and passing in my mind—vivid airy castles which appeared dim in the morning, misty air, but might prove real and brilliant in the broad, open daylight. I finished my usual cup, but feeling yet thirsty, I poured the contents of the kettle which somehow half filled my cup. Just then I remembered something which made me search the pockets of my coat. Turning this one and that, I at last succeeded in forcing out that precious notebook which contained the address. Throwing myself once more

in the chair, I began to reflect and muse on that little piece. How much time I was in my reverie I know not, but I heard the clock striking eight. The cup was there but its contents were cold.

I will not linger here in describing my dress or attire, which will be only superfluous, as by this time, you must be in a position to understand and even appreciate my person. I will only add that, that was quite suited to the occasion. I locked my room and took my bike.

I cycled vigorously for nearly fifteen minutes when I judged myself in the vicinity of the noted address. I got down from my bicycle, drew out the notebook and began critically to inspect the numbers.

"That's it!" I joyfully exclaimed to myself. It was a huge three-storeyed stone building, with the front painted in deep green. I locked my bicycle, ascended the wooden stairs and a turn to the right brought me to the desired room. I gently tapped the door of B, 18 and waited for the response. I was going to repeat, when a dark, robust parlour-maid opened the door, and without asking me my name, signed me to follow her inside. She closed the door after me and ushered me into a room, which, in spite of its limited accommodation, resembled a nice sitting-room. There she was on a low armed chair, with her hair loosened into pretty ringlets and curls. My heart leapt up within myself.

"Uppy downy, Uppy downy,....."

She had a cherubic baby in her half bare hands and was raising and lowering him. The little rogue seemed to enjoy the fun exceedingly. On my entrance, the fellow seemed, all of a sudden, to stop his little activities and hid his face into her bosom.

"Oh! I'm so glad to see you! I hadn't the least idea that you will trouble yourself to show up so early; how nice of you to do so?" She greeted me with her ever-ready smile and pointed with her finger an old mahogany chair. I seated myself.

"Would you like to have a cup of coffee?" I nodded my head mechanically. She suddenly remembered something.

"Was it not Rs. three and six?" she asked.

"What?"

"Your ticket, of course!"

"Oh don't you bother about it!" said I indifferently.

"Why! I deprived you yesterday of your ticket and I'm not going to rob you of your money now, you must accept it!" She produced the sum from a drawer of a writing-table placed in a corner.

"Nanoo, will you please hand over this to Mr.....?"

But he showed not the least intention to leave his place.

"This is my son, Mr.....; we call him Nanoo" she said this as she handed over the coins to me.

I then best imagined what could be the state of a man under zero Farenheit. I tried my utmost to conceal what I felt, but as I never possessed the essentials of a good actor, my face must have betrayed my inward feelings. Though she was not looking at me at the instant, the little fellow seemed to understand the whole situation, for he threw a sympathetic glance at me from his secure position. The maid—I thanked her for she came to relieve me from my precarious position—who had opened the door, came in the room, with a tray containing a kettle, cups and other things, placed it on the table and went inside. She poured down coffee and filled the cups. At the moment, an old man, who was nearer to fifty than forty, appeared in the room, with a copy of Indian Daily Mail in hand and an unrimmed pair of spectacles on his acquiline nose.

"Papa, this is the gentelman who had been so kind to me yesterday," she said this as the old man seated himself near the table.

"Oh! I am delighted to meet you, Mr. —"

I murmured my name.

I drank coffee or better, managed to do so with extreme effort. Instead of that cup of coffee, I would have drunk a full six-doz bottle of quinine mixture, more cheerfully.

"It was very good of you to help my daughter yesterday; in fact, I love to meet such enthusiastic young men. I hope to see you here frequently Mr. —" The old man said this with a smile upon his wrinkled face, when inwardly I swore never to go there, and if possible never to meet them in my life.

I mumbled my thanks and closed the door after me. I was going to seriously hurt my teeth for I missed one step while descending. I unlocked my bike and rode at once homewards. I remembered the words 'Swayamwar Baisab' 'Swayamwar Raosab' of the boy; the cheeky scamp!!

“ A Plea for Hobbies. ”

V. S. GUPTE, B. A. (Hons.).

A hobby may be roughly defined as a favourite subject or occupation that is not one's main business. It is therefore a liking for a particular source of passing one's leisure. One may have his own hobby of reading novels. One may find great pleasure in singing to himself. One may have particular charm in passing time in smoking away cigarettes. One may please himself by regularly attending the theatre. One may have a particular fascination for the Pathe Gazette and those Serials. Such hobbies are no doubt particular modes of individual recreation. These hobbies are by no means bad, but they cannot be styled as healthy. If one smokes away all his leisure, the very smoke of his 'smokes' will hinder his 'peep into the future' and thus block his progress. If one always passes his time in witnessing performances at the theatre, a day will come when he shall have to perform his own part in 'keeping up appearances.' If one does not pass a single day without seeing 'pictures', who knows, a day may dawn when he shall be compelled to take recourse to the tricks of the cinema-crook, he so fondly loved to see.

Amongst College students there is that favourite hobby of enjoying pinches of medicated snuff. They know not what an amount of 'foreign matter' they are introducing in their upright noses. Many a snuff-consumer has suffered life-long from nasal disorders. If our own hobby were to cause us life-long pain, why form it at all? One gentleman has a peculiar hobby of taking a cup of strong tea after his supper, with the effect that he has developed bowel disorders. Hobbies like these ought not to be cultivated and hence it is with deep care and caution that we must cultivate our individual hobbies. Healthy hobbies give us real pleasure. They enlighten us and uplift us in our moments of gloom. They are a great stimulant which has a balming effect in our lives. Like angels, healthy hobbies know to do good alone. They alone give us true blissful joy.

We know that there is a keen struggle for existence in the world. The social and economic problems are getting more and more complex. Famines and epidemics have done awful harm to the whole society. Life's whole strength is lost away in facing

these struggles and finding a way through them. Our stamina is daily getting weaker. Therefore the only pleasure a man can find is in his own peculiar habits and recreations. Hence, hobbies are essential.

Many people have a natural desire for fine arts. They would be easily able to cultivate these arts to a very high standard. I know one famous public man who studies singing and its art in his spare hours. One eminent lawyer passes his leisure in making researches in higher mathematics. One distinguished doctor enjoys his moments of rest solving the mystery of life after death. A famous professor finds charm in 'holding the scales.' One well-known Sanskrit scholar has built up the reputation of being 'the most stylish bat' in our Quadrangular Cricket.

If we look to the life of the late Lokmanya Tilak, we find that though his main occupation was politics, he earned a good name as a great scholar. Looking to his hobbies, one feels awe and respect for this great patriot of India. Though a journalist of a high order, he is a mathematician, philosopher and a scholar of ancient literature.

These hobbies serve for the whole period of our existence. They are as if the manifold activities of man. They are the missions of various individuals.

In these days, every one has got to maintain a decent status. He is therefore compelled to earn as much as he can. Hence he is unable to pursue his own hobby except in stray leisure intervals.

Many people have sound and healthy hobbies. They have successfully pursued them to perfection. Unluckily they do not impart their own experiences in the matter to others. They do not leave any guiding marks. They keep all their secrets to themselves and when they die, their original methods and secrets die away with them. Such a state of things is really lamentable. If all such persons commit their methods to paper, they will facilitate their own cause, which may be progressively pursued by many others in future. Our Indian physicians for instance did not divulge their secrets to others, with the effect that Indian Ayurveda is getting inefficient. Such a drawback is found amongst champion wrestlers and sportsmen. They die leaving no mark to guide their juniors in their cause. May I venture to ask my respected professor, as to why he does not write in vernacular a book on the English game of Cricket. I think such a book will be a valuable aid to the society.

In England and other countries, every expert amateur has his own work on his own subject. This can be clearly seen from the catalogue of books on general games and sports in England.

I have therefore to request all, to form healthy hobbies, to try to develop them to perfection, and to record their experiences for future guidance.

"Life may be narrow or life may be wide;
It mainly depends on what hobby you ride."

—J. POPE.

Hard on Daddy.

The love that young kiddies bear for their dogs is a theme for poets. To young Bobbie, his dog Paddy was a treasure. Now, one dark night, fell death took away poor Paddy. Bobbie's mother, anxiously, haltingly, gently broke the awful news as Bobbie came down for breakfast on the morrow; she was much relieved to find that the news seemed to have no effect on Bobbie's appetite; eggs, toast, bacon—were all washed down as usual in kettles of tea.

A few minutes later, however, Bobbie burst into the apartment, sobbing piteously—a picture of indescribable grief! "Oh mother, mother, Paddy is dead" wailed poor Bobbie.

"But I told you that, as soon as you came down to breakfast; didn't I."

"Oh! did you say 'Paddy? I heard 'Daddy.'

* * * *

Curiosity! thy name is woman!

Vanity! thy name is man!

* * * *

Staff-sergeant: (to Private strolling away from ranks) Hey, you! why are you loafing over there? Are you the General?

o * o *

Philosophy and Its Critics.

BY—G. G. PIMPLIKAR. (S. B. A.)

“ What is that which is able to conduct a man ?
One thing and only one—philosophy. ”

—*Marcus Aurelius.*

“ Divine philosophy !
Not harsh and grabbed as dull fools suppose,
But musical as is Appolo’s lute,
And a perpetual feast of nectared sweets,
Where no crude surfeit reigns. ”

—*Milton.*

Time and again, we find Philosophy assailed by critics. More often than not, however, these critics of philosophy do not know what is meant by philosophy.

(1) There are some who think that a philosopher is nothing more than a dull lazy man, retired from all active life, and only building castles in the air; he hates society and is thus useless for all practical purposes. But truly speaking, a philosopher’s first claim is to intellect and all his efforts are for the society. Some say, the philosopher is a sombre kill-joy person. Now, it should be noted that a philosopher is not averse to the common joys which fall in his way. He will enjoy them as all other men do; but to enjoy them will not be his goal. He feels wants and appetites but he is not a slave to them. Then, there are others, who think—

(2) that a philosopher is a devout and religious man; and if he were to swerve from religious duties, he is blamed. But the truth is that philosophy and religion are two different things. The one appeals to reason, the other to feeling. It may be that many a philosopher is a staunch Religionist but it is not the essential attribute. If we look for the origin of the science of philosophy we find that it is inherent in man’s nature. “ It is not a caprice, it is not a play-thing; it is a necessity; for our life is a mystery, surrounded by mysteries.” We live encompassed by wonder. The myraid aspects of nature without, the strange fluctuations of feeling within all demand from us an explanation. Our interest is aroused and we cannot rest until we find some explanation.

There are occasions in every man's life when he has the bitterest experience of the world. It is then that he asks, after all

"Death is the end of life,
Why should life all labour be?"

He works for an end and meets with total failure; he disbelieves in work and falls into laziness and says,

"Surely, surely, slumber is more sweet than toil"

Then, it is philosophy alone, that guides him to his duty. It reveals him the truth that,

"Life is real, life is earnest
And the grave is not it's goal"

and that "there cometh no good apart from toil to mortals." It teaches him the hard lesson that "things will change whether we like it or not;" and then asks him "to follow knowledge like a sinking star, beyond the utmost bound of human thoughts. He realizes fully that "to shut oneself up from mankind is in most cases, to lead a dull, as well as, a selfish life; our duty is to make ourselves useful, thus life may be made most interesting while yet comparatively free from anxiety."

(3) There are others who think that philosophy is a mere bosh. There is nothing to be done, but "to eat, drink and be merry." "To enjoy while it lasts" is their motto. Glory (seeming), wealth, power, are the things that they solely strive for. To them philosophy asks, "But what, what is dominion over all the world with Heaven left out!" It proves that power, wealth, bodily enjoyments are all perishable things, and besides, it is the law of nature, that when a man tries for too much enjoyment, the very senses through which he enjoys become unfit for work. It tells him to strive "Not for power, (power of itself would come uncalled for) but to live by law." It reveals to him that "No man's private fortune can be an end in any way worthy of his existence." "To rule oneself is in reality the greatest triumph."

(4) There are some who say that it is of no use to follow philosophy. They say, that our experience is ever increasing and as such it cannot be known as a whole; so it is useless to think of things that can never be known. They think their ignorance a bliss and say that it is folly to be wise. They ridicule philosophy by saying that it is a search of a black cat in a dark room by a blind man, meaning that we can never come to a definite conclusion and all our efforts are in vain. It is true that our experience is ever

multiplying and we cannot come to the end of it and grasp it as a whole, but can we not suppose all the experience that we really have, to be a whole one, and thus seek for an explanation? Would it be of no use to investigate even the small surroundings which we can see and thus add something definite to the knowledge of the ground on which we stand? Philosophy may not bring new facts to our knowledge, yet can it not show what all the facts mean?

(5) The other class of people that is deadly against philosophy is that of the materialists. On account of the new discoveries in science, during the last two centuries, they are dazzled and they scorn all other thinkers. They are so elated with their scanty success that they say "Philosophy is a science to be studied by those who have nothing better to do". Some even say that as a science it is impossible and if possible it is superfluous." To such a scientist we may only ask, "My dear scientist, do you know what philosophy is? you may boast of explaining the whole of the world with the help of your laboratory; but have you tried to solve what life is? your science may bake the bread, but is bread baking the chief thing in life! you are so short-sighted that you cannot perceive the chief things of life, such as thoughts, ideas, sensations, pains and joys. Or, are you so self-conceited as to call them also a matter in motion! And though you may explain away the whole world according to your scientific theories, yet the question will remain "what does it all mean?" Do not be so vain-glorious, understand, that philosophy is the science of sciences. It is the fount from which spring all other special sciences. It takes real interest in your discoveries and enjoys your success as a loving mother shall. So do not prove treacherous to your mother and insult her, being boastful of your success in the limited field you possess."

Philosophy deals with the same facts but the point of view is different. The sciences may be said to furnish philosophy with matter, and philosophical criticism re-acts upon the matter thus furnished and transforms it. Figuratively we may say that "philosophy is the central fire, the sun, from which life-giving warmth radiates upon all sciences. The soil of investigation becomes arable only when warmed by these rays; and the work of an individual science will bring forth fuller and riper fruit in proportion to the sunlight that shines upon its fields."

It is further maintained that as a science it is useless, because the sciences and the practical experiences of life supply us with a coherent theory of the world devoid of contradiction. But the fact

is doubtful. (1) For, the best representatives of every branch of special sciences seem absolutely agreed that ultimate questions as to first principles are outside the scope of their sciences. (2) And again we know for certain that 'science' frequently seems to point in one direction and our practical experiences (ethical and religious), in another. Then we cannot but ask whether the contradiction is only apparent and if real, what degree of authority belongs to each of the conflicting influences. (3) Besides if it turns in the end that philosophy presents no fresh view as to the nature of the real, but only confirms the old one, we should still as philosophers have the advantage of knowing, where we were previously entitled to mere conjecture.

The other charge is that as a science, philosophy is unprogressive. (1) But this can be very well disproved by a careful study of the history of philosophy. It has forever proved false the theories about scepticism, materialism and others. It is true in one sense that its problems are always the same; but every great philosophical conception has exercised its influence on the general history of science and in return every important movement in science has affected the development of philosophy. (2) Science is nothing but specialized philosophy. " Besides it does not follow that no answer would come as some questions waited for 2000 years. They may probably measure but one paragraph in that great romance of adventure called the history of the intellect of man. The extraordinary progress of the last three centuries is due to a rather sudden finding of the way in which, a certain order of questions ought to be attacked, questions admitting of mathematical treatment. We must not forget the extreme diversity of aspects under which reality exists. To the spiritual questions, the proper avenues of philosophic approach will also be undoubtedly found. (3) " In some respects indeed 'science' has made less progress than philosophy - its most general concepts could astonish neither Aristotle nor Descartes, could they revisit our earth. But if they opened our books on philosophy, or visited our philosophic lecture-room, everything would sound strange."

Now let us conclude this discussion by stating in brief the usefulness of philosophy. It distinguishes reality from appearance and this is not a small gain. It directs man to some purpose in life, by which he can make his life successful. It develops and forms our thoughts. And thoughts are of vital importance, for they determine our dominating actions. " The acts repeated crystallise

themselves into habit; the aggregation of your habits is your character, and it is character that makes true life worth living." Philosophic temper is also of immense value, in moulding our lives. Philosophy also guides us to our duty. With its help alone, we understand our ourselves and thus we are able to understand our mission in life. It may bake no bread, but shows clearly what all the bread is worth.

"Father, you bought that big piano for Sis, now you must buy me a good bike."

"What for?"

"To run away when she is practising."

* * * *

A trade-secret about testimonials :—

A delighted customer writes :—

"The tennis-racket you sent is good: the price is cheap and let me tell you, you are a thorough gentleman. I shall . ever place my orders with you."

The original testimonial read thus :—

"The tennis-racket you sent is not at all good ; the price is by no means cheap and let me tell you, you are a thorough rascal and no gentleman - I shall never place my orders with you."

* * * *

A 'howler' from a B. A. candidate's paper (can't be from New Poona).—

"Lamb was abdicated to the habit of smoking tobacco and it seems with every rising curved pillars of smoke his gloomy disposition faded away." (Examiners' Report - 1926).

* * * *

Our Frontiers.

2nd Lieut. S. P. THORAT-PATIL (N. P. C. 1924)

Whilst we can not afford to ignore possibilities of trouble on the Northern, Eastern and North-Eastern Frontiers of India, yet it is to the North-Western Frontier that all eyes are turned today, as in the past. Here lie the passes through which the tide of invasion has flowed periodically, with such disastrous results to India. On our Eastern Frontier our territories march with those of SIAM in the South, and for 1,000 miles in the North with those of the Chinese province of YUNNAN. I can not imagine any combination of circumstances, now or in the near future, that would lead to the disturbance of our amicable relations with SIAM. A small nation intent on her internal development. Siam is only desirous of being left alone to carry it out. In the North the difficult nature of the country on our frontier militates against the possibilities of invasion by an organised force of any size. Military operations of a serious nature, if undertaken in this vicinity with a view of advancing on India, would require years of preparation, and we would have ample time to take the necessary counter measures. The province of Yunnan is disturbed at present, as is the whole of China. Brigand bands are numerous, but should any of them venture into our territory our troops and local constabulary are perfectly able to deal with them, and our official relations with China remain friendly. In the North we have Tibet, a mediaeval rather than a modern people. It is a matter of interest not generally known that Tibet offered the allies a contingent of 1,000 men in the recent war. Next to Tibet we have Nepal, the home of the Gurkhas. The Gurkha does not belong to India, but is an ally. India had occasion several times in the last century to congratulate herself on the proximity to her borders of an ally so helpful as Nepal has proved to be. The Gurkha and his Kukri are indispensable to the Indian army. In short, our relations with Nepal are cordial. And so we come back to the North-Western Frontier.

Here lies the main military problem that faces the soldier of India today, embracing as it does, the belt of independent tribal territory, Afganistan, and beyond. In this belt of tribal territory there are approximately 130,000 armed men, wild unruly and adepts

in the art of guerilla warfare. Bound by racial and religious ties with the people of Afganistan, their attitude towards us will depend on our relations with Afganistan. It is almost certain that hostilities with Afganistan would involve us in hostilities with some at any rate of these tribesmen, and we can imagine, the precarious situation that would arise with our lines of communication running through this hostile territory. How best to deal with these independent tribes is a problem that has worried statesmen for many years past. There are today two main schools of thought. One school advocates what is called the "Close Border Policy" This school would have us confine our troops to British territory. They would build along the administrative border the modern equivalent of the great wall of China — a barbed wire fence linking up blockhouses. On our side of the border they would build an intricate network of roads capable of carrying mechanical transport. They maintain that the correct way to deal with raiders is to push out troops along these roads in motor vehicles and intercept them. The other school advocates the "Forward Policy". They would have us gradually absorb into our administration all the tribesmen up to the Durand Line. This to a soldier, is naturally the more attractive policy, offering as it does the probability of a safe line of communication in times of war. There is a minor school in addition that advocates a "Backward Policy". They would have us come back behind the Indus, which they maintain is the natural boundary between ourselves and these tribes. As a result of this conflict of opinions as to how best to deal with these tribesmen, we find today in the south, in Baluchistan, the tribes have been absorbed into our administration, and our frontier is contiguous to that of Afganistan. In the centre we control Waziristan from within, and in the North we exercise control over those tribesmen from outside by subsidizing their headman to preserve order amongst his unruly followers.

Beyond this tribal territory we have Afganistan. In order to make our relations with that country clear, I must go back to the end of the second Afgan war, when Abdul Rahaman Khan was recognised as the lawful Amir. A treaty was concluded with him whereby the British Government promised to go to his help should he be attacked by another power, and he undertook to conduct his foreign policy through the British Government. In 1905 Abdul Rahaman Khan died and his treaty was renewed with his successor Habibullah Khan and held good until Habibullah Khan was murdered in 1919. The usual struggle for the throne ensued, out of

which Amanullah Khan emerged successful as the Amir. In order to divert his people's attention from the unpleasant state of affairs at home, and misled by the grossly exaggerated rumours of the state of unrest prevailing in India, he embarked on what was at that time a popular measure, namely the invasion of India. The result was inevitable, for within a month the Amir had had enough. Peace was eventually patched up by the terms of which, the promise to help Afganistan in case of an aggression by another power was not renewed and the Amir was left free to conduct his foreign affairs himself. Since then the Amir was, on several occasions called upon to mend his ways if he was to be regarded as the enlightened potentate he would have them believe.

Beyond Afganistan we have Soviet Russia, with its avowed intent of setting the East ablaze, with a view of preventing the recovery of the world from the Great War. They will endeavour to stir up the people by an insidious propaganda amongst the races bordering on India. To counteract the evil consequences, constant watchfulness is necessary. To my soldier mind the best deterrent to those people will be the knowledge that we have an Army well equipped, well-organised, well-trained and ready to hit, and hit hard should occasion arise for it to do so.

It will not be out of place before entering on a closer consideration of "The Forward Policy", to examine for a moment the special difficulties involved in hill warfare. Some of them are obvious enough. It hardly needs demonstration that a rugged mountainous country destitute of roads, renders the movement of organised bodies of fighting men slow and labourious, quite apart from what the enemy may do. Any intersected terrain favours the people of the country who are well acquainted with its intricacies, at the expense of the invaders to whom it is unknown. Wheeled transport can not be employed in such theaters of war, and vast trains of pack-animals, which stretch out a protentious length when on march, have to take its place. Supplies are rarely abundant in the mountains. All these points strike one at once; but there are others not quite so self-evident. Consider now, for a moment the precarious situation that would arise with our lines of communication running through such a country, inhabited by independant and hostile tribes. Our supplies, re-inforcements and communications will have to be handled through a regular danger-zone. The extremely difficult nature of the country and the characteristics of the inhabitants i.e. their adoption of guerilla warfare etc. will

necessitate the employment of very large number of fighting men to guard our lines of communication, thus reducing our fighting strength.

If this region were controlled, administered and developed the people would be disarmed and would settle down as they have done in Baluchistan where Sir Robert SANDEMAN carried out the Forward Policy. Its resources in copper, coal and oil if developed would probably pay for the tremendous cost of its occupation and the highlands of this region would afford healthier spots for cantonments, than the plain of the Indus where casualties from heat and diseases are common. In short the country *may* cool down and if it does, the adoption of the Forward Policy will have given us a safer path for our lines of communication in times of trouble beyond.

Mr. Will Shakespeare :—

What did Shakespeare do? What did he add to the world's totality? Some delightful plays, some exquisite passages, some deliciously observed characters. He was a great playwright, a great humorist, the sweetest laugher in the world. All truly English people must love him dearly, he is so intensely ours, so near our inmost hearts. But none of these things was of main importance to the story of mankind—or even to the story of England. He had none of the power and patriotic pride of Milton. If he had never lived, things would be very much as they are; there would have been so much less beauty in England, and British literary people, native and immigrant, would have had to have some other name, to cant about, but that would have been all. Shakespeare's 'thought' amounted to very little. He added no idea, he altered no idea, in the growing understanding of mankind. I could believe that English people loved him more if they respected him a little less. This legendary Moses-Shakespeare monster who did some wonderful and indescribable thing for humanity is a bore. I am for Mr. Will Shakespeare, that very human being. People should read and see his plays.

—H. G. Wells.

* * *

Milton was asked by a friend whether he would instruct his daughters in the different languages: to which he sagely replied, "No, Sir, *one* tongue is sufficient for a woman."

Gymkhana Notes.

It is easy to talk of democratic institutions but it is difficult to maintain them. This oft-repeated slogan has profoundly asserted its truth in the case of the attitude shown by the students towards our Gymkhana activities. The stamp of the collective individuality of students is to a greater extent yet wanting. Thus, for instance the meeting of the General Body was called to fix the percentage of the newly affiliated departments viz—The Department for Tennis and the Department for the Ladies' Games ; but the number of students who attended it was so astoundingly meagre, that the meeting had to be adjourned, for want of a quorum. The adjourned meeting afterwards met on 26th Aug. 1926 and in a thin house, the percentages for both the Departments were fixed at 5% (for Tennis) and 2½ % (for Ladies' Games) after a brief discussion. The lady-students insisted upon having the additional clause—'as an experiment for this year' qualificatory to the proposal for their percentage passed by the General Body and eventually the meeting granted it. The meeting of the Managing Committee met on the 1st of Sept. 1926 to consider the anomalous excess above the amount sanctioned in the budget in the expenditure of the Cricket Department. The anomaly was condoned by meeting the excess expenses by the grant of Rs. 60-0-0 which the Managing Committee decided to give to the said department by taking Rs. 30-0-0 as a loan from the College and Rs. 30-0-0 from the Reserve Fund of the Gymkhana.

Brief reports of the activities of the various departments are separately given below :—

1. Cricket :— This year, our team formed a fine combination of players and gave ample testimony of its prowess by successes in as many as eight out of ten friendly matches. With this team, we surely could have won the David Cup. But though we overcame our first rival—the Agricultural College Team, we—woe to the trickiness of fortune !—suffered a narrow defeat of four runs with the Deccan College Team. Fixture cards were printed and were circulated among the students this year for the first time. We are highly obliged to Prof. Deodhar who gave timely instructions in our activities.

A special mention must be made of Messrs. B. M. Sathe R. K. Agashe, R. M. Gole and V. K. Ambedkar for their

enthusiastic and smart play this season. Our Captain S. V. Agashe and R. M. Gole, bowled exceptionally well while Messrs. Thakar and Patil fielded splendidly.

II. Students' Library :— Suggestions for books were invited from the Staff and the students. A meeting of the sub-committee was held with Prof. Naralkar in the chair, and a long list of carefully selected books was made and orders were immediately placed with the S. P. Book-stall. A special feature is the large number of books on Literary Criticism. The students showed keen interest in this Department. Nearly a thousand books were circulated amongst the students during this term; and especially the F. Y. A. and the Inter Arts students took enthusiastic interest. There was a good demand of books on criticism and novels and writings of recent authors.

III. Indian Games. :— This year, students did not seem to take interest in Sports; we got only our usual Atyapatya Cup; and one runner-up medal in the middle-weight wrestling championship won by Mr. Kulkarni R. A. In 'Kho-kho' too we were only runners up. A set of apparatus for physical exercises has been ordered and will be available for the next term.

IV. The L. T. M. Library. :— We have had a considerable addition to our books, especially that of works on biography. We are glad that the interest of the students was unflagging and as many as 500 books were issued this term. We propose to award, as usual, prizes for Competitive Essays. This year's competitive essays are as follows :—

(१) हिंदी शेतकरी, त्याची शेतवाडी, त्या बाबतीत त्याचे हल्लीचे प्रयत्न व उत्पन्न आणि नवीन रॉयल कमिशन.

(२) लोकमान्यांची शिक्षणविषयक मते व आचार.

(३) हिंदुस्तानातील प्रमुख कारखाने, त्यांची आर्थिक परिस्थिति आणि सरकारचे व रयतेचे तत्संबंधी कर्तव्य.

(४) हिंदी सरकार आणि हिंदी जनता यांची संप्रतर्ची आर्थिक परिस्थिती आणि ती सुधारण्याचे उपाय (लोकमान्यांचे धोरणानुरूप.)

(5) The New Councils and the Assembly Their net achievements.

(6) The Party-system in the British Parliament and its effect upon the progress of India.

These themes were declared on the Tilak-Anniversary day, when a grand meeting was held, to celebrate the memorable occasion and Jamnadas Mehta delivered a thrilling lecture on the achievements of the Late Lokmanya.

The Essays declared above will be received in the first week of December 1926.

V. The Debating Union. :— Under the blessings of His Holiness Shri Shankarcharya (Dr. Kurtakoti) the Debating Union opened its work for this year. During this term, six meetings were held and one parliamentary debate was arranged. We would have cheerfully answered to the enthusiasm of the students by arranging more parliamentary Debates but as the College met this term for days and days in the morning, on account of the Shield—matches and the Quadrangular, we could not do so. Especially it is noteworthy that a huge number of students took keen interest in the Parliamentary Debate.

The detailed Schedule of the work done by the Union is as under :—

Subject.	Speaker.	President.
1. भगवद्गीतेचं तात्पर्य	श्रीमच्छंकराचार्य
2. The youth of to-day between two kingdoms.	} Dr. E. S. Jones.	Prin. Shah.
3. Anniversary of Lok. Tilak.		
4. संतकवींची साहित्यसेवा	Mr. D. N. Shikhare.	Prof. Sabnis.
	(S. B. A.)	
5. Readings & Recitals of his own poems & dramas.	} Mr. Harindranath Chattopadhyaya.
6. Military Education and my evidence before the Sken Committee.		
7. A Parliamentary Debate on ' Co-education '	} Mr. S. G. Navathe (S.B.A.) Mr. S. S. Bhagavat. (S.B.A.)	Prof. Potdar.

VI. Ladies' Games. :— This term the lady students of our college took part in four items of the annual Inter-Collegiate Tournaments and were able to capture, the Hu-tu-tu Cup in addition to our usual Ping-pong Championship. Miss Kaveri Chaudhari was the Ping-pong Champion and Miss Indu Patwardhan was the runner-up.

Special arrangements for Tennis were made, but it is to be regretted that somehow or other, they were not availed of. We hope that the Badminton-Court will be ready for them next term.

VII. The Reading Room. :-The Reading Room Department has commenced its work quite on a reformed scale. The special innovation of this year is the introduction of foreign periodicals dealing with literary criticism and philosophic thought of the present day. The following is the list of magazines, journals and newspapers we contribute :-

INDIAN :- English papers :-

(1) Times of India, (Daily), (2) Indian Daily Mail (Daily), (3) Bombay Chronicle (Sunday Edition), (4) Marahatta (weekly), (5) Forward (weekly), (6) Amrit Bazzar Patrica. (bi-weekly), (7) New India (weekly), (8) Young India (weekly), (9) The People (weekly), (10) The Liberator (weekly), (11) The Times of India Illustrated Weekly, (12) The Indian Social Reformer (weekly), (13) The Swaraj (weekly).

Magazines.

(1) Modern Review, (2) Indian Review, (3) Vedic Magazine, (4) The Bombay Scout Gazettee, (5) Progress of Education, (6) Prabuddha Bharat.

Foreign Periodicals :-

(1) Physical Culture, (2) Strand, (3) Tit-bits, (4) Humourist, (5) Novel Magazine. (6) Review of Reviews (7) London Times Weekly, (8) The Story teller, (9) Literary Digest, (10) American Scientist, (11) Fortnightly Review, (12) Popular Science (13) The Nineteenth Century and After (14) Hibbert Journal, (15) London Times Literary Supplement.

मराठी दैनिकें व साप्ताहिकें.

(१) ज्ञानप्रकाश, (२) नवाकाळ, (३) केंसरी, (४) भाला, (५) संयाम, (६) महाराष्ट्र, (७) विविधवृत्त, (८) स्वराज्य, (९) उदय.

मासिकें.

(१) रत्नाकर, (२) मनोरंजन, (३) चित्रमयजगत्, (४) व्यायाम, (५) ब्राह्मण.

*

*

*

It is trite to repeat the joyous tidings of the brilliant success of the Hindus in the Quadrangular Matches. We had special interest in the Matches as Prof. Deodhar, our Vice-President was a member of the Hindu Eleven. In recognition of this success, especially the brilliant contribution of Prof. Deodhar, the Hindu players were

invited and honoured by our Gymkhana, on 24 Sept. 1926. The Hostel students also entertained Prof. Deodhar on 27 Sept 26 and Prin. Shah, Prof. Tulpule, Prof. Patwardhan, Prof. Naralkar and Mr. Sattgiri graced the occasion.

We extend our hearty thanks to the secretaries of the various departments for the enthusiastic services they have rendered to the Gymkhana; and again reiterate, that students must be enthusiastic and bring their influence to bear upon the rules and the working of the Gymkhana; then will the institution be aglow with fresh and regenerating vitality worthy of a General Body keenly alive to its rights and priveleges.

M. C. Modi, B. A. (Hons).
Hon. Gen. Secretary.

* * * *

Review : Mr. Paranjape, the Secretary of the Fergusson College-Historical Association sends us the first issue of the bulletin of the Association. A charming book-let of some 40 and odd pages, it describes the pleasant activities of the Association-its series of lectures by distinguished scholars, its achievements, its tours, its 'At Home's'. A pleasing feature is the number of contributions from the students on current historical and economic problems, displaying commendable scholarship and keen insight. We warmly congratulate the Fergusson College on this unique activity and commend the example to our students not only to imitate but to emulate.

N. G. N.

* * *

Royal Shakespeare : The late Dr. Furnivall once asked Browning what struck him most in Shakespeare; he said "The royal ease with which he walks up the steps and takes his seat on the throne, while we poor fellows have to struggle hard to get up a step or two." If ever a man in invention displayed that royal ease, yes, certainly it was Shakespeare. If in any one play he steps to his throne more eminently a king than in all the rest, that play is 'The Tempest.

—*Sir Arthur Quiller-Couch.*

न्यू पूना कॉलेज मॅगझीन

वर्ष ११ वें.]

ऑक्टोबर १९२६

[अंक २ रा.

निर्वाणीचा सवाल.

—10:—

(कवि:—वा. म. पाठक, ज्यु. बी. ए.)

आधिकाधिक शोभीव ईश्वरा अपुलें नंदन-वन
गरिबाची झोपडी टाकिसी परि का तूं जालून ?
सूर्य-चंद्र हे दीप महालीं सतत ठेव तेवत
मिणमिणती पण पणती माझी मालविसी कां वद ?
भर जरतारी वसन नर्भीचें धे जा तूं तनुवरी
अंगावर चिंध्या न फाटक्या खपती तुज कां परी ?
सुरांगनांच्या सवें रहा तूं नाचत रात्रंदिन
आतेष्टांशीं मला न वेशीं बोलूं कां भाषण ?
मला टाउकी आहे देवा अससि वयेचा घन
वर्षु नको मजवरी-काढिसी जल कां नेत्रांतुन ?
झडोत दारीं तुझ्या चौघडे विजयाचे ईश्वरा
परी धाडुनी तूं का वेशीं अपयश माझ्या घरा ?
अमर सदासर्वदा त्रिभुवर्नी रहा प्रभो होउन
मृत्यु लाडका परि का माझा मित्र घेलि ओढुन ?
भूपाळ्या पेक तूं सकाळीं भक्तांच्या रंजुन
गुणगुणतां मी परी स्वतांशीं धरिसी कां अडवुन ?
सद्बिचार भांडार ठेव तूं माझ्यापासुन दुरी
कुविचारांचें काहुर परि कां माजविसी अंतरीं ?

निर्वाणीचा सवाल देवा मोक्ष न दे मज कधीं-
परंतु का शिर असें तुडविसी तुझ्या ठेवितां पदीं ?

कालिदासाच्या प्रस्तावना.

(ले:- वि. स. वझे, ज्यू. बी. ए.)

संस्कृत नाटकाचे जे कांहीं मूलभूत घटक आहेत त्या सर्वांमध्ये प्रस्तावनेचे दर्जा बराच वर लागेल. बहुतेक सर्व संस्कृत नाटकांतून लहान मोठ्या कां होईना पण प्रस्तावना आपणांस सापडतील. नाटकाच्या वस्तूने शिरकाव करून देण्याचे ते मुख्य द्वार असल्याकारणाने साहजिकच त्याच्याकडे बरीच महत्त्वाची कामगिरी येईल हे उघड आहे. प्रस्तावना म्हणजे आमुख होय व म्हणूनच ही प्रस्तावना जितकी जास्त उठावदार असेल तितका तिचा पुढील नाटकांवर परिणाम होतो. ह्या कारणास्तव संस्कृत नाटकाचा अभ्यास करित असतांना प्रस्तावनेकडे लक्ष देणे भाग पडते.

प्रस्तावनेचे महत्त्व अनाठायी मानले गेले नाही हे आपणांस सध्या सुद्धा कळून येईल. मुख्य नाटकाला जी सुरवात करावयाची ती लोकांची स्थिरस्थावर होण्याच्या आधीच करून कधीही उपयोग होणार नाही! नाही तर मुख्य नाटकांतील कांहीं भाग लोकांच्या गडबडीतच लोपून जाण्याचा संभव असतो. हॅम्लेट नाटकांतील बर्नडोच्या तोंडातील "Who is there?" हे पहिलेच पण अतिसुंदर वाक्य लोकांच्या गडबडीत लोपून जाऊन त्यांतील खुबी ध्यानांत येणे कठीण होते. ह्याच कारणाकरितां कित्येक आधुनिक गद्य नाटकांतून लोकांचे लक्ष आकर्षून घेण्याकरितां व त्यांना गद्य वसविण्याकरितां तोफेच्या बारासारखा एक बार काढीत असतात. आधुनिक नाटकांतील ह्या तोफेच्या बारासारखे काम कांहीं अंशी संस्कृत नाटकांतील प्रस्तावना करतील.

लोकांचे लक्ष आकर्षून घेऊन ते तसेच कायम ठेवण्याचेही प्रस्तावनेचे काम असते व म्हणूनच प्रस्तावना नेहमी अतीशय परिणामकारी करावी लागते. रडकेपणाचा तर प्रस्तावनेत अभावच असावयास पाहिजे; त्याचप्रमाणे लोकांना कंटाळवाणी होईल इतकी ती लांबलचक असतां कामा नये. नाहीतर भावबंधन नाटकाप्रमाणे पहिला प्रवेश पाहात असतांनाच लोकांच्या उत्साहावर पाणी पहावयाचे. लोकांचा उत्साह कायम टिकविण्याचे पहिल्या प्रवेशाचे काम असते व म्हणूनच प्रस्तावना अत्यंत परिणामकारक असावयास पाहिजे.

ह्यांततर प्रस्तावनेचे दुसरे काम म्हणजे प्रेक्षकांना मूळ नाटकांत प्रवेश करून द्यावयाचा हे होय व हे काम खरोखरीच अत्यंत कठीण आहे. नाटककाराला आपले सर्व कौशल्य ह्या ठिकाणी खर्च करावे लागते. नाटककार मुख्य नाटकांतील पात्राचा जितक्या खर्चाने प्रवेश करील तितकी जास्त प्रस्तावना व मूळ नाटक ह्यांमध्ये सुसंगतता दिसते. ओढून ताणून एकाद्या पात्राला रंगभूमीवर आणावयाचा प्रयत्न केला की लगेच मूळ प्रस्तावना मुख्य नाटकापासून अलग बाजूला पडल्यासारखी दिसते व साधारण बुद्धीच्या वाचकाला व प्रेक्षकाला ती प्रस्तावना चटकन विसंगत भासते. उंसाचे कांडे जसे एकांतून दुसरे निघते त्याप्रमाणे प्रस्तावना व मूळ नाटक ह्यांचा संबंध असावा लागतो व म्हणूनच मूळ नाटकांत प्रवेश करून देण्याचे काम अत्यंत कठीण व कौशल्याचे असते. अशा रीतीने

एकंदरीत प्रस्तावनेत परिणामकारकत्व व पात्रांचा प्रवेश सहजरीत्या करून देण्याचे कौशल्य हे दोन गुण असावे लागतात. हे गुण कालिदासाच्या तीनही प्रस्तावनांत कितपत सांपडतात हाचा ह्या लेखांत विचार करण्याचा मानस आहे.

प्रथमतः आपण मालविकाग्निमित्राच्या प्रस्तावनेचा विचार करू. कालिदासाच्या तिन्ही नाटकांत ही प्रस्तावना लहान आहे; आणि प्रस्तावना जितकी लहान असेल तितका नाटककारावरील ती परिणामकारक करण्याचा बोजा कमी होत जातो. कारण अशा ठिकाणी नाटकाच्या पहिल्या प्रसंगावर व प्रस्तावनेवर हा बोजा सारखा वांटला जातो. मालविकाग्निमित्राची प्रस्तावना लहानच असल्याकारणाने त्यांत लोकांचे लक्ष आकर्षून घेणारा असा प्रसंग नसता तरी चालले असते. किंबहुना कालिदासाने तो प्रसंग ह्या कारणाकरिता घातलेला नाही. प्रस्तावनेतील प्रसंग, प्रस्तावना परिणामकारक करावयाची म्हणून मुद्दाम घालावयाचे नसतात; तर मुख्य नाटकाकडे जात असतांना ज्या प्रसंगांतून जावयाचे असते तेच प्रसंग परिणामकारक करावयाचे असतात. अशा रीतीने पाहिले तर स्वतःची माहिती देण्याकरिता मालविकाग्निमित्रांत घातलेला भांडणाचा प्रसंग पुष्कळच चांगला साधला आहे. स्वतःची बाजू भांडण्याकरिता कालिदासाने हा प्रसंग घातला आहे; व त्यांत आपल्या विरुद्ध येणाऱ्या आक्षेपांना चांगलेच उत्तर दिले आहे. इतके असूनही थोडक्यांत आवरते घेतल्यामुळे हा प्रसंग चांगलाच परिणामकारी झाला आहे. तादातावाने भांडावयास उठलेल्या पारिपार्श्वकाला सूत्रधाराने थोडक्यांतच दिलेले खांचदार उत्तर ह्या लहानशा भांडणाचा शेवट तर करतच पण पारिपार्श्वकाच्या वृत्तीमध्ये खाड्दिशी केवटा करक पडला असेल हेही दर्शविते. पारिपार्श्वकाच्या ह्या दोन वृत्ती प्रेक्षकांना रंजक अशाच होतील व म्हणूनच हा लहानसा प्रसंग सुद्धा प्रस्तावनेला चलन दिल्याखेरीज रहात नाही.

पात्रप्रवेशाच्या दृष्टीने मात्र मालविकाग्निमित्राची प्रस्तावना पुष्कळच कमी दर्जाची आहे. सूत्रधाराने करून दिलेला पात्रांचा प्रवेश अगदी कसातरी ओढून ताणून केल्यासारखा दिसतो. शाकुंतलाप्रमाणे त्या प्रवेश करून देणाऱ्या कवितेला मूळ प्रस्तावनेचा फारसा कांहीं एक आधार न मिळाल्याकारणाने ती कविता एकदम कशी तरी उमटलेली दिसते.

“हा चेटीचा पाट्टी तोंडाला रंग लावून बराच वेळ बुडंगमध्ये बसला आहे तर त्याला आता रंगभूमीवर येऊ दे” असे सांगून सवरून सरळ उल्लेख केल्यासारखा तो उल्लेख भासतो. ह्या पात्रप्रवेशाला प्रस्तावनेचा आधार मिळत नाही व उपमेचाही फारसा आधार मिळत नाही व म्हणून या दृष्टीने हा उल्लेख लेखाचेचा वाटतो, विसंगत भासतो. मालविकाग्निमित्राची कौशल्याच्या दृष्टीने कालिदासाची प्रथमच कृती होती ह्याचा पडताळा अशा रीतीने नाटकाच्या प्रारंभीच आपणांस येतो.

मालविकाग्निमित्राच्या मानाने विक्रमोर्वशीयाची प्रस्तावना फारच उत्कृष्ट उतरली आहे. किंबहुना कालिदासाच्या तीनही प्रस्तावनांत विक्रमोर्वशीयाची प्रस्तावना पहिल्या नेत्रची ठरेल व त्याचे कारण हे की, विक्रमोर्वशीयाच्या प्रस्तावनेत टाकाऊ असा भाग कांहींच नाही. मालविकाग्निमित्रातील सूत्रधार आणि पारिपार्श्वक ह्यांमधील भांडण एकदम प्रस्तावनेच्या तितके कांहीं उपयोगाचे नाही. त्या भांडणावरतीच पुढे मूळ नाटकांत

पवेश करून देण्याचा प्रसंग बसविला आहे असे मुळीच नाही. अशा रीतीने हा प्रसंग टाळला असता तर प्रस्तावनेत काही एक कमी पडले नसते. शाकुन्तलांत सुद्धा नटीच्या गायनाचा जो प्रसंग घातला आहे तो जरी सर्वस्वी टाकाऊ नाही तरी तो प्रसंग सुद्धा पडवून आणल्यासारखा दिसतो. सूत्रधाराला पुढे आपली व राजाची तुलना करतां यावी म्हणूनच उघड हा प्रसंग घातलेला आहे. हा प्रसंग कालिदासाने जरी आपल्याकडून पुष्कळ मनोवैधक करण्याचा प्रयत्न केला आहे तरी एकंदर प्रस्तावनेचा विचार करतां त्या प्रसंगांत थोडासा कुत्रिमपणा भासतोच. विक्रमोर्वशीयाच्या प्रस्तावनेमध्ये असले प्रसंग मुळीच नाहीत; ती प्रस्तावना स्वप्रधासवदत्त नाटकाच्या धर्तावर बसविल्यासारखी दिसते.

हा मधला प्रसंग विक्रमोर्वशीयांत सर्वस्वी गेरहजर आहे, अशांतील भाग नाही. विक्रमोर्वशीयामध्ये सुद्धा अप्सरांच्या आक्रंदनरूपाने हा प्रसंग आलेला आहेच; परंतु विक्रमोर्वशीयामध्ये कालिदासाने ह्या प्रसंगाला दुसऱ्या प्रतीच्या प्रसंगामधून पहिल्या प्रतीच्या प्रसंगामध्ये आणून बसविले आहे. ह्या प्रसंगालाच मूळ नाटकांत शिरण्याचे द्वार बनविल्यामुळे त्या प्रसंगाला अत्यंत महत्त्व प्राप्त झाले आहे. अप्सरांच्या आक्रंदनामुळे होणाऱ्या अडथळ्याचाच फायदा घेऊन नाटककाराने लोकांचा मूळ नाटकांत पवेश करून दिला आहे व ह्यावरूनच त्याने व्यक्त केलेले कौशल्य आढळून येईल. शिवाय आपल्या अनुमानाला बाध येऊं नये म्हणून सुद्धा त्याने “ मत्तानां कुसुमरसेन षट्पदानाम् ” इ. श्लोक घातलेला दिसतो. “ परित्रायतां परित्रायतां यः सुरपक्षपाती ” इ. वाक्यावरूनच जर त्याने “ उरुद्धवा नरसखस्य मुनेः सुरस्त्रीः ” इत्यादि अनुमान काढले असते तर सूत्रधार दिव्यदृष्टीचा मनुष्य आहे असे थोडक्यांत गृहीत धरवे लागले असते. अशा प्रकारचा संशय राहू नये म्हणून उपारिनिर्दिष्ट श्लोक घातला आहे. सूत्रधाराला थोडासा तरी विचार करावयास लावल्यामुळे त्या प्रसंगांत सुसंगतता येते व प्रस्तावनेचा ओघ सरळ मुख्य नाटकाच्या पहिल्या पवेशापर्यंत जातो. ह्यावरून विक्रमोर्वशीयाची प्रस्तावना पुष्कळच चांगल्या दर्जाची आहे असे आपणांस आढळून येईल.

शाकुन्तलाच्या प्रस्तावनेकडे जर आपण पाहू लागलों तर आपणांस असे आढळून येईल कीं एका दृष्टीने ही प्रस्तावना थोडी दोषार्ह आहे तर दुसऱ्या दृष्टीने तिच्या गुणसंनिपातामध्ये तिचे दोष बुडून जातील असेही म्हणतां येईल. प्रस्तावनेत दोष येवढाच काढतां येईल कीं राजाचा प्रवेश सूत्रधाराकडून फारसा चांगल्या रीतीने केला गेला नाही. सूत्रधाराने आपली स्वतःची व राजाची जी तुलना केला आहे ती काही मनाला चटकन पटण्यासारखी नाही हें खरे, पण ह्या दोषाच्या जोडीलाच ह्या प्रस्तावनेमध्ये जे काही गुण आहेत, त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करून उपयोगी नाही. ह्या प्रस्तावनेचा मुख्य गुण असा आहे कीं ही प्रस्तावना प्रेक्षकांच्या दृष्टीने फारच परिणामकारक झाली आहे. लोकांचे लक्ष आकर्षून घेण्याचा ह्या प्रस्तावनेत मुख्य गुण आहे. नाटकाच्या सुरवातीच्या आधी होणाऱ्या गलबल्यांतून ही प्रस्तावना नाटकाकडे लगेच लक्ष वेधून घेईल. ह्या परिणामकारकत्वाची एकदोन कारणे आहेत. पहिले कारण असे कीं, कालिदासाने आपल्या दोनही नाटकांत रंगभूमीवर न आणलेल्या नटीला ह्या नाटकांतच प्रथमतः रंगभूमीवर आणले आहे. नटीच्या प्रवेशामध्ये सुद्धा नाटककाराने कौशल्य दाखविलेले दिसून येते. प्रथम एकच श्लोकाची नांदी घातली आहे. मालतीमाधव किंवा वेणीसंहार ह्याप्रमाणे तीन

तीन चार चार श्लोक नांदीच्या पार्थीच खर्च करून प्रेक्षकांचा सहनशीलपणा कसाळा लावण्याचा कालिदासाने प्रयत्न केला नाही. शिवाय नांदीनंतर परिणामकारकपणा वाढविण्याकरिता नटीचा प्रवेश लागलीच केला आहे. मृच्छकटिक किंवा मुद्राराक्षस ह्या नाटकांप्रमाणे सूत्रधाराची स्वगत भाषणेही प्रेक्षकांना ऐकू न घालण्यांत एक प्रकारचे कौशल्य दिसून येते. अशा रीतीने एका लहानशाच पण गंभीर नांदीने स्थिरस्थायी झाल्यावर काही एक पाल्हाळ न लावतां नटीचा प्रवेश केल्यामुळे प्रस्तावना आकर्षक तर झालीच पण त्यावरून नाटककाराचे कौशल्यही व्यक्त झाले.

नाटककार पण, *सुंदर पोवाखांत (यादी नेपथ्यविधानम् इ०) नटीला आणूनच थाबला नाही, तर त्याने तिच्या आगमनावरोबर थोडासा गंभीरपणाही आणला आहे. तिचे विनयशील वर्तन व पतीच्या आज्ञा पाळण्याची तत्परता हे गुण 'नटी म्हणजे एका नाटकाची बायको' ही लोकांची कल्पना बदलून टाकतील व अशा रीतीने तिच्या माण्याला एक प्रकारचे गंभीर वातावरण उत्पन्न करील. ह्या गंभीर वातावरणाचा नटीच्या माण्यावर चांगलाच परिणाम झाला आहे. लोकांना भासून टाकण्याकरिता ज्या सुंदर प्रसंगांचा त्या माण्यामध्ये उल्लेख केला आहे त्याचा रसाला हे वातावरण सर्वस्व पोषक होते. माण्यामध्ये मुख्य रस चांगला ठसविण्याकरिता गायकाला जो एक प्रकारचा आव आणावा लागतो त्याचे कार्य ह्या वातावरणाने केले आहे.

नटीच्या तोंडांत घातलेले पदही फारच उत्कृष्ट उतरले आहे. चांगल्या गाताला लागणारे सर्व गुण आपणांस त्या पदांत आढळतील.

पदांतील अर्थ भावनेला चालन देणाग असून त्यांत हलकेपणाची किंचितही लुटा उमटलेली नाही. ग्रीष्म ऋतूची व त्या ऋतूमध्ये मनांत उमटणाऱ्या भावांची चांगली सांगड घातली गेली आहे. पदांतील अक्षरांना लागणारा कोमलपणा पाली भाषांतील सुंदरशा शब्दांनी व्यक्त केला गेला आहे. † अशा रीतीने हे पद फारच उत्कृष्ट उतरले आहे. शिवाय पद म्हणणारी नटी तर त्या कलेत अत्यंत तरबेज होती. अशा सर्व गोष्टी असतांना हा प्रसंग फारच बक्षारीचा होईल ह्यांत संशय नाही. आणि ह्यापूनच परिणामकारकतेच्या दृष्टीने ह्या प्रसंगाची तारीफ करावी तेवढी थोडीच होईल. ह्याच प्रसंगाकरिता प्रस्तावनेच्या पूर्व भागांचा उपयोग केला गेला आहे व ह्याच प्रसंगांतून पुढे नाटकांत मुख्य शिरावयाची वाट आहे.

वर प्रस्तावनेविषयी एका आक्षेपाचा आपण उल्लेख केला आहे. हा आक्षेप म्हणजे सूत्रधाराने राजाचा प्रवेश फारसा चांगल्या रीतीने केला नाही, हा होय. सूत्रधाराने केलेला राजाचा उल्लेख त्रिसंगत भासतो, राजाचा प्रवेश करावयाचा येवढ्याच उद्देशाने त्याचा निर्देश कल्यासारखा वाटतो असे ह्या आक्षेपांच्या बाजूने म्हणता येईल. पण त्या आक्षेपाला

*नटीच्या दोषाखाचा प्रेक्षकांवर होणारा परिणाम मृच्छकटिकांतील "एषा ससुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनीत्यिता सूत्रधारीव वसन्नसेना" ह्या उपमेवरून कळून येईल.

† डॉ. बेलवलकर 'ईषदीषच्छुम्बितानि' ह्याचदल 'क्षणच्छुम्बितानि' असा पाठ घेण्याची शिफारस करतात, परंतु संगीतदृष्ट्या हा पाठ फार कर्णकटू वाटतो.

सुद्धां आपणांस थोडेसें उत्तर देतां येईल. सूत्रधाराचे काम काय तर फक्त एखाद्या पात्रा-विषयी सूचना करून रंगभूमीवर आणावयाचे येवढेच. शाकुंतलाचा सूत्रधार हे काम करतोच व तेही इतर कांहीं नाटकांच्या प्रस्तावनांविषयी विचार केला असतां पुष्कळच चांगल्या रीतीनें करतो. पात्रांचा प्रवेश करून देणे हे फारच कठीण काम आहे, व कांहीं नाटककारांनीं ते फारच कौशल्यानें पण टाळले आहे. कालिदासाने अशी टाळाटाळ केली नाही. मूळ प्रस्तावनेतील व पुढे येणाऱ्या प्रसंगांतील दोघांची सांगड घालून त्यानें राजाचा प्रवेश करविला आहे. मृग व संगीत की, ज्याची इतर ठिकाणीही केव्हां केव्हां सांगड घालण्यांत येते, ह्यांची तुलना करून कालिदासाने आपले मुख्य काम पार पाडले आहे. शिवाय आकर्षणाची कल्पना की जी दोघांतही सारखी आहे ती पण फारशी विसंगत दिसत नाही. राजाचा नाद्रीपणा उघड होता. सूत्रधाराचा विसरभोळेपणाही शक्य वाटतो. कारण त्या विसरभोळेपणाचे कारण कांहीं लेखेचे नव्हते. भावनाप्रधानत्वामुळे व वर उल्लेखिलेल्या इतर कारणांमुळे नटीचे गाणे सूत्रधाराच्या मनांतील विचारांचा अपहार खात्रीनें करू शकेल. म्हणून सूत्रधाराचा राजाची तुलनाही विसंगत भासत नाही. दुसरे असे की, प्रेक्षकांच्या दृष्टीनें या प्रश्नाला फार महत्त्व राहातच नाही. कारण राजाचा उल्लेख केल्याबरोबर तो उल्लेख कितपत बळकट पुराव्यावर केला आहे ह्याबद्दल विचार करण्याला सूत्रधार प्रेक्षकांना अवसरच देत नाही. राजाचा उल्लेख केल्याबरोबर लगेच राजाचा प्रवेश आहे आणि हा प्रवेश इतका जोरदार झाला आहे की, संशयाची सर्व छटा त्यानें पुसून जाईल. अशा रीतीनें ह्या आक्षेपाला थोडेबहुत उत्तर देतां येईल. तरीपण विरुद्ध बाजूनें असेही म्हणतां येईल की राजाचा प्रवेश करून देण्यांत मूळकटिष्ठ किंवा वंशीसंहार ह्याप्रमाणे कालिदासाचे कौशल्य दिसत नाही. प्रयोगाच्या व प्रेक्षकांच्या दृष्टीनें ही प्रस्तावना चिंततोड आहे येवढे मात्र आपणांस ठाम म्हणतां येईल.

एकंदरीनें ह्या तीनही प्रस्तावनांमध्ये परिणामकारकत्वाच्या दृष्टीनें सगळ्यांत मोठी अशी शाकुंतलाची प्रस्तावना सरस ठरेल, तर पात्रप्रवेश करून देण्याच्या कौशल्यांत विक्रमोर्वशीयाची चांगली ठरेल. तीनही प्रस्तावना लहानच असल्याकारणाने त्या जरी कंटाळवाण्या होण्याचा संभव नाही तरी पण मध्ये येणारे प्रसंगसुद्धां काळजीनें रंगविलेले दिसतात.

विक्रमोर्वशीयाची प्रस्तावना शाकुंतल व मालविकाग्निमित्र यांच्या प्रस्तावनेहून पात्रांचा प्रवेश करून देण्याच्या बाबतीत निराळ्या प्रकारची आहे. मालविकाग्निमित्र व शाकुंतल या दोनही नाटकांमध्ये पात्रांचा प्रवेश खुद्द त्या त्या पात्राचा निर्देश करून केला गेला आहे. अशा रीतीनें पात्रांचा प्रवेश करविणे फारच जड जाते. प्रस्तावना ही मूळ नाटकाच्या सर्वस्वी बाहेरची असते. म्हणून प्रस्तावनेचा व मूळ कथेचा कांहीं एक संबंध नसतां मूळ कथेतील एखाद्या पात्राचा सहज निर्देश करण्यांत सुद्धां थोडा फार तरी कृत्रिमपणा त्या त्या प्रसंगां आपल्या दृष्टोत्पत्तीस आल्यावांचून राहणार नाही. शाकुंतलामध्ये केलेला दृष्ट्यन्ताचा उल्लेख कोणत्या आधारावर केला असे जर विचारलें तर उत्तर देणे जड जाते. थोडा फार तरी अशा ठिकाणी सूत्रधाराच्या ज्ञानावर विश्वास ठेवणे माग पडते व तो जर टाकला नाही तर ह्या विसंगततेचा परिहार करणे अशक्यच होते. आपला पाहण्याचा उद्देश आपण येवढ्याच ठेवला पाहिजे की, होतां होईल तीं नाटककार

जितकी ही विसंगतता कमी करील, जितकी कमी भासवील तितकें त्याचें कौशल्य अधिक ठरेल; मालविकाग्निमित्रामध्ये जरी ही कुशलता आपल्या दृष्टीस पडणार नाही तरी शाकु-
न्तलामध्ये मात्र कालिदासानें आपल्या बांधून घेतलेल्या जागेमध्ये पुष्कळच करामत दाख-
विली आहे येवढें कबूल करणें भाग पडतें.

विक्रमोर्वशीयांतील पात्रांचा प्रवेश करून देण्याची पद्धत फारच निराळ्या प्रकारची आहे. ही पद्धत म्हणजे जें पात्र आपणांस रंगभूमीवर आणावयाचें असेल त्याच्या तोंडून कांहीं तरी वाक्यें बोलवून प्रस्तावनेत अडथळा करणें ही होय. ही पद्धत एका दृष्टीने फारच सोपी आहे कारण ह्यामध्ये आपणांला सूत्रधारारच फारच थोडा विश्वास ठेवावा लागतो. अडथळा आणणाऱ्या पात्रांचें वर्णन करणें येवढ्यावरच सूत्रधाराचें काम संपतें व अशा ठिकाणीं सूत्रधाराच्या तेवढ्या ज्ञानावर विश्वास बसणें जड जात नाहीं. शिवाय अडथळा आल्याने परिणामकारकपणा वाढून शाकुन्तलामध्ये नटीच्या गाण्याचा प्रसंग जसा आणावा लागला आहे तशा प्रसंगाची मुळीच जरूरी पडत नाहीं. अशा रीतीने ही पद्धत पहिल्या पद्धतीपेक्षा बरीच सोपी व परिणामकारक आहे. विक्रमोर्वशीयांतही या पद्धतीचा फारच उत्कृष्ट रीतीने उपयोग करून दाखविला आहे. शाकुन्तलांत त्या पद्धतीचा अवलंब कां केला नाहीं हे सांगणें कठीण आहे व सध्या त्या प्रश्नांशीं आपला संबंधही नाहीं.

शाकुन्तलांतील पद्धत बरीच कठीण असूनही ती चांगल्या रीतीने पार पाडली आहे हे आपणांस शाकुन्तलाची पद्धत स्वीकारणाऱ्या इतर संस्कृत नाटकांशी तुलना केली असतां आढळून येईल. भवभूतीने आपल्या उत्तररामचरित्र व मालतीमाधव ह्या दोन नाटकांत ही पद्धत स्वीकारली आहे. पण त्या दोन्ही नाटकांतील हे प्रवेश असंभाव्य वाटतात. मालतीमाधव नाटकांत कामंदकी व अवलोकिता ह्यांचा प्रवेश कराव-
याचा आहे व तो “सू०—एषोऽग्नि कामंदकी संवृत्तः” “पारि०—अहमप्यवलोकिता” अशा हास्यास्पद रीतीने केला आहे. म्हणजे प्रस्तावना संपल्यावर लगेच कामंदकीचें काम सूत्रधार स्वतःच करणार ही गोष्ट संभवते तरी कशी? सूत्रधारपडद्यांत जाणार व लगेच पुढच्या प्रवेशाचा पडदा उघडणार. येवढ्या एका मिनिटाच्या आंत सूत्रधार कामंदकीचा वेष घेऊन तयार होईल ही गोष्ट असंभवनीय वाटते. उत्तररामचरित्रांत थोडी सुधारणा आहे पण सूत्रधाराचाच एकदम ‘आयोध्यैऋ’ ह्याल्याकारणानें कल्पनेल निष्कारण जास्त ताण द्यावा लागतो, राजशेखराच्या कर्पूरमंजरीत तर वर मालविकाग्निमित्राच्या प्रसंगां म्हट-
ल्याप्रमाणें खरोखरच “पारि०—तद्भाव एहि। यतो महाराजदेव्योर्भूमिकां गृहीत्वा आर्य आर्यभार्या च जवनिकान्तरे वर्तते।” इत्यादि शब्द उच्चारून सरळ नायक व नायिका ह्यांना रंगभूमीवर आणलें आहे. ह्या सर्व उताऱ्यावरून शाकुन्तल व थोड्या प्रमाणांत माल-
विकाग्निमित्र ह्यांमध्ये कालिदासानें हे प्रसंग किती कौशल्याने साधले आहेत हे उघड होतें.

विक्रमोर्वशीयांच्या वर्गात बरीच नाटकें येतात व त्या नाटकांतून हा प्रसंग पुष्कळच चांगल्या रीतीने पार पाडलेला दिसतो. मृच्छकटिक, वेणीसंहार, मुद्राराक्षस, रत्नावली, कुन्दमाला वगैरे नाटकें ह्याच वर्गात येतात व त्यापैकी मृच्छकटिकाची प्रस्तावना मात्र अत्यंत उत्कृष्ट आहे असें आढळून येईल. कल्पनेवर तेथें भिस्त द्यावीच लागत नाहीं. सूत्रधारारच विश्वास टाकावा लागतो असें जें मागे हटलें आहे त्याचा मृच्छकटिकांत पूर्ण अभाव

आहे व म्हणूनच मृच्छकटिकाची प्रस्तावना विक्रमोर्वशीयापेक्षा सुद्धा सरस ठरते. मृच्छकटिकाच्या खालोखाल वेणीसंहार व त्याच्या खालोखाल मुद्राराक्षस या दोन्ही नाटकांच्या प्रस्तावना विक्रमोर्वशीयाच्या बरोबरीच्या ठरतील. एखादे वेळीं त्या जास्त चांगल्या वाटल्या तरी त्यांचे कारण त्या नाटकातील रसाकडे जाते. बाकीच्या दोन नाटकापेक्षा विक्रमोर्वशीयाची प्रस्तावना सरस ठरेल.

बरील विवेचनावरून कालिदासाच्या प्रस्तवनांचा दर्जा इतर संस्कृत नाटकांच्या मानाने कितपत लागेल याविषयी अटकळ बांधता येईल. परिणामकारक व पात्रांचा प्रवेश करून देण्याचे कौशल्य ह्या दोन्ही दृष्टीने शाकुन्तल व विक्रमोर्वशीय या दोन्ही नाटकांच्या प्रस्तावना कालिदासाच्या नांवाला साजेशाच आहेत. मालविकग्निमित्राची जरा कमी पडेल पण ती कालिदासाच्या प्रथम कृतीच्या मानाने ठीक आहे. प्रस्तावना रंगविण्याच्या धेतलेल्या काळजीवरून महाकवि आपल्या लहानसहान कृतीवर सुद्धा निंदेचे तुषार उडू नयेत म्हणून किती काळजी घेत असतात हे दिसून येईल.

माझा आवडता व्यवसाय.

(ले.:-शिंदेबाळा, एफ. वाय. ए.)

लहानपणीं झगजे मी चांगलीच लहान होतें त्यावेळच्या आठवणी ! विचारल्या-
विवाय शेजारच्या वाड्यांत जाऊन चिंचा व आवळे पाहून खाल्ल्याबद्दल आई रंगाव-
लेली तसेंच पेरूवरून पाय घसरून पडल्यावर खोक पडलेली बुजली तरी त्या आठवणी
सदा ताज्याच असतात; मोठी झाले, (काम करण्यास मोठी, वडील माणसांत गप्पा
ऐकत बसण्यास सदा लहानच !) तरी झुरझाची भीति जात नाही व मोटार-जंप सुद्धा
(सर्कशीतील) जितकी लांबवर उडी मारणे शक्य नाही, तितकी लांब उडी मारणे अद्याप
सुटत नाही; त्याचप्रमाणे हातीं पडेल तें वाचण्याची संवय मला लहानपणींच लागल्यानें
ती कधींच जाणार नाही.

मी लहान असतां एकदां दादानें एक नादीरशहाची गोष्ट सांगितली. नादीरशहाचा
जसा सांपडेल तें लुटावयाचा धंदा होता, तसाच जे दिसेल तें वाचल्याशिवाय न सोड-
ण्याचा माझा नेम होता. आमची ताई सदा म्हणे, “ ती शेजारची शान्ती बघ कशी
घडाघडा वाचते, नी तुला कांहीं सुद्धा येत नाही. जरा वाचीत जा ! ” झाले. ताईच्या
हुकुमाचाच अवकाश, अम्मलबजावणीस सुरुवात केडी. मग वाचलेला अर्थ कळो वा
न कळो, अर्थाचा अनर्थ करण्यांत मात्र मी पूर्ण पटाईत. घराचा जिना उतरून
शाळेंत जाईतो, रस्त्यांत दिसणारीं सर्व लहानमोठीं चिंदोरीं मी हळूच
कोणी आपल्याकडे पहात नाहीसे पाहून किंवा तसें शक्य नसेल तर आपणच

कोणाकडे न पाहता चटकन खिशांत किंवा पाकिटांत कोंबीत असें, कारण गटारांतील चिठो-
न्यांनींही एकादी गटारबातमी तरी कळेल हा पक्का भरंवसा ! माझा हा चिठोरे-संग्रह पाहून
एखाद्या कट्या इतिहास-संग्राहकास लाजेनें खालीं मान घालण्याचा प्रसंग आला असता.
चिवड्याच्या पुढ्यांतील चिवड्यापेक्षा त्या पुढ्याच्या कागदावरच माझी जास्त भक्ति !
एकदां अशा प्रकारें केवळ कागदप्राप्तीसाठीं १-१ आण्याचे १६ पुढे खरेदी केले. आतां
तो चिवडाही संपविणें भाग पडलें ही गोष्ट निराळी ! नाटक-सिनेमाच्या जुन्या जाहिरातीं-
तही मला नित्य 'नवा खेळच' दिसे.

इंग्रजी भाषा जरी मला 'देवनागरी' लिपीप्रमाणें भासे, तरी मीं ते सर्व कागद
गोळा करून ठेवण्यांत 'नांगरीपणा' केला नाहीं. कांहीं वेळपत्तीचे कागद, (हे पार्शियन लिहि-
लेले होते, असें मला मागाहून कळलें) व कांहीं कुज्यामांजराच्या पायांसारखे (ताई त्या अक्षरास
तसें म्हणत असे म्हणून) कागद, मी आपल्या खोलींत भिंतीला टकवून ठेवले होते. एकदां
मी निजतांना उशाशीं ठवलेल्या माहीमच्या हलव्यावर हल्ला चढवून, हल्ला मारण्याकरितां
आलेल्या उंदिरामांना, ते मांजराचे पाय पाहून तेथून पळ काढला.

कवडी सांपडल्यानें जसा कवडीचुंबकास आनंद होतो, तसा मला एखादा नवीन
कपटा मिळाल्यानें होई, व मी एकादा चिठोरे-चुंबक बनविण्याच्या तात्पुरत्या प्रयत्नांस
लागे नवीन कपटे शोधण्याच्या नादांत मी कैकवेळां बाबांच्या टेबलाजवळच्या टोपल्या
धुंडाळीत असें, म्हणून ताई मला लाडानें " केरभरी " म्हणे. रोज दोन-चारदां तरी,
मी त्यांचें काळजीपूर्वक वाचन करीत असें; पुष्कळ वेळां अक्षर न लागल्यानें बऱ्याच
अक्षरांचा फराळ करून अक्षःशत्रू (षष्टितत्पुरुष समास) बनें.

एकदां आमचा बाणी छापखान्यांतून रद्दी आणतो असें कायसें ऐकलें. झालें, मला
लागलीच छापखान्यांत जाण्याची स्फूर्ति झाली, व आमची स्वारी तेथें गेलीच; कर्टिंग
मशीनजवळ एक मोठा पट्ट्यांचा ढीग दिसला व त्याच जागीं आसन ठोकून लागलें
भराभर वाचायला; यांत भोंवतालचीं सर्व माणसें केव्हां गेलीं हें देखील मला नादांत
समजलें नाहीं. मी छानछान तुकडे परकरांत भरून घेतले व घरीं येण्यास निघालें, पण
बघतें तों दारास बाहेरून कुलूप ! थोडी घाबरलें, नाहीं असें नाहीं, पण जवळच एक
सिनेमाची कां कसलीशी जाहिरात दिसली तीच वाचूं लागले व जोडीला कालचे हळदी-
कुंकवाचे हरबरे खिशांत भरलेले होते ते खाण्यास सुरुवात केली. सगळीकडे अंधार
गुडूप झाला पण घरीं जाणार कसें ? इकडे पोटांत घोडे (त्यांचें खाणें साल्यामुळें
असेल) चावूं लागले, इतक्यांत आज आई कांथाचें थालीपीठ करणार होती, तें
आपल्याला न मिळतां एकटी ताईटलीच खाऊन मला चिडवील, म्हणून मला अत्यंत
रडें-कोसळलें व त्यांतच झोंप लागली. स्वप्नांत जिकडे तिकडे थालीपीठ व लोणीच
दिसत होतें. एवढ्या वेळांत घरीं एकच गोंधळ माजून राहिला होता. मी सांपडेना म्हणून
आमच्या घराचें 'कौलाघर' दणाणलें (कारण पुण्यांतल्या घरांना घाबें नसतें.) सर्वांनीं
पोलिसांत वर्दी दिली. प्रत्येकजण नाना तर्ककृतकें काढूं लागलीं. असें होतां होतां सकाळ
झाली, गॅनेजर छापखाना उघडण्यास येतात तों त्यांना मी तेथेंच निजलेली आढळलें;
मी गोळा केलेले तुकडे मजजवळच पडलेले होते. मला पाहतांक्षणींच त्यांनीं एकंदर

काय प्रकार झाला असावा तें ओळखलें, (कारण त्यांना माझी चिठोरे—प्रियता पूण माहित) व थोडासा खाऊं देऊन घरीं पोचती केली. मगचें वर्णन काय करावयाचें ? आईला सर्व गोष्ट समजल्यावर तिनें तर मला शिक्षा म्हणून त्या सर्व कागदांवर सकाळचा चहा केला. या वेळच्या माझ्या दुःखाची बरोबरी कुणालाच करतां येणें अशक्य !

इतकें झालें तरी, 'जो गुण बाळा, तो जन्म काळा.' एकदां सहज दिवाणखान्यांत खेळत असतां एक पत्र कां चिठोरे दिसलें. मग काय आमची स्वारी, तें हस्तगत करून मागील दारीं पळ मारती झाली. जवळपास कोणी नाहीसे पाहून वाचूं लागलें, तों त्यांत, 'शाममूर्ती गुरुवारीं येणार....हत्ती धोडे.....' वगैरे मजकूर दिसला; परंतु वरच्या-शिष्याय बाकी मजकूर कांहीं नटसा समजला नाही. याचा एकंदर अर्थाचा अंदाज करीत असतां समोरच मोत्याच्या गळ्यांतील सांखळी पडलेली पाहून, एकदम 'राममूर्तीच्या सर्कसची' आठवण झाली, व 'शाममूर्ती' बहुधा कोणी राममूर्तीसारखेच असावेत, असें ठ.म मत झालें. सर्व मैत्रिणीनां "आमच्याकडे शाममूर्ती येणार. तुम्हीं जर भांडलांत कीं नाहीं तर मी तुम्हांला सर्कसला नाहीं नेणार" असा धाक घालून मी मनांत मांडे व स्वप्नांत पुऱ्या खाऊं लागलें !

गुरुवार आला तरी 'शाममूर्तीच्या सर्कसचा' कोणाला उलगडा होईना. बाबा कांहीं तरी दादाला 'स्टेशनवर.....आणायला जा.....' वगैरे सांगतांना अर्धवट ऐकलें; दादानें मला बरोबर न्यावे म्हणून मी चांगलेंच आकाण्डताण्डव केलें, पण दादा भला पक्का, त्यानें मला मुर्तीच दाद दिली नाही. किती केलें तरी तो माझाच भाऊ !

जरा वेळानें आमचे दाराशीं एक टांगा उभा राहिला; मला वाटलें शाममूर्ती म्हणजे एक काळा, लठ्ठ व विळे लावलेला अगडवंच मनुष्य असेल, पण पाहतें तों एक दहा वर्षांचा मुलगा दादाबरोबर टांग्यांतून उतरला; (हा बाबांचे एका मित्राचा मुठगा असून त्याचे गांभी साखरेची उत्तम चिंत्रें होत असत.) एकंदरीत माझी अपरंपार फजिती झाली !

असो; यानंतर मला गडकरी, कोल्हटकरांचे ग्रंथ वाचण्याची गोडी लागून अस्मा-दिकांची स्वारी गोष्टी लिहिण्याच्या नादीं लागली; परंतु दादा त्या वाचून मला, "गडकरी कुरणांत चरणारे, मोकट सुटलेले, नाटाळ गुरूं होऊन तूं आतां लेखिका बनणार कीं काय ?" असें म्हणूं लागला. तेव्हां हा व्यवसाय मी गुप्त रीतीनें करूं लागलें. सर्व मंडळी मी आतां कोणतीच विशेष चळवळ न करतां अगदीं गुपचुप असतें म्हणून आश्चर्य करीत असतात; परंतु 'अंदरकी बात राम जाने !'

शरदसुंदरता.

—:०:—

(कविः-मिलिंद, ज्यू. बो. ए.)

सुंदरतेचे चॉहिकडे-शरद घालिते हंसत सडे
शीतलता जगता आली-सौभाग्ये अवनी नटली
चंद्रकला लावण्यझरी-सुंदरता जगती वितरी
कुरूपता झांकुन गेली-पवित्र सुंदरतेखालीं
शरच्चन्द्र विलसे वियतीं-अस्फुटता अवनीवरती
नवीनछायामय जगत-भंवताली पसरे शांत
स्वच्छ जलानें निर्झरिणी-भरुन मुदें गाती गार्णी
हिरवळ दाटे कांठाला-त्यांतुन फिरती वनबाला
गवतावर पुष्पे फुललीं-तेजस्वी पिंवळीं इवलीं
दंभविंदू त्यांच्यावरती-हिऱ्यासारखे चमचमती
स्वच्छ निळें आकाश दिसे-पिंवळें पडलें ऊन कसें
आकाशीं रात्रीं याच-ओघळती मोतीं पाच !
वाऱ्यावरती शेत डुले-शेतकऱ्याचें हृदय फुले
कणसें मोत्यांनीं भरलीं-पिकें कापणीला आलीं
थवा पांखरांचा येई-मोत्यांचा चारा खाई
शब्द करी गोफणवाला-थवा भुर्र उडुनी गेला.
पाचूमय धरणी होती-हात फिरविला त्यावरती
सहज शरदनें मौजेनें-पाचूचें झालें सोने !
कुबेरघरची संपत्ति-शरद ओतिते भूवरती
भाग्य बघुन भूदेवीचें-वदन हो फिकें स्वर्गाचें !

एक प्रोफेसरीणबाई संदर्भावरून इंग्रजी शब्दांचे अर्थ काढण्यांत जरा पटाईत असत. एके दिवशीं काय झालें, मोठ्या पहाटेपासून प्रोफेसरसाहेब होते पेपर्सच्या धांदलींत; तेव्हां घाईघाईनेंच आले खालीं जेवायला. बटाट्याची कोरडी भाजी, खूप खोबरे घातलेली आमटी, आंब्याचें लोणचें, भेतकूट वगैरे बेत पाहून हणाले, “आज अगदीं इच्छा-भोजन आहे बुवा; पण काय ! ‘मॅटल पीस’ नाही.”

“हात्तिच्या, एवढेंच नै ! मग वाढूं कां एक भाजून !”

“म्हणजे !”

“तेवढें मला इंग्रजी कळतें. पीस हणजे तुकडा, मॅटल हणजे असेल लहानसा; लहानसा पापडाचा तुकडा हवा आहे. होयना पण ! पापड फार आवडतो तें मला माहित आहे.”

“शाबास ! अगदीं बरोबर ! मग एक वाढाच तर.”

*

*

*

*प्रवेशखण्डम्.

[ले. भि. वि. सुबुद्धेकर, बी. ए. (ऑनर्स).]

[शयनागारे पर्यङ्कशयिता देवी । दीपश्च प्रज्वालितस्तिष्ठति । ततः प्रविशति राजा ।]

राजाः— इदं हिमनिभं वपुः कथमवद्यपापक्षमं ?
तथापि दृढकारणं दिशति साहसं तदकुतम् ।
अलं बहु विचार्य तां यमनिधानमाहारये
परो हि खलु मादृशो भवतु न प्रतार्योऽनया ॥ १ ॥

(विमृश्य) दीपस्यार्चिः प्रथममिदमहं प्रापयामि प्रणाशं
प्राणानस्यास्तदनु खलु तयोर्दृश्यतां तीव्रभेदः ।
पश्चात्तापो दहति हृदयं दीपनाशे यदन्यात्
तस्य ज्योतिः प्रभवति पुनः प्राणलब्धिः कुतस्तु ॥ २ ॥

गाढं तन्वीं मुकुलदशनां प्राप्तनिद्रां सुहास्यां
आश्लिष्यामि प्रतिभयमिदं नो कुतं घातकर्म ।
यावत्कुचं भवति न सुमं घ्रेयगन्धं तदात्वे
लूनं बन्धाद्यादि हि पुनरारोपणे कः समर्थः ॥ ३ ॥

दिशति मधुरः श्वासो ह्यस्याः सुखं स्वपितीति सा
विचलति मतिः क्रूरायोग्यं मतेः परिवर्तनम् ।
झटिति यदिद्यं बुद्धा न स्यात्करोम्यतिमानुषं

देवी (प्रबुद्धा)—वितरतु शुभं तस्मिन्कार्ये तथैव मायि प्रभुः ॥ ४ ॥

राजाः— अये बुद्धा !

देवीः— आर्य !

राजाः— प्रियसावि !

देवीः— विनिद्रस्त्वमासि किम् ?

राजाः— त्वया ध्यातो देवो नाशि ?

देवीः— भवति पुच्छा कथमियम् ? ।

राजाः— अविज्ञातं ज्ञातं दहति यदि पापं तव मनः
दयां द्राग्याचध्वं दुरितवनदाषं द्विविषदम् ॥ ५ ॥

* Translated from Othello V 2. It is worth noting that the handkerchief in the original is substituted by a ring, so significant in the Sanskrit drama. सुम stands for Cassio.

- देवीः— अपापस्पृष्टायां मयि दुरितशङ्काऽत्रभवतः
कथं ?
- राजाः— दिष्टं तावत्कुरु सपदि यावद्वहिरहम् ।
न सज्जीकृत्य त्वां यमसदनमार्गाय न यते
हठाःप्राणान्धर्तुं
- देवीः— दयित घटितः किं मम वधः ? ॥ ६ ॥
- राजाः— अहं यमसुहृत्समः
- देवीः— वितर मङ्गलं विघ्नराट्
- राजाः— असुद्रविणलुब्धकः कथय प्राग्बधाद्बुद्धकृतम् ।
- देवीः— वदामि पुनरेव तद्दमभिभूतशुद्धवता
अर्धं लघुमपीति नो कृतमिहात्र साक्षी प्रभुः ॥ ७ ॥
कृतं यदि भविष्यति स्मर तदा स्मरः कारणं
विहाय पितरं वृणे त्वमतिगाढरागाद्यथा ।
अपेक्ष्य यदि तादृशान्मम वधं समामन्यसे
विचित्रनियतिर्यथा गुणभरो हि दोषास्पदम् ॥ ८ ॥
- राजाः— अलम्
- देवीः— भवतु तत्तथा किमपि वृत्तमत्यद्भुतम्
- राजाः— शूणु त्वमिह चञ्चले तव निगूढपापावलिम् ।
विवाहसमये मया वद कराद्बुलौ तेऽपिता
सुवर्णमणिमुद्रिका सुमकरे कथं राजते ? ॥ ९ ॥
- देवीः— दत्ता मुद्रा तव नच मया स्थाननष्टा चिरात्सा
विश्र्वास्याहं यदि न भवतः पृच्छ्यतां तत्सुमोऽत्र ।
- राजाः— संरक्ष स्वं वितथवचनान्मृत्युशय्यास्थिता त्वं
ख्यात्वा तस्माद्दुरितनिचयं शान्तचित्ता प्रयासि ॥ १० ॥
- देवीः— त्वयि दृढमनुरक्ता नापराद्धा कदाचित्
कुलजनविनयो न त्यक्तपूर्धः सुमार्थे ।
- राजाः— अमृतवचनमेतद्ब्रजपातोपमं ते
सुमकरदृढबद्धां मुद्रिकां वेद्मि यावत् ॥ ११ ॥
- देवीः— लब्धा सा स्याद्धिनु परिजनं मार्गणे तत्सुमस्य
प्रत्यक्ष मे कथयतु कथं मुद्रिकायाः प्रसङ्गः ।
जानाम्येतद्ब्रूदति न वचो मत्समक्षं स घोरं
- राजाः— सत्यम् ! वैवस्वतगृहगतो भाषते मानवः किम् ॥ १२ ॥
- देवीः— सन्दिग्धं ते कठिवचनं मृत्युवार्ता सुमस्य
ख्यात्वा क्षिप्रं जनयति मयं किं कृतं कर्म घोरम् ।
- राजाः— दग्धुं यावत्प्रभवति शतान्क्रोधवह्निः सुमानां
शुद्रोत्कर्षो मम स्तलु यतः केवलस्यास्य नाशः ॥ १३ ॥

- देवीः— अहो विधिनृशंसता सुमसमः सुमो धातितः
स्थितिं ऋत गतेदृशीं मम न राक्षितान्यः सुमान् ।
- राजाः— अये सखि पतिव्रते ! परजनो न शोच्यस्त्वया
देवीः— प्रसीद पतिदेव मां त्यज यद्येप्सितं, मा वधीः ॥ १४
- सहस्व यदि निश्चितो मम वधोऽब्दमात्रे सखे
षिलम्बतिमन्यसे विरम रात्रिमाहो क्षणम् ।
निघाय कुसुमाञ्जलिं प्रभुपदारविन्देऽनघा
- राजाः— भवामि सुखभागिनी हि विचारवेला गता ॥ १५ ॥

(इत्यस्याः श्वासावरोधं करोति ।)

वसंत.

(कविः—द्व. र. पोतनीस, ज्यू. बी. ए.)

चंडोल गातसें गाना
कोटि ला करितसें कुजना
सजविती बेलि फुलांना

वसंतागमने ।

खद्योतीं भरल्या ताना
पक्षीगण करति थेमाना
वरीवरीं गीत गाण्याला

वसंतागमने ।

रानटी बेली वृक्षाला
निशिगंध मंद वांसाला
ललकारित वायू आला

वसंतागमने ।

तारका करित स्मिताला
वेणुत मंजु घोषाला
सहकारी भृंगगण रमला

वसंतागमने ।

विश्वाच्या मंगल काला
आनंदवनीं स्मण्याला
कर मंगल महोत्सवाला

पुनरागमने

नाटक.

लेखांक ३

(लेखक-पु. ग. सहस्रमुद्धे, ज्यू. बी. ए.)

पहिला लेख लिहिला तेव्हा नाटकांतील संविधानक, भाषा, स्वभावपरिपोष, तत्त्वचर्चा, पर्यवसान इत्यादींचे पहिल्या इतकेंच विस्तृत विवेचन करावें असा मानस होता; पण वर्षभर लांबण लांबण्यांत स्वारस्य जाईल असे वाटल्यामुळे महत्त्वाचे सर्व मुद्दे या लेखांतच आपण सर्व विवेचन संगविलें आहे.

व्यक्तीचा स्वभाव म्हणजे विकारांचा संयुक्त परिणाम होय. वैद्य, उत्साह, प्रेम, क्रोध, मत्सर इ. अनेक विकार आपल्या चित्तांत उद्भवतात. पण सर्वांची बजावट करून जो प्रभावी ठरेल तोच स्वभाव. क्रोध अति असेल, पण त्याला दडपून प्रेम जर नेहमीं विजयी ठरेल तर आपण त्या मनुष्यास प्रेमळच म्हणूं. अश्ल या सामान्यस्वभावाचा परिणाम व्यक्तीच्या भाषणावर झालेला दिसून आला पाहिजे वगैरे मार्गील लेखांत सांगितलें. आतां प्रासंगिक विचार करून निरानिराळ्या विकारांकडे पाहिलें म्हणजे “ कोणताही प्रसंग घडून आला असतां, तेथे असलेल्या व्यक्तींच्या चित्तांत त्या प्रसंगाला व त्यांच्या स्वभावाला अनुरूप विकार निर्माण करून तेथील परिस्थितीस योग्य असे त्यांचे आविष्करण करणें ” हें नाटकाच्या यशाचें दुसरें मुख्य कारण होय हें दृष्टोत्पत्तीस येईल.

‘हॅम्लेटच्या बापाचें मून पदाणें हा प्रसंग, हॅम्लेट, होरॅशियो व मार्सेलस या तेथे असलेल्या व्यक्ति, हॅम्लेटची किंचित् भीति परंतु पिताच दिसत असल्यामुळे आलेली धिटाई व इतरांचे धाडणें, हे अनुरूप विकार आणि जीवावर उदार होऊन हॅम्लेटचें जाणें व अढविण्याची शर्त करण्याचे इतरांचे प्रयत्न हें परिस्थितीस योग्य आविष्करण ’ हें या दुसऱ्या सूत्रांचें उत्कृष्ट उदाहरण आहे.

मराठी नाटकांतील मुख्य दोष म्हणजे अशा तऱ्हेचे सूक्ष्म व अवघड प्रसंगच त्यांत नाहीत. तुळशीबागेंत मिळणाऱ्या लांकडी बाहुल्यप्रमाणें त्यांची कला आहे. भाग सुटे नाहीत. रेखीवपणा नाही, कुसर नाही कांहीं नाही. साधारण माणसाचा आकार असला म्हणजे पुरे. शेक्सपीयर, कालिदास यांच्या कृती जपानी रबरी बाहुळीप्रमाणें असतात. चेहऱ्यावरील रषान् रेषा निराखून घ्यावी. केस निराळे, फुलांची परडी निराळी, सर्व स्पष्ट, पुन्हां रेखीव व मुद्दाम हौसेनें घातलेलें. लाकडी बाहुळीला माणसाचा आकार मिळतां मिळतां मारामार मग फुलें कसलीं नि परडी कसली ?

मराठी नाटकांत निर्जन वनांत वाढलेली मिरांडा नाही, शकुंतला नाही, राज्यलोभ असेल पण तो उत्पन्न होताना दाखविण्याचें मॅकथेथी कौशल्य नाही, संशयाच्या वेष्टनांत तंतुतंतु उलगडूं पाहाणारा हॅम्लेट नाही, ताडकन तोडणारा फरॉयलेनस नाही, सारांश असुक

एका प्रसंगीं आतां ही व्यक्ती कशी वागेल, किंवा वागली ती तशी कां वागली, याचा कार्यकारण-भावच नाही. वरील उदाहरणांत त्या त्या वेळच्या विकारांच्या अतीव प्राबल्यानेच ती कृती घडून आली असे स्पष्ट दिसून येते. आतां मराठी नाटकांतूनही अमुक विकारामुळे अमुक वागणे अशा तऱ्हेचे कांहीं प्रसंग आहेत. पण त्यांतील बहुतेक कसे दोषपूर्ण आहेत हे पुढें दाखविलें आहे.

तरुण मुली कितीही वात्य व हूढ असल्या तरी विवाहाची वेळ येतांच निसर्गतः त्यांचें ठिकाणीं विनय व ऋजुता उत्पन्न होते. रागिणीची भैत्रीण उत्तरा इंचा अनुभव असाच आहे. मॉरिसची अटलांटा इंचे उदाहरण याहून सरस आहे. शर्यतींत पळतां पळतां जिंकली जाऊन हृदयांत धूच्या भावना निर्माण होतांच She spread her arms across some stay to find, Else must she fall- अशा तऱ्हेनें ती खरीच अवला झाली. आतां विचित्राची लीला पहा. ती श्लेषटपर्यंत मुसळासारखी निरंकुर ! तिला मार्दव, शालीनता कशी ती नाहीच. स्त्रियांच्या स्वभावाची जाणीव आमच्या एकाही नाटककारांस नाही. कोणच्या प्रसंगीं त्यांच्या मनांत कोणचे विकार उद्भूत होतील व त्या काय आचरण करतील याचें पूर्ण अज्ञान असल्यामुळे बहुतेक स्त्रीपत्रें फारच रुक्ष व कंटाळवाणीं होतात. श्रीकृष्ण आलेला पाहून रुक्मिणीस हर्ष व्हावा, पण तिचें स्मितमुख पाहून तिच्या आनंदाचें कारण काढून घेण्यास तिच्या सख्यांनाही त्रास पडावा, लज्जानम्रतेनें उत्कट अनुराग सुद्धा आंतच रहावा तें सर्व बाजूलाच राहून ती आपणच भावाला, तेंही अभिय शिशुपाला देखत, 'ते आले ते आले' म्हणून सांगत सुटते हा मुग्धविलास कसला ? विजयी करायलेनस परत आल्यानंतर सर्वांदेखत त्याच्या पत्नीच्या तोंडून जयशब्द बाहेर पडेना, व तोच तिचें 'Hail my gracious silence !' म्हणून स्वागत करतो. या दोन चित्रांत किती फरक आहे!

रामलालचा स्पर्श परपुरुषासारखा भासतांच शरद मनांत चरकेल, बाबरेल, संशय घेईल, पण ह्मणून असऱ्या गोष्टीची वाच्यता कां कोणी करित असते ? या गोष्टी विनाय नाहीतच. साध्या गोष्टींतही दुसऱ्याचा संशय आलातर आपण बोलून दाखवीत नाही. मग हा विषय इतका नाजूक, शरद एक हिंडु बालविधवा-तिची वाचा येथे बंदच होईल. बायकांच्या मनांत धास्ती बसायला वेळ लागत नाही असा ती रामलालला युक्तिवाद न सांगतां तिच्या तो कृतींत उतरेल व कांहीं दुसरेंच निमित्त काढून ती एकीकडे जाऊन रडेल. कारण रामलाल अतिप्रसंग करणार नाही ही गडकऱ्यांच्या मनाची खात्री तिला जमेस धरतां येत नाही. पण मग नाटककारानें 'स्त्रीनें पुरुषासमेर सावधगिरीनें रहावयास पाहिजे' असा उपदेश स्त्रियांस केव्हां करावा ?

एकाद्या व्यक्तीचें लांब भाषण चालू असतां त्या योगानें ऐकणाराची स्थितीच अशी व्हावी कीं त्यास मध्येच बोलावेसें वाटूं नये. तें भाषणच असें असलें पाहिजे कीं, श्रोत्यांच्या वृत्ती थंडच पडतील. भुताचें भाषण ऐकतांना हॅम्लेट व पुढें हॅम्लेटचे तीक्ष्ण वाक्यप्रहार होत असतांना त्याची आई मध्येच बोलूं शकेल कां याचा वाचकांनींच विचार करावा. महाकवींनीं बहुतेक लांब भाषणे अशा कौशल्यानेच वातलीं आहेत.

कांचनगडच्या मोहनेत विज.पूरच्या लुब्ध्या वकिलाच्या पहिल्याच नीच व अपमानास्पद शब्दास प्रतापराव उसळ्यावयास पाहिजे होता. कारण मुत्सद्दी नाही; पण पानभर भाषण झाल्यावर प्रतापराव सावकाश संतापतात. अधीर वृंदावन वसुंधरेचा लांबट युक्तिवाद व स्त्रीमाहात्म्य निमूटपणे ऐकतो. सुयाकराचे दारूपुराण रामलाल आ वासून भाविरूपणे आणखी भ्रवण करतो. सर्वांची लांब भ.पणे सर्वांनी स्वस्थपणे ऐकलीच पाहिजेत असा चंद्रग्रहणातील पात्रांनी ठराव केल्याशिवाय गत्यंतरच नाही. कोल्हटकरांच्या कादंबऱ्यांची व नाटकांतील काही भागांची चुकून कोणी निबंधसंग्रहात गणना करील अशी भीति वाटते. अशी एक ना दोन, शेंकडों उदाहरणे देता येतील. तरी दिलेल्यावरून अभिप्राय नीट व्यक्त होईल यांत संशय नाही. शेवटी सूक्ष्म प्रसंगाचा व तज्जन्य विकारांचा थोर कवीनांही कसा निश्चय होत नाही हे दाखवून हा मुद्दा पुरा करूं.

वनवासांतील संकटें भोगून नंतर रामचंद्रांना राज्यसुखाची प्राप्ति झाल्यावर त्या आनंदभरांत मागील आठवणी दुःसह होतील कां सुखप्रद होतील याबद्दत भवभूति व कालिदास यांनी अगदी उलट मते दिली आहेत. भवभूति म्हणतो 'दुःखाग्निर्मचसि पुनर्विच्यमानो । हन्मर्मव्रण इव वेदनां तनोति.' व त्याप्रमाणे रामास लक्ष्मणाने केलेली चित्रकूटाची आठवण दुःसह होऊन तो ह्मणतो,

विरम, विरमातःपरं न क्षमोस्मि । प्रत्यावृत्तः स पुनरिव मे जानकी विप्रयोगः ।
आतां कालिदासाने रघुवंशाच्या चौदाव्या सर्गात वर्णन केले आहे कीं,

प्राप्तानि दुःखान्थपि दण्डकेषु । संचित्य मानानि सुखान्यभूवन् ।

म्हणजे पुन्हा पुन्हां आठवणी काढून रामसतिला सुख होत असे. शेव.पीयरीने असल्या प्रसंगी कालिदासास पाठिवा दिला आहे. पत्नीची व कन्येची चिरवियोगानंतर पेरिक्रीस राजाशी पुन्हां भेट झाल्यावर तो म्हणतो:

'Ah mighty lord ! Thy present blessings make my past miseries sports'.

तसाच प्रसंग, तशाच व्यक्ति, वर्णन करणारे कवि पण सारखे, विकारोद्भव व आविष्करण मात्र भिन्न ?

दुसऱ्या भागाचे विवरण येथेच आटपते घेऊन पुढील महत्त्वाच्या मुद्यास आत प्रारंभ करूं.

नाटक हे एकाद्या तत्त्वाचे रूपक असोवे, कीं साधे संविधानक असोवे याबद्दल अलीकडे आपण बरीच चर्चा ऐकतो. व्यक्तिःस्वातंत्र्य, राजसत्ता, स्त्रीस्वातंत्र्य, पुनर्विवाह इ. वाद्दयस्त प्रश्नांचा नाटकाच्या भाषेत लेखकाने ऊहापोह करावा, असे एक मत; व तसे असण्याची मुळीच जरूर नाही. नाटक हे साधे संविधानक असोवे, असे दुसरे मत; वास्तविक या बाबतीत ठाम एकतर्फी मत देणे शक्य नाही व जरूरही नाही. नाटक कसेही असो. त्यांत एकाद्या अमूर्ततत्त्वाला मूर्त स्वरूप दिलेले असो वा नसो; तो प्रश्न महत्त्वाचा नाही. माझे लक्ष मुख्यतः यावर आहे कीं, नाटकांत अमूर्ताचे मूर्त केले असेल तर ते कसे असोवे ?

व याच प्रश्नाचा आतां उलगडा करावयाचा आहे. त्याचा उपयोग इतर नाटकांतील कांहीं भागास होईल तो पुढें पाहूं.

As imagination bodies forth the forms of things unknown
The poet's pen turns them to shape and gives to airy nothings
A local habitation and a name—Shakespeare.

मूर्ति होती प्रच्छन्न शिलेमाजी । मूर्तिकारा जी मात्र दिसे आजी

दिव्य दृष्टि कवि चित्र मूर्तिकार । सहज त्यांना कष्टुनि ये वस्तुसार—माधवानुज.

मूर्तिकाराच्या मनांत अहर्निश मूर्तिच उभी असल्यामुळे उत्तम मूर्तिजोगा दगड दिसतांच त्यास त्यांत त्याच्या कृतीनें पुढें होणारी मूर्ति अगोदरच, प्रच्छन्न असली तरी, रूपरेषेसह दिसूं लागते. क^२ = ४ अक्ष ($y^2 = 4ax$) या अव्यक्त तत्त्वांत गणितज्ञाच्या नेत्रांस चटकन पॅराबोला दिसूं लागतो. याच न्यायानें कवीच्या कल्पनेला जगांतील अनेक घडामोडींत, इतरांना अज्ञात अशा, तत्त्वांचा धागा प्रतीत होत असतो. अपरिच्छिन्नांत परिच्छिन्न किंवा नानात्वांत एकत्व पाहाण्याची जी दिव्यदृष्टि ती हीच होय. या दिव्यदृष्टीनें अमूर्तीत मूर्त कल्पना निर्माण झाली ह्मजे मूर्तिकार छिन्ना घेऊन किंवा गणितज्ञ उष्करणे घेऊन आपआपल्या कल्पनांना जड चक्षूंना दिसेल असें मूर्त स्वरूप देऊं लागतो. त्याचप्रमाणें कवीही लेखणीच्या साहाय्यानें 'Conscience makes cowards of us all' अशा एकाद्या तत्त्वाला हॅम्लेटसारख्या मानवी व्यक्तीच्या ठायीं व्यक्त आकार आणतो; व नंतर त्यांत अमूर्तांचा मागमूसही न राहूं देतां सामान्य जनासारखेंच त्याला हॅम्लेट असें नांव ठेवितो व तेंच नाटक.

सामान्य जनांना अव्यक्ताचें आकलन होत नाहीं. प्रत्यक्ष ज्ञान हेंच त्यास अवश्य होय. नुसतें 'conscience makes cowards of us all' हें ऐकून शब्दार्थ कळेल. पण हद्दत, मर्म हॅम्लेट नाटकानेंच समजेल. सुशिक्षित लोकांस कायदा सुचत असल्यामुळे मारामारी करण्यास थोडी भीति वाटते. वास्तविक ही सात्त्विक अवस्थाच समाजाचें ध्येय होय. पण 'या दोलाचल वृत्तीचा अतिरेक' या अमूर्ताचें शेक्सपीयरनें हॅम्लेट हें मूर्त स्वरूप केले. भुतानें हॅम्लेटच्या काकाचें नीच कृत्य सांगतांच त्यानें एकदम जाऊन काकाचें नरडें कां धरिलें नाहीं ? तर तो ह्मणतो सैतानानेंच माझ्या बापाचें रूप घेऊन मला फसविलें नसेल कशावरून बरें ? त्याची खात्री झाल्यावरही एक प्रसंग चांगला आला होता. चुलता त्या प्रसंगां ईश्वरचिंतन करीत होता. पण म्हणूनच 'आतां याला मारलें तर हा आयताच स्वर्गाला जाईल व तें तर यांच्यावर उपकार केल्यासारखें होईल' असें ह्मणून तीही वेष्ट त्यानें गमावली. असें सर्व आयुष्य या मनाच्या अनिश्चित अवस्थेंत घालवून शेवटीं हा राजबिंडा पुरुष त्यांतच बळी पडला.

संशयी वृत्तीचें वरील तत्त्व नाटकांत कवीनें किती कौशल्यानें गुंफले आहे पहा. तत्त्वाचें तात्त्विक विवेचन त्यानें एकाही ठिकाणीं केले नाहीं. तत्त्व न समजतां, अगर समजून उमजूनही सोडून दिलें तरी रसांत मुर्तीच फरक पडणार नाहीं. नाटकाचें नाटकाला स्वतंत्र अस्तित्व व आकर्षकता आहेच. किंबहुना या नाटकांत तत्त्व नाहींच असें म्हटलें तरांही विरोध करतां येणार नाहीं व एकाद्या तत्त्वाचें नाटकाच्या भाषेंत उद्घाटन करणाऱ्या कवीच्या यशाची हीच परमावाधि आहे. तत्त्वाकरितां नाटक लिहावें पण तत्त्वाक-

रितां नाटक लिहिलें आहे हें उचह झालें कीं त्यांतील स्वारस्य, रमणीयता, गूढ आनंद नष्ट झालाच म्हणून समजावें. खुद्द शेक्सपीयरचेंच ' टायमन ऑफ आथेन्स ' घ्या. " When fortune in her change of mood, spurns down her late below'd, all his dependants let him slip down " या साध्या नियमाचें तें व्यक्त स्वरूप आहे. पण यांत नाटकाला स्वतंत्र संविधानक मुर्तीच नसण्यामुळे हें नाटक पुष्कळच कमी प्रतीचें झाले आहे.

$k^2 + x^2 = 100$ या तत्त्वाचें मूर्तरूप जें १० त्रिज्येचें वर्तुळ (Graph) तें जर एखाद्या गणितज्ञानें काढिलें तर त्यांतील फक्त वर्तुळ म्हणजे मूर्तरूपच सर्वांना समजेल. त्याचें तत्त्व व बीजगणिताच्या भाषेंतील त्यासंबंधाचें लांबट विवेचन हें गणितज्ञेतरांना समजगार नाही. व रसग्रहणास त्याची जरूरही नाही. त्याचप्रमाणें ' Security is mortal's chiefest enemy ' या तत्त्वाचें मूर्तरूप (local habitation and a name) जें मॅकबेथ त्याचीच फक्त लोकांस गोडी.

मनुष्याच्या मनाच्याया प्रवृत्तीचें मानसशास्त्राच्या दृष्टीनें जर कवी, 'कोल्हटकर, गडकरी खाडिलकर,' यासारखें विवेचन करूं लागला तर तें सर्व मूळ तत्त्वाइतकेंच प्रेक्षकांना अज्ञात राहिल. शिवाय भाषण कंटाळवाणें, रुक्ष, नीरस होईल तें निराळेंच केवळ तत्त्वाचीच ज्यांना जिज्ञासा आहे त्यांच्यासाठी, गणिती जसें वर्तुळाच्या एका बाजूस $k^2 + x^2 = 100$ हें बारीक लिहून ठेवतो, तसेंच कवीनेंही पण त्या त्या नाटकाचें मुख्य सूत्र शोभेळ अशा जागी घालून ठेवलेच आहे. व त्यावरूनच तर नाटक कशाचें रूपक आहे तें कळतें. यापेक्षा जास्त विवरणाची अपेक्षा करणें युक्त नाही. नाटकाचें नाटकत्व त्यामुळे संपेल. या एकंदर विवेचनावरून असे लक्षांत येईल कीं, नाटकांत तत्त्वे चिन्मूढ दाखविळीं पाहिजेत. कवीनें म्हटल्याप्रमाणें 'They must be moral paintings that shall demonstrate more pregnantly than words' नुसतें तात्त्विक विवेचन फुकट आहे. ' That makes the fairest show, means most deceit ' या तत्त्वाची वीळ निबंध व 'King Lear' नाटक यामध्ये तुलना करून पहा.

आमच्या नाटककारांमध्ये गडकरी, कोल्हटकर, खाडिलकर गुर्जर इ. लेखकांनीं तत्त्वरूपक नाटकें लिहिण्याचा प्रयत्न केला आहे. पण त्यांपैकी एकासही अल्पप्रमाणानेही यश आलें नाही असें मोठ्या दुःखानें ह्मणावें लागतें. कोणचेंही नाटक उघडून पहा. त्यांत कोणीतरी पात्र तात्पुरता शास्त्रीबुवा होऊन साधार, सशास्त्र, श्रुतिस्मृतिपुगणोक्त व्याख्यान करतांना दृष्टीस पडतेंच पडतें. इतर वेळीं तें पात्र गडी असो, शिपाई असो, दासी असो, राणी असो, सम्राटापासून गुलामापर्यंत कोणीही असो. लेखकाच्या मनांत आलें कीं त्या पात्रानें शास्त्री झालेंच पाहिजे. व तत्त्वोद्घाटन केलेंच पाहिजे. दारूच्या धुर्दळीत सुधाकर दारूचें विवरण करूं शकतो. प्रेमशोधनांतली नीच कंदन विषम विवाहावर व्याख्यान देतो. मूकनायकांत तर संसारचोपडणींतल्याप्रमाणें नववधूला लागणाऱ्या 'समारेच्या कोनाड्यापासून ढाविंनच्या सिद्धान्तांपर्यंत सर्व विषयावर ह्मणजे, दारूचें व्यसन, स्त्रियांचें प्रेम, भरतभूमीतील दुही, कितुरी, स्त्रियांच्या संमतीशिवाय विवाह इ. सर्व विषयांवर चर्चा आहे व कोणचाही विषय कोणीही घ्यावा अशी मोकळीक आहे. राजसंन्यास पूर्ण झालें नाही तरी आरंभीच्या

कांहीं टिपणांसहून 'राजा हा प्रजेचा उपभोगशून्य स्वामी' या तत्त्वाचा फर्जदानें संभाजीस उलगडा करावयाचा होता हें स्पष्ट दिसतें. शेवटीं सर्व नाटकाचें तात्पर्य म्हणून तें वाक्य संभाजीच्या तोंडीं घातलें आहे. जणूं सर्व नाटक हा भूमितीचा मश्र व तें वाक्य म्हणजे सिद्धान्त (Q. E. D.) किती कव्यहीनता व नीरसता ही! भावबंधनावरील एका टीकाकारानें म्हटलें आहे 'हीतं आहे ही चूक आहे कां संसारच चुकीचा आहे?' या तत्त्वाचा लतिकेला उलगडा करावयाचा होता. क्षणांत रडणाऱ्या, क्षणांत हंसणाऱ्या त्या आचरट मुलीला या वाक्याचा अर्थ तरी समजेल कां? हें तत्त्व खरोखरी चांगलें आहे. पण गडकऱ्यांच्या नाकीं नव आले असते त्याचें रूप करताना, चूक शब्दावर केटी करण्याकरतां ते रिहून गेले. व त्या तत्त्वावर टीकाकारानें लतिकेला द्रौपदी बनविशी. याचें नांव गुणग्राहकता. स्वाडिलकरांची द्रौपदी तर प्रत्यक्ष भगवान् श्रीकृष्णाला आयुष्याची दिशा ठरवून देते. ती ह्मणते 'श्रीकृष्णाला कळवा तुझें साहसी चरित्र संपुढें आहे. त्यामुळें विश्वाला उपदेश करण्याच्या आपल्या प्रवृत्तीमासून दळण्याचें कारण नाही.' आणि शिवाय 'वर्षांगी तरी श्रीकृष्णाची भाक्ति त्याच्या शत्रूंना करावयास लावणें हें त्याच्या शिष्यांचें कर्तव्य आहे' असा भक्तिमार्गाशीं सर्स्वी विरुद्ध सिद्धान्त ठोकून देते. असो अशा तऱ्हेचीं डोकें उठविणारीं आणखी अनेक उदाहरणें देतां येतील. 'यादृश पुरुषस्यात्मा तादृशं संप्रापते' हें सात्यकीचें वचन कोणाच्या गांवींही नाही. या नाट्यसृष्टींत जिंढे तिंढे तत्त्व, तत्त्व, तत्त्व. तत्त्वविवेचनाशिवाय कोणी एक पाऊल पुढें टाकणार नाही. मूढनायकांतील रोहिणी एका ठिकाणीं म्हणतें 'हं आतां तुला मी माझ्या स्त्रिस्वभावा-मुळें क्षमा करतें' ती जर नुसतें 'क्षमा करतें' म्हणती तर तत्त्वहीन झालें असतें.

प्रत्येकाच्या भाषणास सुरवात 'या जगांत ...' अशी झालीच पाहिजे. -आपण असें कां वागतों हें प्रत्येकानें समजून दिलें पाहिजे, फार कांय पण वेड्यानें सुद्धां त्या अवस्थेंतील मनाच्या व्यापारांचें शास्त्रीय विवरण केले पाहिजे.

तत्त्वाचें रूपक कसें करावें हें कोणालाच समजत नाही. 'क' ची किंमत 'ख' च्या भाषेंत (value of X in terms of Y) सांगावी असें एकदां ठरल्यावर मग उत्तरांत क येऊन चालणार नाही हा साधा नियम सर्व विसरतात. तत्त्वज्ञान नाटकाच्या परिभाषेंत सांगावयाचें असें एकदां ठरल्यावर मग तात्त्विक भाषा सोडणें क्रमप्राप्तच नव्हे कां?

आतांपर्यंत सांगितलेल्या नियमांचें सर्वोत्कृष्ट असें एक उदाहरण देऊन हा भाग समाप्त करूं.

संक्षारच्या चरित्रांत शेकसपीयरला कांहीं सिद्धान्त सांगावयाचे आहेत. पण त्यांचा उल्लेख शब्दरूपानें मुळीच न करितां प्रसंगच इतक्या कौशल्यानें जुळवून आणले आहेत कीं प्रेक्षकांना सिद्धान्त अत्यंत अल्प आयासानें नकळत कळतात. तत्त्व पुढीलप्रमाणें तीन भागांत मांडतां येईल. १ 'मनुष्य कितीही थोर असला' तरी २ 'तो जर मस्त व अहंमन्य असेल' तर ३ 'त्याचा नाश झालाच पाहिजे' या अमूर्त तत्त्वाचें मूर्त स्वरूप पहा कसें आहे तें.

१ 'मनुष्य कितीही थोर असला' -संक्षार खरोखरच अत्यंत थोर व उदार होता. शेवटच्या प्रसंगां तो सीनेटकडे चालला असतां त्याच्या वधाची बातमी देण्यासाठींच अडे-

मिथोरस रक्ष्यावर उभा रडून ओरडत होता 'O Caesar, read mine first, for mine's a suit that touches Caesar most'. त्यावर सीझरचें उत्तर 'What touches us ourselves shall be served last.' स्वसुखनिरभिजाषः खिद्यसे लोक हेतोः हे वचन येथें सार्थ आहे.

२ (दुसरा भाग) 'तो जा अहंन्य असेऊ' कवीनें सीझरचा अहंकार पुढीलप्रमाणें दाखविला आहे.

सर्नितच्या सभेन मेटेलस सिंवर आपल्या भाषाची हद्दपारीची शिक्षा रद्द व्हावी ह्यापून अर्ज करतो. ब्रूटस, कॅसिअस हेही त्याची रद्दचदली करानात. तेव्हां कोणाचेंही न ऐकतां त्यांना टाकून बोलून वर सीझर म्हणतो:—

'Prayers would not move me. I am constant as the northern star of whose true fixed and resting quality, there is no fellow in the firmament' सिंवर पुढां बोलूं लागतांच तो म्हणतो 'Hence! Wilt thou lift up Olympus? या अहंकाराला काहीं सीमा ?

३ (आतां तिसरा भाग) 'त्याचा नाश झालाच पाहिजे' सीझरच्या या भयंकर ओरवावीनें मानी लोक त्रासून गेले होते. व त्याचें फळ म्हणजे कॅसका ओरडून म्हणतो

'Speak hands for me' | They stab Caesar.

Caesar:—Et, tu Brute? Then fall Caesar [dies.

अशा रितीनें क्षणार्धांत हा ध्रुवतारा, हा महामेरु, ढांसडून पडला.

वरीलप्रमाणें अमूर्ताला मूर्त रूप देणें फार दुर्बल आहे. ही कला म्हणजे ईश्वराचें देणें व शैक्सपीयरसारख्या सरस्वतीच्या कण्ठमण्यांनाच ती हस्तगत होते. त्याचें मुख्य गमक ह्यागजे असल्या नाटकांत व इतर नाटकांत फारक मुळींच असूं नये. दोन्हीमध्यें सरस नीरसता नाहींच. सिंचेन्झार्डन, पेरीक्लीस, रोमिओ, टायटस हीं जितकीं रम्य आहेत तितकींच सीझर, मॅक्वेथ, हम्लेट, करायलेनस हीं पण आहेत. तरी तत्त्वप्रतिपादक नाटकें इतकीं यशस्वी करणें फार अवघड असल्यामुळें त्याकडे कांटा थोडा झुकला तरी चालेल असें एकादे वेळीं मनांत येतें.

अमूर्ताचें मूर्त करण्याच्या कलेची तत्त्वप्रतिपादनासच फक्त आवश्यकता आहे असें नसून संविधानकासही तिची फार जरूर आहे. सीझरच्या वधानंतर रोमी नागरिकांचा झालेला प्रक्षोभ एका अतिशय लहान भवेशांत कवीनें व्यक्त केला आहे. सिना नांवाचा पुरु कवि होता व त्याच नांवाचा एक कटशाला होता. रस्त्यांत कवीची काहीं लोकांशीं गांठ पडतांच त्याचें नांव त्यांनीं विचारलें पण नांव संगतांच 'Tear him, tear him' असा एकत्र कळोळ झाला. तो संगतो आहे 'मी कटशाला सिना नाहीं कवि सिना आहे' पण छेः ! लोक म्हणतात त्या हरामखोर नांवाकरितां सुद्धां त्याचा प्राण घ्या; एवढ्यावरून रोमची स्ववळलेली मनःस्थिति जशी समजते तशी एखाद्या विष्कंभकांत दोन साध्या पात्रांच्या तोंडी घातलेल्या संभाषणावरून समजगार नाहीं. उत्तरामचरित्रांत मुख्य दोष हाच आहे. जे प्रसंग प्रत्यक्ष चित्रावयास ह्यागजे रंगभूमीवर घडवून आणावयास हवे ते भवभूतीनें विष्कंभकांतील संभाषणानें संगितले आहेत. त्यामुळें त्यांतील स्वरस्य पुष्कळच कमी झाले आहे.

कोणचीही गोष्ट शब्दरूपाने सांगण्याऐवजी स्वभावाच्या भाषेत प्रसंगरूपाने सांगितली पाहिजे हा एकंदर विवेचनाचा मतितार्थ होय; इतकें लक्षांत आलें ह्मणजे पुढें जाण्यस हरकत नाही.

व्यक्तीच्या प्रत्येक भाषणांत स्वभाव व्यक्त झाला पाहिजे इत्यादि विवरण पहिल्या लेखांत झालें. आतां सांगायचाचें इतकेंच कीं व्यक्त झालेला स्वभाव प्रारंभापासून अखेरपर्यंत सुसंगत पाहिजे. नाटकाच्या पहिल्या अंकातील पहिल्या वाक्यांत व्यक्तीचा स्वभाव निश्चित होता. मग तिचे भाषण शेवटपर्यंत त्याच धरादार चाललें पाहिजे. अंतर्नीचे पहिले वाक्य 'when Caesar says 'do this' it is performed' असे आहे. त्याचे पुढील चरित्र याशीं किती एकनिष्ठ आहे तें सांगणें नकोच. नाटक कितीही दोषपूर्ण असलें तरी एक पात्र जरी उत्तम रंगविलेलें असेल तर तेवढ्यानेच सर्व नाटकाला गोडी येते. मीठ किंवा तिलक अंतर्बाह्य एकजिनसी व स्वगुणनिष्ठ असल्यामुळे चिमुटभर मिठानें सर्व जेवणास रुचि येते. तोच प्रकार येथें. एकच प्याल्यांत इतर नाट्यगुण नाहीत. पण सिंधु व ताळिराम यांची निजस्वभावनिष्ठा इतकी बलवत्तर आहे कीं आज तेवढ्यानें तें नाटक लोकप्रिय होऊन बसतें आहे. ब्रूटसचा थोर स्वभाव निरनिराऱ्या प्रसंगांवरून कसा व्यक्त होतो पहा. सीझरच्या मिरवणुकीस तूं कां जत नाहीस असें विचारल्यावरून तो कॅसिअसला म्हणतो 'I am not game some' सीझरच्या वधाच्या कटांत प्रत्येकांनें शपथ घ्यावी असें सुचविताच केवळ थोर व तात्त्विक विचारानेंच त्या कृत्यास प्रवृत्त झालेल्या त्या महात्म्याला तसल्या क्षुद्र सूचनेची चीड आली. तो एकदम म्हणतो 'No, not an oath. If not the face of men, the sufferance of our souls, the time's abuses, if these be motives weak, break off betimes, and every one to his idle bed. सीझरच्या बरोबर अंतर्नीचाही बळी घ्यावा असें कॅसिअसनें ह्मणताच ब्रूटस बजावतो Let us be sacrificers and not butchers शेवटीं लढईच्या मैदानावर पोर्शिया निवर्तल्याची बातमी आली तरी प्रथम हातांतलें काम संपवून भांडखोर कॅसिअसला तो इतकेंच ह्मणतो 'O Cassius, I am sick of many griefs! Portia is dead.' थोर मनाचा पुरुष कसा विरघळतो याचें उत्कृष्ट उदाहरण दुसरें सांपडेल कां ?

दुसरें उदाहरण तोतयांतील नाना फडणिसांचें रामचंद्र नाईकाशीं त्यांचें कठोर वर्तन, राजकारणांतील धिम्मा स्वभाव, कित्येक भाषणांतून व्यक्त झाला आहे व त्याबरोबरच अमलेशीं झालेला त्यांचा संवाद व तिला दिलेलीं वचनें पाहिलीं ह्मणजे मराठी मनाची ओळख पटते. दोन्ही वृत्तींचा मिलाफ योग्य तऱ्हेनें झाला ह्मणजे किती बहार होते. कठोर नाना 'करुणस्य मूर्तिरथवा शरीरिणी' अशी अमला पाहून द्रवून गेले. व राजकारणाच्या अगदीं विरुद्ध अशीं वचनें त्यांच्या तोंडून सज्ज बाहेर पडलीं. कठोरापुढें मृदु येतांच कठोरानीं मृदु व्हावें ही सज्जनांची (सत् + जन) संकृतिच नव्हे काय ?

नाटकाच्या भाषेच्या निमित्तानें पुन्हां एकदां मराठी नाटकावर प्रहार करावे लागत आहेत. नाइलाज आहे. रा. ठाकरे यांनीं वक्तृत्वशास्त्रांत स्पष्ट म्हटलें आहे, कीं वक्तृत्वाचे उत्कृष्ट नमुने अपल्या नाटकांतून मुळींच सांपडत नाहीत. खाडिलकर, केलकर

इ. कसलेल्या लेखकांच्या नाटकांत अभिजात वाङ्मयाचे नमुने पुढेकळ सांपडतील. पण ते सर्व पंडिती लेख. वक्तृत्वाची भाषा फार निराळी असते. रा. ठाकऱ्यांचें ह्मणणें अगदीं बरोबर आहे. वक्त्याची भाषा-त्यांतूनही नेहमींची आपली भाषा फार पचळ व शिथिल असते. व्याकरणी काटेकोरपणा त्यांत घातला तर कान कंटाळतात, तरी फक्त 'केलें' बद्दल 'केलं' असें घातल्यानें बोलण्याची भाषा होणार नाही. बोलतांना आपण शक्य तितके जास्त बोलतो. कर्ता, कर्म, यांचा क्रम तो असत नाही. शिषाय प्रत्येकाच्या बोलण्यांत एक विशेष असतोच. कोणाला उपमा देण्याची संवय. कुणाला 'तद्वत्' 'असा त्याचा अर्थ आहे' 'at any rate', 'so forth' 'you will find' 'Well-a-a' 'स्वच्छ सांगतो' अतीऽऽशय' इत्यादि शब्द पुन्हां पुन्हां वापरण्याची संवय. कोणी नेहमीं कुचकें बोलतो. कोणी हजार प्रश्नानंतर एक उत्तर देतो. कोणास शिबीवांचून करमत नाही. इ. इ. मनुष्याच्या बोलण्यांत अनंतविध फरक असतात. हा विचार मनांत ठेवून मराठी नाटकें वाचू लागलों ह्मणजे फार निराशा होते. वरील नियमाच्या अस्तित्वाच्या कल्पनेच्या जाणीवेची अंधुक छटाही कोठें दिसत नाही. सर्व व्यक्तींच्या भाषणांत स्वतः नाटककारच प्रतीत होतो. गडकऱ्यांच्या प्रत्येक पात्राच्या भाषणांत शब्दावर कोट्या, कोलाट्या, कसरत; खरे शास्त्री यांचीं पात्रें गंभीर. जिजाबाई ह्मणते 'हे देवि आमच्या मनस्तापाचें शमन कर'. कृष्णार्जुन युद्धांत एके ठिकाणीं गंधर्वपत्नी ह्मणते 'अज्ञानानें अपराध नाहीसा होत नाही. या अपराधाबद्दल तुलांस शासन कां करूं नये सांगा' (१४४ अ कलम); स्वयंवरांतीच एक दासी महाराणीस ह्मणते 'ताईस हेवांच्या सौंदर्यलहरींना इतकी भरती आली आहे ती पूर्ण चंद्राच्या दर्शनाशिवाय नव्हे, हे कोणास समजणार नाही? कोल्हटकरांच्या नाटकांतील कित्येक वाक्ये मॅट्रिकला पृथक्करणस (Analysis) ठेवावीं असें केळकरांनींच ह्मटलें आहे. असो तर यावरून भाषेकडे लेखकांचें कसें दुर्लक्ष आहे. पहा. बोलतांना आपण 'व' हें उभयान्वयी अव्यय कधीहो वापरीत नाही. पण ही गोष्ट एकाही नाटककारांनें लक्षांत ठेविली नाही. आत्मविश्वास, निसर्गाचा न्याय इ. आधुनिक शब्द व कल्पना पूर्वीच्या काळीं घालणें अक्षम्य चूक आहे. पण शिवाजीसारख्या अल्पवाक्य पुरुषाच्या तोंडीसुद्धां हल्लीं असली बद्दल घालतात.

कुळंबाज भाषेच्या बाबतीत अगदींच हास्यास्पद प्रकार ! थोर विचार प्रगट करणारी उच्च संस्कृत वाणी वेऊन जरा वेढेंवाकडें केलें कीं झाली गांधी भाषा. 'त्रिगुणात्मक माया किंवा परकूर्ती ही स्वतंत्र दुसरी वस्तू नसूनशानी योक जिनसी निर्गुण ब्रह्मावरच सगुन देख्याच्याचा अघ्यारोप इन्द्रिये करतात' असें ह्मटलें कीं गड्यांची भाषा आली. असले अनेक नमुने, कांचनगड्या मोहनेंत, स्थानिक स्वराज्यांत व इतरही ठिकाणीं सांपडतील. काय विचित्र प्रकार हा! वेडवळांच्या भाषेबरोबरच त्यांच्या कल्पना, विचारसरणी, आढासे सर्व निराळे. वेळ मोजतांना 'कासराभर नारायण वर आला' असें पुरुष व 'निठवाभर दळण झालं असतं' असें बायका सांगत.त. इत्यादि सर्व भेद लक्षांत घेतले पाहिजेत. पण जेथें मूळ भाषाच घेत नाही तेथें पुढील आशेस जागा कोणची !

एका पंडिती भाषणाचें बोलण्याच्या भाषेत रूपांतर करून महाराष्ट्र नाटक भाषा दोषा-विष्कारण समाप्ति करण्यांत येईल. कुणः—(स्वयंवर मंडपांत) कंसवधापासून सुलं झालेल्या धर्माची स्थापना चिरस्थायी करण्याकरितां मला स्वयंवरला आमंत्रणाशिवाय येणे भाग पडलें;

निर्मल अंतःकरणाची, निर्दोष सौंदर्याची, आणि सद्धर्माची खाण ह्यांन राजकन्येचा लौकिक आहे.' बोलतांना कृष्ण असें हागेल:—कंसवधानंतर धर्म सुरू झाला; त्याची स्थापना मला चिरस्थायी करावयाची होती. अन ह्यांनच मला स्वयंवराला येणं भाग पडलं आमंत्रण नव्हतं तरी. राजकन्येचा लौकिक आहे की, ती अगदीं निर्मल अंतःकरणाची आहे, तिचं सौंदर्य पूर्ण निर्दोष आहे आणि सद्धर्माची तर ती खाणच आहे ह्यांन."

संविधानक, आनंद-शोकपर्यवसानाचे नियम, संगीत प्रवेशाची मांडणी, Three unities: इ. बरेच मुद्दे अजून राहिले आहेत. पण आतांपर्यंतच्या व्याख्यानावरून माझा अभिप्राय बव्हंशी व्यक्त होईल असें वाटत आहे ह्यांन ते मुद्दे तसेच ठेवून उपसंहार करणें उचित वाटतें.

रंगभूमीच्या कल्पनेनें नाटकाचा विचार केला तर स्वयंवर, मानापमान, एकच प्याला तोतयाचें बंड, इ. नाटकें उत्तम वठतील असें वाटतें. एकतानता न मोडणें हें यशाचें मुख्य कारण होय. सामान्य जनांना रंगभूमीवर सर्वच नाटकें रमणीय वाटतात. व गंधर्वासारखे नट रुक्ष नाटकांतही मनोरमता आणतात. या उपाधी सोडून विचार केला पाहिजे. त्यावरून आमच्या या महाराष्ट्रांत गौरिक सांपडतात पण शेकःपीयर मात्र दुर्मिळ आहेत असें कोणासही ह्यांनचें लागेल.

तोतयाच्या बंडाबद्दल दोन शब्द अवश्य आहेत.

आणखी दोनशें वर्षांनीं तोतयाचें बंड व केळकरांची इतर नाटकें कोणी वाचून पाहिल तर त्याला 'डाक्टर' मिळविण्यास तें एक चांगलें साधन होईल. कारण त्यांत इतका फरक आहे कीं केळकर नांवाच्या दोन व्यक्ति होत्या हें त्याला सहज सिद्ध करतां येईल. तोतयाचें बंड निःसंशय अप्रतिम नाटक आहे. हैबतराव, नाना, अमला हीं पात्रें, संविधानकांत अमलेची केलेली व्यवस्था, धर्म्या निंब्या यांचा अपूर्व विनोद, पुण्याची परिस्थिति इ. वाचलीं म्हणजे लेखणीचें वैभव ताबडतोग डोळ्यांत भरतें. हें नाटक लिहून केळकरांनीं मराठी नाट्यकलेची लाज राखली असें म्हणावयास मुळींच हरकत नाही.

इतर सतरफर नाटककारांच्या अपयशाचें कारण म्हणजे आमची अभ्यासहीनता. कवी जन्मावा लागतो, त्याला स्फूर्ति होते इ. कल्पनांचा आर्षी विपर्यास केला. 'कवीला तुम्ही कोण विचारणार' म्हणून अलीकडले कवी निर्गल प्रलाप काढीत असतात. सर्वांचा विश्वास पुथरीच्या वैपुल्यावर व कालाच्या निरवाधित्यावर आहे. सर्वच भवभूती व सर्वच जगन्नाथ पंडीत. यापैकी कित्येकांना बऱ्यापैकी नाटकें लिहितां आलीं असतीं, माझें तर निश्चित मत आहे कीं शेंकडा पेशीं गुण केवळ अभ्यासानेच मिळत असतात. पलीकडली कालिदासी कला मात्र ईश्वरी देणगीवर व अंतःस्फूर्तीवर अवलंबून आहे खास.

येथपर्यंत मराठी नाटकांतिल उघड उघड दिसणाऱ्या दोषांचें विवेचन यथाशास्त्र यथामति केलें आहे.

इंग्लिश नाटकांची मराठी नाटकांशी तुलना करूं नये असें म्हणण्यांत अर्थ नाही. मुख्य नाट्यगुण कोठेही एकच असतात; फरक असला तर सामाजिक स्थितीच्या आविष्कारणांत असेल. त्यावर मी लिहिलेंच नाही. असो. वाचकांस टीका सादर केली आहे. सदसद्व्यक्तिहेतू संत अधिकउण्याचा राग न मानतां सारमात्र ग्रहण करतील अशी खात्री ठेवून त्यांचा निरोप घेतों.

हिंदुधर्माचें वैशिष्ट्यः हल्लींची स्थिति.

(लेखकः—चं. गुं. जोशी एफ. वाय. ए.)

१ ईश्वराचें अस्तित्वः—हिंदुधर्म हा इतर धर्मांपमाणें ईश्वराचें अस्तित्व मानतो. पण हिंदुधर्माचें वैशिष्ट्य हें आहे कीं, तो ह्या बाबतींत श्रद्धेची मदत इतर धर्मांइतकी न घेतां शक्य तितक्या लांबवर, सुप्रतिष्ठित तर्कशास्त्राच्या मदतीन ईश्वराचें अस्तित्व सिद्ध करतो आणि नंतर मग श्रद्धेकडे वळतो. हिंदुधर्माइतकें या बाबतींत पारिशीलन कोणत्याही धर्मांत झालें नाहीं. बाकीचे धर्म आपापल्या परीनें मोठे आहेतच. पण तत्त्वज्ञानाची प्रगति हिंदुधर्मग्रंथांत विशेष दिसून येते. बाकीच्या धर्मांचे स्थापनाकाल ठरवितां येतात; पण हिंदुधर्माची स्थापना केव्हां झाली हें ठरवितां येत नाहीं. यावरून तो सर्व धर्मांपेक्षा अधिक पुरातन आहे हें सिद्ध होतें. तेव्हां इतक्या पूर्वी झालेली हिंदुधर्मप्रेण्यांची तत्त्वज्ञानांतील व तर्कशास्त्रांतील ही प्रगति लक्षांत घेतली म्हणजे मोठा अचंबा वाटतो व त्यांच्याविषयी अत्यंत पूज्यमुद्धि उत्पन्न होते. 'गीतारहस्य' या पुस्तकांत दिलेले अलीकडील पंडितांचे अतिशय विचारांतर्ती ठरविलेले सिद्धांत व आपल्या पूर्वजांनीं पूर्वीच ठरविलेले सिद्धांत यांची तुलना केली असतां वरील विधानाची सत्यता दिसून येईल.

२ परमतसाहिष्णुताः— हिंदुधर्माचें दुसरें अंग परमतसाहिष्णुता हें होय. बाकीच्या धर्मांपमाणें धर्मप्रसाराची आज्ञा त्यांनै कोठेही दिली नाहीं. तसेंच त्याकरितां जरूर तर सक्ति करावी असें तर त्यांत कोठेही सांगितलेलें नाहीं. याचीं कारणे पुष्कळ आहेत. एक तर हिंदुधर्माचा अल्पावधीतच इतका प्रसार झाला कीं, त्याला अधिक प्रसाराची बाकीच्या धर्मांइतकी जरूरच वाटली नाहीं. दुसरें कारण हें कीं, हिंदुधर्माला परधर्माचा आपापल्या परीनें असणारा मोठेपणा पूर्ण मान्य आहे. सर्व धर्म शेवटीं ईश्वराकडेच जाणारे आहेत हें तो कबूल करतो. बाकीच्या धर्मांच्या अनुयायांना तो नास्तिक म्हणत नाहीं. त्यांना जुलमानें किंवा फसवून तो आपले अनुयायी करूं इच्छित नाहीं. परमतसाहिष्णुता हें तत्त्व हिंदुधर्माच्या अंगांत इतकें भिनलेलें दिसून येतें कीं, त्या धर्मांतील निरनिराळ्या पंथांच्या अनुयायांमध्ये कधीही रक्तपातापर्यंत पाळी आली नाहीं. वादविवादासारखे शांततात्मक मार्गच भिन्न भिन्न पंथानुयायांचें मूर्तीभिन्नत्वहि या तत्त्वाच्या आड फारसें आलें नाहीं; म्हणूनच झटलें आहे कीं,

आकाशात् पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ।
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रतिगच्छति ॥ १ ॥

आद्यशंकराचार्यांनीं सुद्धां आपल्या ज्ञानमार्गाच्या प्रसाराकरितां वादविवादाशिवाय दुसरें कोणतेंही साधन उपयोगांत आणलें नाहीं. असो. हें एक हिंदुधर्माचें महत्त्वाचें अंग आहे.

३ मोक्षप्राप्तीचे मार्गः—हिंदुधर्मशास्त्रकारांनी तीन मार्ग प्रतिपादिले आहेत. ते मार्ग असे—१ ज्ञानमार्ग २ भक्तिमार्ग आणि ३ कर्ममार्ग. हे तीन मार्गच आपल्या पूर्वजांच्या अशौकिक बुद्धिमत्तेचे द्योतक आहेत. विचारी व हुषार लोकांकरिता ज्ञानमार्ग, अज्ञानी व श्रद्धाळू लोकांकरिता भक्तिमार्ग आणि संसारी लोकांकरिता कर्ममार्ग अशी ही अत्युत्तम योजना आहे. या मार्गांपैकी सर्वांत श्रेष्ठ सर्वमान्य कोणता हे सांगणे कठीण आहे. तरी पण सामान्य जनांस सुलभ असा कर्मयोगच आहे. हिंदुधर्मानुयायी ह्यणविणारांनी यापैकी कोणत्यातरी मार्गाचा बुद्धिपुरःसर अवलंब केला पाहिजे.

४ मूर्तिपूजाः—हिंदुधर्मामध्ये मूर्तिपूजा आहे. पण तो ईश्वर एकच आहे असे मानतो. ईश्वर निराकार व निर्गुण आहे असेच तो सांगतो. परंतु निरनिराळ्या प्रवृत्तीच्या माणसांकरिता भिन्न मूर्तीची योजना केली आहे. ईश्वर निराकार व निर्गुण आहे हे खरे. परंतु मूर्त्तारंभीच निराकार ईश्वरावर श्रद्धा कशी बसणार ? त्याला मनाची मोठी तयारी व्हावी लागते, म्हणून निराकार व निर्गुण ईश्वराची आराधना करतां येण्यास एक साधन म्हणून मूर्तिपूजेची योजना आहे. आतां, आपापल्या आवडीच्या मूर्ति असल्या म्हणजे मनाची सहज एकाग्रता होते. म्हणून निरनिराळ्या मूर्ती अस्तित्वांत आल्या. सगुणोपासना हे निर्गुणोपासनचे एक साधन व सुखदात्रीची पायरी आहे हे लक्षांत ठेवावे. सगुणोपासना हे कांहीं आपले ध्येय नाही. ते साधन आहे.

५ हल्लीची स्थितिः—हिंदुधर्माची अतिप्राचीन अशा प्रकारची संस्कृति आज अनेक वर्षे नष्ट होण्याच्या पंथास लागली आहे. व आतां तर हिंदुधर्म हे नांवच तेवढे कायम राहिले आहे कीं काय अशी शंका येते. फार तर काय पण अशीच अद्योगति चालू राहिल्यास कांहीं दिवसांनी अशी पाळी येईल कीं हिंदु म्हणजे धर्महीन मनुष्य असे म्हणावे लागेल ! ज्या संस्कृतीने एकाकालीं सर्व जगास दिपवून सोडले, ज्या संस्कृतीने हजारांनी लोकांच्या अंगांत एक प्रकारचा जोम उत्पन्न करून हिंदुस्थान हे एक बलाढ्य राष्ट्र बनविले, ज्या संस्कृतीचे अवशेष मेसापोटेमिया, जावा वगैरे ठिकाणीं अद्यापि आढळतात, ज्या संस्कृतीच्या वैभवकालीं शिबि, धर्मराज वगैरेसारखे उदारहृदयी व श्रीरामचंद्र, श्रीकृष्ण, रघु, दिलीप वगैरेसारखे पराक्रमी व प्रजापालनदक्ष असे राजे, व्यास, वाल्मीकी, कालिदास वगैरेसारखे प्रतिभावान् कवि व ग्रंथकार निर्माण झाले त्याच संस्कृतीवर आज जवळजवळ नष्ट होण्याचा प्रसंग यावा ना ? आणि याला आपण हिंदु कर्तव्यपराङ्मुख झालो, आपण सर्व स्वाभिमान नष्टप्राय केला हेच मुख्य कारण नव्हे काय ?

पूर्वी हिंदूंचे चार वर्ग होतेः—१ ब्राम्हण २ क्षत्रिय ३ वैश्य आणि ४ शूद्र. पैकीं दुसरा व तिसरा वर्ग हे नष्ट झाले अशी आपली समजूत आहे. हे वर्ग आतां पूर्वोत्तरेखे राहणे शक्य नाही व कांहीं अंशी इष्टही नाही. जाति या कारणपरत्वे झाल्या. त्या सर्व एक होणे किंवा पुन्हा पहिल्यासारख्या टिकणे ही दोन्हीही शक्य नाहीत. पण जाति-भेदाचा विचार बाजूस ठेवल्यास हिंदुधर्मात कांहींच उरत नाही काय ?

कोणत्याही देशांत कमीजास्त मानानें सुशिक्षित व अशिक्षित किंवा अत्याशिक्षित असे दोन वर्ग असतात. पैकीं पहिल्यांचे धजन दुसऱ्यांवर कालांतरानें कां

होईना पण पढतच असतं. ज्ञानदेव, तुकाराम, रामदास, एकनाथ वगैरे थोर पुरुषांची हीच स्थिति होती. ते जसे सांगत किंवा पठून देत तसे लोक वागत होते. त्यांचे अभंग, ओव्या किंवा श्लोक यांचे लोक पठण करीत व त्यांतील शिकवणीप्रमाणे वागण्याचा प्रयत्न करीत. आतां वरील सतांप्रमाणे लोकांच्या बुद्धीस चालन देण्याचा कोणी फारसा प्रयत्न तर करीत नाहीच पण जर यदाकदाचित् पूर्वीच्या संतांचे अनुकरण किंवा भजन करूं लागले तर त्यांचा टवाळकी करण्याकडेच सुशिक्षित लोकांचा कल फार. धर्मप्रमाणे वागावयाचे नाही, ब्राह्मण अपल्यास कधी संध्या वगैरेचा विचारसुद्धां मनांत आणावयाचा नाही पण जातीचा विचार सोडला तरी ईश्वराचे अस्तित्व तरी सर्व जातींस मान्य आहे ना! मग त्या अज्ञानाच्याच दररोज नियमाने प्रार्थना तरी करणारे सुशिक्षित लोकांत उच्च शिक्षण घेणाऱ्या राष्ट्राच्या तरुण पिढींत कितीसे सांपडतील? ईश्वराच्या अस्तित्वाविषयीच्या व त्याबद्दल अवश्य अशा कृतज्ञतेच्या सर्वांत जास्त महत्त्वाच्या हिंदुधर्माच्या पहिल्या तत्त्वाची ही स्थिति झाली.

परमतसाहिष्णुता तर कशाशी खातात हे सुद्धां कित्येकांच्या गावीं दिसत नाही. सुशिक्षित लोकांमध्ये तर एकवाक्यता कोठेच दिसत नाही. कांहीं दिवसांनीं तर प्रत्येक मनुष्याचा निराळा पक्ष होणार कीं काय? खरोखरच इतकी शोचनीय स्थिति येत चालली चालली आहे. धर्मासारख्या पवित्र गोष्टीसंबंधी सुद्धां अनेक पक्ष व्हावेत ही गोष्ट लाजिवाणी आहे. आशिक्षितांची तर गोष्टच बोळावयास नको. त्यांना कोणी नेताच न राहिल्यामुळे “मनःपूर्वं समाचरेत्” अशी त्यांची स्थिति झाली आहे. नानाप्रकारचे अत्याचार प्रत्यहीं होत आहेत. तरी आम्ही सुशिक्षित लोक गाढ निद्रासुखच अनुभवीत आहोंत, बंधूनों, उठा आवरा ही काळझोंप, नाही तर तुम्हांसह तुमच्या सर्व देशबांधवाना ती ग्रस्त करील ! !

सुशिक्षित लोकांवर फार मोठी जबाबदारी असते. लोकांचे नेतृत्व त्यांजकडे असतं. शिक्षण ही एक फार जबाबदारीची गोष्ट आहे. आम्ही सुशिक्षितांनीं व्यसनांपासून अलिप्त राहिले पाहिजे, सदाचारी व धार्मिक बनले पाहिजे, आरोग्याला जपले पाहिजे, आपल्या पूर्जांनीं लिहिलेले ग्रंथ वाचून त्यांतील तत्त्वे अंगी पूर्ण बाणविली पाहिजेत. भगवद्गीतेसारख्या ग्रंथांचे नित्य पठण व मनन केले पाहिजे. आपल्या आचरणाने दुसऱ्यास घडा घालून दिला पाहिजे; कारण,

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ —गीतासु

सदाचरणी झालो म्हणजे आपणच श्रेष्ठ होऊं. विद्येचा गर्व मुळींच वाहूं नये. विद्यास संपल्यावर आपल्या बांधवांच्या मनांत आपल्या धर्माचीं तत्त्वे बिंबविण्याचा आपण कसून प्रयत्न केला पाहिजे. याबद्दल आपणास काय वक्षीस मिळेल हे मला कसे सांगतां येणार? स्वर्ग मिळेल? छे तें कोणी सांगवें? कारण तो आपणांपैकी कोणीही पाहिला नाही. परंतु एक मात्र भोवडला तुम्हांस खास मिळेल. तो म्हणजे अंतःकालचा संतोष! तुमचे मन तुम्हांस ग्वाही देईल कीं, “बाबा, तूं आपले कर्तव्य बजावलेस. आतां तूं

खुशाल जा ” वाचकहो. हा मोबदला लहानसहान नाही. त्याचा मोठेपणा किंवा तो न मिळाल्यास होणारा ताप याचा अनुभव तुम्हां सर्वांस येईलच !

येथपर्यंत सुशिक्षितांच्या कर्तव्याचे विवेचन झाले. आतां सर्व हिंदूंची सामान्य कर्तव्ये कोणतीं हे पाहूं. हल्लीं असलेलीं जातिबंधनें हीं सर्व देशाच्या किंवा हिंदुसमाजाच्या आड येणार नाहीत. पूर्वींप्रमाणें तीं कडक राहणें शक्य नाहो व हल्लींच्या परिस्थितीत काहीं अंशीं तें इष्टही नाही. हल्लींच्या प्रत्येक जातीनें स्वोन्नतीप्रीत्यर्थ प्रयत्न करतांना सर्व देशाच्या व हिंदुसमाजाच्या कल्याणाकडेही दृष्टि दिली पाहिजे. पाश्चिमात्य लोकांच्या आंगाचा मुख्य गुण जो राष्ट्रीय भावना, तो आपल्या अंगीं बाणविला पाहिजे. देशकाल परिस्थित्यनुसार विचार करून, पश्चिमेतील वैभवशिखरावरील राष्ट्रानों आपल्या उन्नतीकरतां जे प्रयत्न केले व जे मार्ग स्वीकारले त्यांचाच योग्य तो फरक करून, आपण उपयोग केला पाहिजे. तरच आपला अभ्युदय जवळ येईल.

आपल्या शास्त्रकारांनीं सांगितलेल्या निरनिराळ्या विधींचें आचरण करितांना आपण त्यातील तत्वांकडेही लक्ष पुरविलें पाहिजे. जर तें तत्त्व किंवा तो हेतु साध्य होत नसेल तर त्या विधीचा काहीं उपयोग होणार नाही. देशकाल व परिस्थिति या सर्वांचा विचार केला पाहिजे.

प्रत्येक हिंदु मात्रानें खालील कर्तव्ये बजावलींच पाहिजेत:—

१ “ हे ईश्वरा; मी तुझा अत्यंत अपराधी आहे. माझ्या सर्व पापांची क्षमा कर. मला तुझें विस्मरण कधींही होऊं देऊं नको. मला माझ्या देशवांधवांना व धर्मवांधवांना मदत करण्याचें सामर्थ्य दे. ” अशी प्रार्थना दररोज सूर्योदयाच्या वेळीं व निजण्याच्या वेळीं व प्रत्येकानें करावी.

२ उगवत्याला सूर्योस यथाशक्ति नमस्कार दररोज घालावेत.

३ देवदर्शन केल्याशिवाय जेवण करू नये.

४ गणपत्युत्सवासारखे उत्सव या पुण्यतिथ्या वगैरे भक्तिभावानें साजऱ्या कराव्या.

५ दररोज भजन, धर्मग्रंथश्रवण किंवा पठण करावें.

शेवटीं सर्वांनीं हेंच लक्षांत ठेवावें कीं,

“ श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अध्याय ३ गीतासु

वाचकहो, तुमचा आर्यधर्म विगुण आहे काय ?

* * * *

विनु (वय चार) : आई, नानांना जेवाळा लोकर वाढ बरं कां; त्यांना काळेजळा उशीर झाला तर शहा बांकांवर उभं करतील. ठाऊक आहे ?

पोंच व अभिप्राय.

१ कौमुदी (ले.:-श्री. शांताबाई भिडे, बी. ए.)

ह्या वर्षाच आपल्या कॉलेजांतून बी. ए. झालेल्या विद्यार्थिनी शांताबाई भिडे ह्यांनी ही कादंबरी आमच्याकडे अभिप्रायार्थ पाठविली ह्याबद्दल आम्ही त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानितो. कादंबरी छोटी असून सुंदर आहे. आपल्या कॉलेजच्या त्रैमासिकांतून ज्यांनी ज्यांनी शांताबाईंच्या 'रत्नाकर लीला' व तशाच दुसऱ्या कविता वाचल्या असतील त्यांना त्यांना ह्या कादंबरीत सर्वत्र रमणीय काव्यवर्णने आहेत हे सांगण्याची मुळांच गरज नाही. मासलाच पाहिजे असेल तर पांचव्या प्रकरणाच्या आरंभीचीं वाक्ये वाचावीत. भाषा सर्वत्र सहज व सुबोध आहे. मात्र कोठे कोठे कक्षाणीच्या धर्तीवरील तुटकीं वाक्ये रंगांत भंग करतात. 'सहाय्यकर्ता' व धिःकार' असे शब्दप्रयोग अयोग्य आहेत. 'युवराज्ञी' (पृष्ठ ६६) म्हणजे राजाची ज्येष्ठ कन्या हा अर्थ आम्हांस अपरिचित आहे. शिकारीकरिता 'रान काढणे' (पृष्ठ २६) ह्याबद्दल 'रान उठवणे' असा प्रयोग रूढ आहे. 'गुलाचपुष्पा-जवळ कांटे असल्याने त्यांच्या कोमलतेत ज्याप्रमाणे भेषगता येते त्याप्रमाणेच त्या शस्त्रा-स्त्रांनी कौमुदीस आली होती' (पृष्ठ २५) अशी आंग्लधर्तीवरील व 'कृष्णराय व दोबी भिल्लिणी हा सर्व प्रकार पहात होती,' अशी सद्देश वाक्ये काचित आढळतात.

प्रस्तुत कादंबरी ही सामाजिक किंवा ऐतिहासिक नसून एक नवलकथा आहे व तदनुषंगानेच तीत गुणदोषांचे भिन्नण आहे. पात्रांची गर्दी फार झाल्यामुळे कथानकांत रसभावपरिपोषास योग्य तितकी जागा मिळाली नाही. कथानक गुंतागुंतीचे असूनही प्रथ-मार्धांतच कंटाळवाणे वाटते. प्रत्येक संकटसमयी नायक व नायिका हीं कांहीं आकस्मिक कारणांमुळे मुक्त होतात व त्यामुळे कथानकाच्या सत्यतेविषयी वाचकांस दृढ संशय येतो. उ० वेडीची ललितसिंहास व लयलेस मद्दत, कौमुदीच्या संरक्षणार्थ चंद्रसेनाचे आगमन, जयसेनाचा राजवाड्यांत प्रवेश (पृ. ६६) चंद्रसेनाची कारागृहांतून सुटका अशा अनेक मोष्टी अद्भुत पण अविश्वसनीय वाटतात.

कथानकाचे क्षेत्र म्हणजे राजपुताना व काल म्हणजे इ. स. १५३०-३० याबद्दल लेखिकेस फारसे ठाऊक नाही असे दिसते. 'राणा' ही पदवी बहुशः उदेपूरच्याच राजवंशांत रूढ असतांना ह्या कादंबरीत तिचा उपयोग केला आहे. रजपुतांत 'कृष्णराय' 'लयला' कोरम' अशीं नांवे फारशीं नाहीत. चंद्रसेनाचा पोशाख (पृ. २७) व विशेषतः त्याच्या पाठीवर लोंबणारे मंदिलाचे शेवट (?) हे वर्णन तत्कालीन रजपुतांच्या पोशाखाशीं विसंगत आहे. चितोडास दसऱ्यास सामने भरत असत (पृ. ५२) असे म्हणण्यापेक्षा रानडुकराची शिकार असे, हे ह्मणणे वस्तुस्थितीला धरून होईल. यमु-नेच्या पश्चिम तीरावर वसलेल्या तत्कालीन दिल्लीतून दक्षिणेस राजपुतान्यांत येण्यास यमुना कां ओलांठावी लागते ते समजत नाही. रहिमतखान युद्धांत पडतांच तो बेरेस्तांत गेला (पृ. ४२) हे वर्णन मुसलमानी धर्मीच्या विरुद्ध आहे. मृताचा आत्मा त्याच्या थडग्या-

रुभोवतीं संमोहावस्थेंत परमेश्वराच्या आज्ञेची वाट पहात जगाच्या अंतिम दिवसापर्यंत राहून नंतर स्वकर्मानुसार स्वर्ग अथवा नरकलोकाप्रत जातो असा त्या धर्मीतील बहुतेक लोकांचा समज असतो. स्तयसृष्टीविषयीचेंहि अज्ञान कोठें कोठें दिसतें. उ० अरण्यांत पाय भाजत होते व त्यांत लपावयास जागा नव्हती (पृ. १ व ३) पण त्याच अरण्याचें कालान्तरानें वर्णन करतांना असें म्हटलें आहे कीं ' अरण्यांत दाट झाडी असल्यामुळें घोडेस्वारांना घोड्याच्या पाठीवर आडवें पडून जावें लागे ' (पृ. ४८)

उत्तरार्धातील चटकदार कथानकांमुळे वाचकांस वरील दोषांचा चटकन विसर पडतो. स्त्रियांना ज्या भावना व जे विकार साहजिक आहेत त्यांचें वर्णन मोठ्या कुशलतेनें करण्यांत आलें आहे, आणि हेंच लेखिकेचें वैशिष्ट्य होय. पृष्ठ ६९ वरील कर्णासिंह व कर्णावती ह्यांमधील विनोद, १३ व्या प्रकरणातील कर्णावती व कलावती ह्यांमधील संभाषण, कर्णावतीस पहातांच चंद्रवाईची झालेली अवस्था (पृ. १५५) व कर्णावतीचा संन्यास ह्या गोष्टी स्त्रियांशिवाय इतरांस कचितच सांगतां आल्या असत्या व त्या सांगण्यांत जें चातुर्य लागतें तें प्रस्तुत लेखिकेशिवाय इतरत्रही कचितच दिसत.

लेखिकेचा हा प्रथमच प्रयत्न असल्याकारणानें त्यांतील दोषच आम्हीं जास्त विशद केले आहेत. त्यांचा विचार करून त्यांनीं आपलीं दुसरीं पुस्तके सर्वांगसुंदर करावोंत. पुस्तकास प्रस्तावना नसशी तरी चालेल पण अनुक्रमणिका मात्र अवश्य असावी.

* * * *

२ रेल्वेउतारूसंबंधीं उपयुक्त माहिती (बेळगांव रेलवे मंडळ).—

पुस्तक छोटें असून महत्त्वाचें आहे. रेल्वेशीं नित्यसंबंध येत अतल्यानें सर्वांनीं हें वाचून आपल्या न्याय्य हक्कांचें संरक्षण करून घ्यावें.

* * * *

३ रसायनपरिभाषा (डा. म. वि. आपटे बी. एस. सी. एम्. बी. बी. एस.) :—

मराठी भाषेतील शास्त्रीय पुस्तकांची उणीव जोपर्यंत मरून निघाली नाही तोपर्यंत तिला विश्वविद्यालयांत उच्चस्थान मिळणें शक्य नाही हें अगदीं उघड आहे. ही उणीव अंशतः भरून काढण्यासाठीं हल्लीं जीं पुस्तके प्रसिद्ध होत आहेत त्यांपैकीच प्रस्तुतचें ' रसायनपरिभाषा ' हें एक आहे. परिभाषा बरीच कठिन असून ' सामुद्र उज्ज आर्विक ' वगैरे शब्द लवकर समजत नाहींत. कदाचित् इंग्रजी परिभाषेच्या आमच्या मनावरील संस्कारामुळेहि असें होत असेल. संयुगाचां नांवें बनविताना जस्तोर्वक ह्यासारखे मिश्र समास न येऊं दिले तर तें जस्त इष्ट आहे. कचित् रूढ शब्दाबद्दल निष्कारणच नवीन शब्द बनविले आहेत. [३. उष्णतामान ह्याबद्दल तपमान, दाब ह्याबद्दल प्रेरण इ०] विद्यार्थ्यांस ही परिभाषा लवकर समजेल कीं नाहीं ह्याचा अनुभव शिक्षकाशिवाय इतरांस येणें शक्य नसल्यामुळे त्याबद्दल कांहींच न लिहिणें बरें. एकंदरीत प्रयत्न अभिनंदनीय व अनुकरणीयही आहे. असे प्रयत्न नेटाने ह्यात्यास हा परिभाषेचा प्रश्न चटकन सुटेल.

* * * *

४ अमेरिका-दिग्दर्शन (रा. श्रीधरनारायण हुद्दार, वाङ्मयविशारद—बालाघाट):-
स्वामी सत्यदेव ह्यांच्या अमेरिकेंतील अनुभवाचें हें मराठी रूपान्तर रा. हुद्दार ह्यांनीं फारच उत्तम रीतीनें केलें आहे. म.पा. सर्वत्र सरळ असल्यानें हें पुस्तक भाषान्तरित आहे ही गोष्टच मुळीं प्रस्तावना वाचल्याखेरीज समजत नाहीं. प्रस्तावना लेखक रां. रा. ज. स. करंदीकर ह्यांनीं दर्शविल्याप्रमाणें स्वामी सत्यदेव कोठें कोठें अमेरिकेचें लोकांची अवास्तव स्तुति करितात. पण त्याबद्दल रा. हुद्दार ह्यांस दोष देतां येत नाहीं. परिशिष्टांत रा. हुद्दार ह्यांनीं अमेरिकेची शासनपद्धति संक्षिप्त व मुद्देसूर दिली आहे. अमेरिकेस जाणारे हें पुस्तक वाचतीलच, पण इतरजनांनींही तें वाचून घरवसल्या अमेरिकेचा प्रवास करण्याचें श्रेय द्यावें.

* * * *

५ कावळा (महाराष्ट्र फकीरमाला—ले०—गोस्वामी मानवप्रकाशम्)

ह्या कावळ्यानें आपल्या लोकप्रसिद्ध काकटुष्टीनें महाराष्ट्रांतील सामाजिक वादां-
तील व्यंग्यें हुडकून काढून त्यांवर आपली अचूक चोंच मारिली आहे. चोंच बरीच तीक्ष्ण असून ती एखाद्या 'पशूरा' सोपणारही नाहीं; पण कावळ्याला काय त्याचें ? त्याच्या कावकावतिं माधुरी नसेल पण सत्यता मात्र खास आहे. कचित्प्रसंगीं ह्या कावळ्यानें प्राणावर बसण्याचें काम सांभाळून नसेल त्या ठिकाणींही ब्रज कल्याणचें परंपरागत कर्तव्य बजाविलें आहे. पण वावरण्याचें कारण नाहीं. कारण कावळ्याच्या शापानें कधीं गाई मरत नसतात. असल्या काकसंगीताची मराठी भाषेंतील उणीव लेखकानें भरून काढली ह्याबद्दल ते स्तुतीस पात्र आहेत. विनन्ति एवढीच कीं त्यांनीं हें संगीत 'बेताल' हाऊं देऊं नये.

* * * *

६. सरस्वती मन्दिर—नियतकालिक.

उत्साही तरुणांनीं निरपेक्षबुद्धीनें चालविलेल्या शिक्षणसंस्थेचें हें नियतकालिक मोठें नमुनेदार आहे. अहवालानीं बरीच जागा अडविली आहे, तथापि सुभाषितपूर्ति वगैरे विषय अगदींच नवीन असून उपयुक्त आहेत.

* * * *

७ टिळक महाविद्यालयाचा पंचम वार्षिक वृत्तान्तः—

विद्यालयाचें काम नेटानें व पद्धतशीर रीतीनें चाललें आहे. महागष्ट जनतेकडून सक्रिय मदत मिळत आहे, पण एकंदरीत पहातां विद्यार्थ्यांची संख्या बरीच कमी आहे. आयुर्वेद शाखेनें बाल्यावस्थेतच जें स्पृहणीय काम केलें आहे त्याबद्दल कोणा महाराष्ट्री-यांस आनंद होणार नाहीं ?

* * * *

B. V. S.

भगिनीप्रेम या बंधुद्रोह !

(ले०:-वि. म. कोल्हटकर, लायब्रेरीअन.)

इस तमाम दुनियाके हरएक देशमें, और हरएक जातीमें (अर्थात् कुछ जंगलों जाती छोड़कर) ऐसी ही प्रथा है कि हरएक पुरुषने अपनी सहचारिणीको छोड़कर अन्य स्त्रियोंपर ऐसीही दृष्टिसे देखना चाहिये, कि वह अपनी उमरसे वयःप्रमाणमें जादा हो बराबर हो या कम हो तोभी उभी स्त्रीके उन्होंने माता, भगिनी या दुहिता इसी दृष्टिसेदेखना । सज्जन और सत्यव्रत परिपालन करनेवाले लोग अपनी सहचारिणीव्यतिरिक्त हरएक स्त्रीके मूंड़पर कामीक दृष्टिसे देखतेही नहीं, बल्की माता, भगिनी या दुहिता के समान मानते है । ऐसैहि सज्जनोंके माफिक हमारे कथानायक मधुकरकी वृत्ति थी । उसका कमलके साथ पहिले पहिले तो बिलकूल परिचय न था । वह जब स्कूलमें पढता था तभी उसके पिताके गरीबीसे उसका चरितार्थ कुछ श्रीमंत लोगोंके आश्रयसे ही होता था । और कभी तो लोगोंके लडकेको पढानेसे जो कुछ कमाई होती थी इससेहि चलता रहा । ऐसीही हालतमें वह पढनेका काम चलाता था । वह तो आगे जयपुरके चांदपोल-हायस्कूलसे इलाहाबाद विश्वविद्यालयकी प्रवेश परीक्षा और जयपुरके संस्कृत पाठशालाकी अंतिम परीक्षा पास कर चुका जबही उनकी पढाईकी तनखा पहिलेसे बढती रही । वह बडा हुशियार विद्यार्थी न था जिससे उसको स्कॉलरशिप मिल सकती । किंतु वह सर्व साधारण बुद्धिमान् था । वह जबही संस्कृत कॉलेजमें भरती हुवा तभीसे शास्त्री हेनितक हरएक इन्तिहानमें यशस्वी होताही रहा ।

वह एक जयपुरके सिविल सर्जन डॉ. दलजनसिंह साहेबकेपास उनके लडके को संस्कृत पढानेके लिये जाया करता था । तीन चार बरस उन्हीके मकानपर जानेसेही डॉक्टर साहेबके घरके हरएक आदमी उसको अच्छी तरहसे पहिचानते थे । और डॉ. दलजनसिंह बडे महशूर आदमी होनेसे उनके बराबरके जयपुरनिवासी बहुत बडेबडे आदमीयोके साथ हमारे मधुकरकी हमेशाही बातचीत हुवा करतीथी जिससे मधुकरका नामही बहुत लोगोंको मालूम होने लगा । ऐसैही सङ्गृहस्थोंमें हमारे कमलके पिताभी विद्यमान थे जिसके साथ मधुकरकी अच्छी तरहसे जान पहिचान होगई । आजकल तो मधुकर एक मासिक संस्कृत पत्रिकाका सहसंपादक हो गया था ।

कमलके पिता पहिलेसेही बडे साहित्य सेवक थे । उन्होंने कुछ कारणके लिये पहिले पहिले ही बिगर नामसे अंग्रेजी हिंदी और कभी कभी संस्कृतभाषाओंमें राजकीय, सामाजिक और संशोधनके विषयोंपर बहुत लेख लिखे थे जिसकी प्रशंसा बहुत लोग करते थे । किंतु आजकल वे जयपुरमें रहनेसे बिलकूल अज्ञातवासमेंही दिन काटते रहे । उसके तीन संतान थे । वे सब कन्याएं थीं । उनको लडका नहीं था । मगर वे लडका न होनेसे बिलकूलही दुःखी मालुम न होते थे । कारण यहही था कि उन्होंने पुराणीप्रथा छोड़कर लडकेकेही माफिक उनकी लडकियोंकी अंग्रेजी उच्च शिक्षापर ध्यान दिया था । दोनों लडकियोंकी शादी तो होही चुकी थी और वे अपने अपने सुसराल को जा चुकी थी । हमारी कमल

तो उनकी छोटी लड़की थी। उसकी उमर तो कुछ सतरा या अठरा बरसकी होगी जबही उसकी और हमारे मधुकरकी पहिली मुलाखत हुई। हमारे मधुकरकी मातापिताके आग्रहसे मधुकरका ब्याह पहिलेही हो चुका था। उसकी बहू तो एक उच्च दर्जेके भरतपुरनिवासी ज्योतिषीकी लड़की थी जिसको माताके घरमें अच्छी तरहकी चालरीतीकी शिक्षा मिलनेसे एक आदर्शनीय गृहिणी होनेवाली है करके बचपनसेही मालुम पढ़ती थी।

उपरही कहा है कि कमलके पिता बड़े साहित्यसेवक थे। उनकी लिखीहुई बहुत किताबें थीं। एक हस्तलिखित श्रीमत् भगवत गीता विषयपर संस्कृत लेख केवल उनके आलस्यसेही अप्रकाशित रहा था। उनके परिचयके लेखनपटु लोगोंने उसी लेखको अच्छी तरहसे पसंद किया था। लेकिन उसको कइक मासिक पत्रिकाओंमें स्थान न मिला। कारण उसमें लोकमान्य तिलकमहाशयके गीतारहस्यकी तरफदारी करके पुराणें भाष्यकारोंपर कठोर टीका कर दी थी जिससे पुराणमताभिमानी लोगोंसे मिलनेवाला चंदा कम होनेका डरसे कोईभी मासिक या त्रैमासिक संपादक महाशयने उसी लेखको प्रसिद्ध करनेका धैर्य नहीं बतया। उपरही कहा है कि हमारे मधुकर बिलकुलही छोटी उमरमें एक संस्कृत मासिक पत्रिकाका सहसंपादक हो गया था उन्होंने कमलके पिताके लेखको अपने संपादकके सहमतसे प्रसिद्धिपदान करनेकी इच्छा उनके पास पगट की जिससे आगामी महिनेसे दौं हप्तेंमें वही लेख साहित्यप्रेमी लोगोंके हाथमें जाके उसकी बहुत प्रशंसा हुई।

मधुकर आजकाल तो कमलके घर हवेशाही जाता आता रहा। कभी कभी कमलके पिताके साथ बातचीत होती रहती थी। कमी तो पिताके घरमें न होनेसे सिर्फ कमलही उसको घरमें मिलती थी। वही उसके साथ अच्छी तरहसे घंटा दो घंटातक गपसप करती थी। इसी तरहसे कमलके साथ उसका बृढ परिचय हुवा। कमल आजकाल तो एन्ट्रन्स परिक्षा पास करके महाराजाज कॉलेजमें पढ़ती रही। और मधुकर यदि वह अंग्रेजी एन्ट्रन्स तकही जानताथा तभी कइक दुसरे विषयोंमें उसका मार्गदर्शक होता रहा। वह संस्कृत कॉलेजमें साहित्य, अलंकार और ज्योतिष पढ़ताथा। इससे कमी कभी वे दोनों साहित्य, अलंकार इत्यादि विषयोंपर वादविवाद क्रिया करते थे तो कभी कमलके विद्वान् पिताके सहवाससे प्राप्त हुने वेदान्त विषयपर वे जोरसे लड़ते थे। लेकिन मधुकर वेदान्ती न होनेके कारण उसको कमल हमेशा पराजित करती थी और मधुकरही उसके हाथसे पराजित होनेमें आनंद मानता था। कमल जैसी अल्पवयी लड़की वेदान्तसरीखे गहन विषयोंपर वादविवाद करते देखनेसेही मधुकर का मानस सदैव प्रफुल्लित होता रहा।

कईक दिन बीत गये। मधुकर संस्कृत कॉलेजकी शास्त्री परिक्षा के द्वितीय श्रेणीमें पास हुवा और वह चांदपोल हाइस्कूलमेंही संस्कृताध्यापक पदपर नियत किया गया। कमलही इलाहाबाद विश्वविद्यालयाकी एफ. ए. की इन्तिहान प्रथम श्रेणीमें पास हुई। बी. ए. में भारती होनेके बाद उसके कॉलेजके त्रैमासिकमें वह कुछ लेख लिखने लगी। उसके लेख देखकर पिताजीको बड़ा भारी आनंद होने लगा। कमल कभी उसके लेख प्रसिद्ध होनेके पहिलेही मधुकरको बतलाती थी। और मधुकरभी वे लेखोंको अच्छी तरहसे पढ़कर कुछ उपयुक्त सूचनाएं देता था। एक वक ऐसा हुवा कि कमलके एक लेखमें एक बड़ी सामाजिक और स्त्रीसमाजकी कुप्रथा लिखी गयी थी। मधुकरने इस कुप्रथाका का विषय निकालनेके लिये उसको कहा। उस

कुप्रथाको कमलनें जान बूझकर न निकालतेही लेखको प्रसिद्ध पानें दिया। मधुकरको वह बात अच्छी न लगी। वह कुप्रथा आजकलकी तमाम अंग्रेजी स्कूलोंमें और कॉलेजोंमें पढ़-नेवाली लड़कियोंके बारेमें एक गहन दोषाविष्करण था। उसी लेखके प्रुफ पढ़नेसेही मधुकरने कमलको वही कुप्रथावाला भाग निकालनेके लिये दूसरीवार सूचनाभी दीथी। मगर कमलने उन्हींको न माना और वह लेख प्रसिद्ध होगया। इससे क्या हुवा! मधुकरको थोडासा गुस्सा आगया। क्योंकी अच्छे मूंहसे निकली हुई सामाजिक बुरी बातोंसे किसको गुस्सा नहीं आता? लेकिन अब क्या हुवा? कमलने अपनीही गलतीकी स्वयं तरफदारी करके उसी लेखको लोगोंके हाथमें दिया। अभी मधुकरने उसके दोषाविष्करणपुष्ट्यर्थ और एक लेखलिखा और त्रैमासिकके संपादक को दे दिया। उस वक्त मधुकरनें कहा कि यदि उनकी पसंदमें वह लेख आजाय तो कमलको वही लेख पहिले दिखला दे और उसकेभी वह पसंद हो जाय तोही वह त्रैमासिक पत्रिकामें प्रसिद्धी पावें; नही तो वापस लोटा दिया जाय। परंतु ऐसा नहीं हुवा। संपादक महशयको वही लेख अच्छी तरहसे पसंद हो गया और उन्हींने वही लेख कमलके हाथमें दिया। कमल लेख पढ़तेही बहुत गरम मालूम होने लगी। उसनें ठीक रीतीसे पहिचान लिया कि लेख किसनें लिखा है। मधुकरने "मधुमिलिंद" नामसेही लेख लिखा था। और उसके हस्ताक्षर जो कि कमलको हमेशा पारिचित होनेसे उसकी मधुकरकी बारेमें खत्री हुई। उन्हींने संपादकको बिलकूलही उसकी नापसंदी बतायी जिससे वही लेख प्रसिद्धी न पाया। आजतक कमल जिस मधुकरको बिलकूल ज्येष्ठ बंधूके माफिक देखतीथी वह उसको आजसे शत्रूके समान मानने लगी। जब वह मधुकर कमलके घर आता तब कमलके पिताका घर न होनेसे उसको एक तो वापस लोट जाना पढता था अगर कुर्सीपर अकेलेही बैठना पढता था। कमल तो अब उनके साथ बातचीत, वादविवाद करनेके लिये घरमें होते हुवेपरभी न आया करतीथी मधुकरको ऐसा मालूम होने लगा कि उसने बड़ी मारी गलती की। उसनें कमलकी क्षमा मांग ली। किन्तु जो विषका अक्षर कमलके हृदयमें एकवार घुस गया उसको बाहर निकालना बड़ी मुष्किलकी बात हुई। कमलके पिता मधुकरपर बिलकुलही नाराज न थे वे तो हमेशाही उसको मिलने के बाद बातचीत करते थे। और बड़े आदरसे उसको देखते थे। उनकोभी मधुकरकी उपर लिखी हुई बात का गुस्सा नहीं आया। क्योंकी वह साहित्यरेवक व साहित्यप्रेमी होनेसे अच्छी तरहसे जानतेथे कि लेखकोंके लेखोंपर कोई लोग टीका तो जरूर करेंगे लेखकोंका कर्तव्य इतनाही है टीका होनेकेबाद उसी टीकाको योग्य प्रत्युत्तर दे देवें। लेकिन वही टीकासे टीकाकारोंपर गुस्सा करके बहुत दिनका जुडा हुवा बंधुप्रेम हृदयमेंसे बाहर निकाल देना और उसी जगहको तिरस्कार-मुद्दीका महाविकाल जहर भर देना उनको उचित मालूम न हुवा।

दिनपर दिन बीन गये। कमल पहिले हमेशा मधुकरके घर आती जाती थी और उसकी बहू और उसके दो बरसकी लड़कीको बहुत प्यार करतीथी। लेकिन आजकल उन्हींने वही बात बिलकुल छोड दी है। इससे मधुकरको भी बहुत दुःख होता रहा। अब मधुकरको अच्छी तरहसे मालूम होने लगा कि उसकी ही लेखनी जो कमलके लेखके उत्तर देनेके लिये भूलसे ऐसी ठेढ़ी चली वही लेखनी बहुत दिनोंसे वृद्ध करदिया हुवा भगिनीप्रेममें व्यत्यय लानेको कारणीभूत हुई। अस्तु।

विद्यार्थिभांडार. (Student's Stores)

सातवा वार्षिक अहवाल.

(१-९-२५- ते १९-९-२६)

“ स्वदेशी हाच स्वराज्याचा पाया होय ”-डॉ. टिळक.

विद्यार्थिभांडाराचा सातवा अहवाल आपणापुढे ठेवण्याची आम्ही परवानगी घेतो. खालील अहवालाकडे नजर टाकली असतां असे दिसून येईल की, हे वर्ष अनेक दृष्ट्या चिंताजनक गेले. सरसाली भांडाराच्या एकंदर कार्य पद्धतीत अनपेक्षित असे बरेच फेरफार चालकांना करावे लागले. शिवाय न्यू पूना कॉलेज हे गांवाबाहेर गेल्यामुळे भांडाराचे जे गिःहईक कामे झाले ते पुढील सालांत परत मिळवावे कामे हाही आपणांस विचार करावयाचा आहे. शिवाय कापडावरील अंतर्गत जकात उठल्यामुळे देशी गिरण्यांच्या मालांत भावाचा जो चढ-उतार झाला, मुंबई येथील गिरणी-मजुरांच्या संपामुळे बाजारपेठेची जी बिकट स्थिति झाली, ह्या सर्वांचा परिणाम भांडारावर थोडाबहुत हाणें साहाजिकच होतें, तरी सुद्धां स्वयंसेवकांचा उत्साह व चिकाटी यांच्या जोरावर प्रयत्नांची पराक्रांष्टा करून भांडाराच्या सरसालांतील विक्रीचें प्रमाण शक्य तितकें भरून काढण्याचा प्रयत्न यशस्वी झाला, हे नमूद करण्यास आम्हांस समाधान वाटत आहे.

भागीदारांच्या सभेंत खालील सभासद कार्यकारी मंडळांत निवडून आले. चेअरमन:-गु. ना. ग. नारळकर, सभासद (१) शिक्षकांतर्फे रा. य. वि. आपटे; रा. रा. गो. श्रीखंडे; रा. स. दा. भिडे; रा. प. रा. भानू. (२) माजी विद्यार्थी:-प्र. कु. देसाई व ग. वि. लागवणकर (३) कॉलेजतर्फे वा. के. पाळंदे, शं. ब. तळेकर, न. अ. सप्रे, ना. वि. कुलकर्णी. (४) शाळेतर्फे:-बा. म. केतकर, वि. गो. जोशी, स. रा. लुक्तुके, चिं. वि. कुलकर्णी, (५) स्त्रीविद्यार्थिनीतर्फे:- कु. कावेरी चौधरी.

सरसालांत कार्यकारी मंडळाच्या ११ बैठकी झाल्या. प्रत्येक सभासदाकडे एक खातें सोंपविण्यांत आलें होतें. एकंदर व्यवस्था समाधानकारक होती.

या साली नमूद करण्यासारखी विशेष महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे भांडवलाची वाढ :ही होय. भांडारास ६०% व्याजाने कर्जाक रकम मिळण्यास अडचण पडत नाहीं तरी देशील प्रतिवर्षी संस्थेत नवीन विद्यार्थ्यांच्या आग्रहास्तार नवीन भाग काढून भांडवल वाढविण्यांत आलें हे गेल्या अहवालांत नमूद आहेच. अहवालाचे साली एकंदर रोस विक्री रु. २१६३५ वर झाली. या साली सरसकट उधार माल देणें बंद करण्यांत आलें होतें हे फार बरे झालें. कापड थेट मुंबईहून खरेदी करण्याचा उपक्रम या वर्षी करण्यांत आला. मुंबईस खरेदी करणें हे अनेक दृष्टींनीं किफायतशीर व शिक्षणदृष्ट्या ह्यु आहे व पुढेही हीच पद्धत चालू ठेवण्याचा आमचा मानस आहे. ही सर्व खरेदी केवळ स्वतः स्वयंसेवकांनीच केली हे विशेष होय. यासंबंधांत वि. देसाई व सरे

यांचा उल्लेख करणें अवश्य आहे. एकंदर देशी मालाच्या भावांत २।३ महिने एक सिरिखा चढउतार होत राहिल्याने त्याचा परिणाम एकंदर विक्रीवर नफ्याच्या दृष्टीने बराच घातक झाला, म्हणून एकंदर विक्रीच्या मानाने नफ्याचे प्रमाण थंदां कमी आहे. एकंदर नफा रु. ९६८ च आहे. उन्हाळ्याच्या सुट्टीत चेअरमन यास परगांवी जाणें भाग पडलें असतां भांडाराची सर्व व्यवस्था स्वयंसेवकांनिच नेहमीप्रमाणें चोख ठेविली होती. वि० लागवणकर यांचा या बाबतीत उल्लेख करणें अवश्य वाटते. आळंदी येथील प्रदर्शनांत व केऽगांवचे जत्रेचे वेळीं भांडारानें आपला माल नेला होता. या प्रदर्शनामध्ये व्यापार दृष्ट्या फायदा मुळीच होत नाही परंतु शिक्षण व संस्थेच्या कार्याचा प्रसार या दृष्टीने यांचा उपयोग होतो.

गेल्या सालाप्रमाणेंच यंदाही भांडारानें स्वदेशी कागदाचा चांगला प्रसार केला. गु. पटवर्धन यांचे 'Hand book of Philosophy,' वि० खैरे यांचे " लोकात्म्याची विधायक कामगिरी ", कॉलेज त्रैमासिक व गु० दांडेकर यांच्या ज्ञानेश्वरीकरितां पुष्कळसा (रु. ५००० चा) कागद पुरविला आहे. नेहमीप्रमाणें पंढरपूर हायस्कूल, महिलाश्रम, बारामती हायस्कूल, श्रीशिशुजी मराठा हायस्कूल, समर्थ विद्यालय वगैरे संस्थांनाही स्वदेशी माल पुरविला.

विद्यार्थी—भांडार, शि. प्र. ग्रंथशाळा इत्यादि संस्थेचीं उपांगें। शि. प्र. मंडळीनें आपल्या खास देखरेखीखालीं घेतलीं असून सदर संस्थेची पहाणी दर सहा महिन्यांनीं प्रतिनिधीतर्फे करावी असा शि. प्र. मंडळीच्या तहाहयात सभासद मंडळाचा ठराव झाला आहे ही गोष्ट संतोषकारक आहे.

आफिकेंत व्यापारांत पडलेले नू. म. वि. चे माजी विद्यार्थी रा. त्रिं. वि. धारप यांनीं संस्थेस रु. १०० ची देणगी दिली असून या रकमेचा विनियोग उत्तम काम करणाऱ्या स्वयंसेवकास त्यांचे नांवें सुवर्णपदक देण्याकडे व्हावयाचा आहे. हें उदाहरण नू. म. वि. च्या एकंदर विद्यार्थ्यांस अनुकरणीय व अभिमानास्पद आहे. रा. धारप यांचे आम्ही अत्यंत ऋणी आहों.

जून १९२६ पासून न्यू पुना कॉलेज हें गांवाबाहेरील आपल्या नव्या इमारतीत गेल्यामुळे भांडाराचें अपरिचित नुकसान झालें आहे. सध्यांचें कार्यकारी मंडळ व चेअरमन यांस दोहोंकडील व्यवस्था बघणें हें फार जड जाईल. कॉलेजची इमारत अजून पुरी न झाल्यामुळे तेथें भांडाराची शाखा काढणें कठीण झालें आहे. कॉलेजमध्ये दरवर्षी नवीन येणाऱ्या विद्यार्थ्यांना भांडाराची माहिती नसते, व स्वदेशीचें तत्त्व त्यांचे मनास पुरतें पडलेलें नसतें त्यांतच सध्यां कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांमध्ये त्रिलायती मालाचा जास्त जोरानें सुरू झालेला प्रसार पाहून जी कांही स्वदेशीविषयी कळकळ असते तीही नष्ट होऊं पडते. याविषयी एक सूचना करावीशी वाटते ती ही की, कॉलेजच्या जिमखान्यानें सहकार्य व स्वदेशीचा प्रसार हें एक विशेष कार्य समजून आपले देखरेखीखालीं घ्यावें. वर सूचित केल्याप्रमाणें व्यवस्था झाल्यास, उत्तम श्रमविभागणी होईल. कॉलेजच्याही योजनेत विद्यार्थी—भांडार अवश्य सहकार्य करीलच.

कार्यकारी मंडळाच्या घटनेत खालील फेरफार करण्यांत आले. " कॉलेजचे पूर्वी ४ होते त्या ऐवजी २ प्रतिनिधी, शाळेचे ४ चे ऐवजी ६ " सालाबादप्रमाणे श्रीरक्षणीपूजन, श्रीगणेशोत्सव व वार्षिक संमेलन इत्यादि उत्सव अत्यंत थाटाने साजरे करण्यांत आले. स्वयंसेवकांच्या इतर कार्यांमध्ये भांडाराचें काम आढ येत नाही हें परीक्षांचे समाधानकारक निकालावरून व्यक्त होत आहे. शिवाय चालू साली स्वयंसेवकांनी आपला एक क्रिकेट-क्लब सुरू केला होता. उत्तम, चाख, व्यवस्थित व नियमितपणे काम करणाऱ्या स्वयंसेवकांना पदके देण्यांत आलीं.

भांडारानें आजपर्यंत सुमारे एक लक्ष रुपयांचा स्वदेशी माल खपविला. गेली ७ वर्षे आपल्या संस्थेतील विद्यार्थ्यांत स्वदेशीविषयी आरंभ उत्पन्न करण्याचा भांडारानें जो पराकाष्ठेचा प्रयत्न केला त्या मानानें विद्यार्थीवर्गांत जितकी स्वदेशी-विषयी आस्था उत्पन्न व्हावी तितकी झाली नाही असें मोठ्या कष्टानें म्हणावें लागतें. मध्यंतरी बाह्य परिस्थितीमुळे स्वदेशीची जी एक लाट आसेतु हिमाचल पसरली ती क्षणिक ठरून तितक्यांच लवकर ओसरली, त्याचा तरुण वर्गाच्या मनांवर अनिष्ट परिणाम झाला. तरुण पिढीमध्ये स्वदेशीविषयी जो कांहीं अल्पसा आपत्तेपणा उत्पन्न झाला होता तो पार लयास जाऊन विद्यार्थी वर्ग बराचसा परदेशी माल वापरतांना चाहोःकडे दृष्टीस पडतो. स्वदेशी मालांतही परदेशी सुताचा, परदेशी भांडवलाचा, परदेशी व्यवस्थेचा एसा साधारणपणे—कोहिनूर, बकिंगह्याम, कर्नाटक, रामकृष्ण, मार्सडेन कानपूर, व धारिवाल—या गिरण्यांचा माल वापरण्याकडे प्रवृत्ति दिसते. लोकमान्यांची स्वदेशी ही जास्त आश्चर्याची आहे. आपल्या देशांतील कच्चा मालापासून आपल्याच लोकांच्या देखरेखीखाली पतदेशीय भांडवलावर चालविलेल्या कारखान्यांचा माल हाच खरा स्वदेशी माल होय. हल्ली अशा तऱ्हेचा स्वदेशी माल बऱ्याच कमी प्रतीचा येतो हें खरें आहे. परंतु आपलेपणाचे भावनेनें हाच माल घेणे अशी आपणांवर नैतिक जबाबदारी आहे ही दृष्टि चालवून स्वदेशीचा प्रसार करणे हें काम किती अवशुद्ध आहे हें दिसून येईल. या काळांत भांडारासारख्या फक्त स्वदेशीच्याच करितां वाहून घेतलेल्या संस्थेचा वारंवार चालविणे किती जड जातें हेही ध्यानांत येईल व तें केवळ भांडाराचे स्वयंसेवक निर्वैतन काम करतात म्हणूनच शक्य आहे. यावरून स्वदेशीचें आचरण करून व स्वदेशी हाच राज्याचा पाया होय हें लोकमान्यांचें तत्त्व नेहमीं लक्षांत ठेवून स्वराज्याचा पाया घालण्याकरितां महाराष्ट्रीय परत आनंदानें स्वदेशीकडेच वळतील अशी आम्हांस उमेद आहे.

कांहीं महत्त्वाचे आंकडे

भागीदार (रु. ३३७०); गंगाजळी ठेव (रु. ५००); स्वयंसेवकनिधि (रु. ३७५); वेणुगी (रु. १००); इमारत (रु. २८००); इमारत कर्ज (रु. १०००) न नेलेले डिव्हिडंड (रु. १४०).

वा. के. पाळंदे (सी. बी. ए.); गो. द. अभ्यंकर, (एफ. वाय. ए.)

“इंकोटाईन”

(रजिस्टर्ड.)

निळ्या-काळ्या व तांबड्या शाईचा अर्क.

शाई तयार करण्याचे पद्धतीत आधुनिक रसायन शास्त्राचे साह्याने केलेली “इंकोटाईन” ही एक अपूर्व सुधारणा आहे. या अर्कात नुसते पाणी मिसळल्याने बारापट शाई तयार होते. सतेजता, लिहितांना झरझर उतरणे, टांक व गंजणे व हवेच्या अथवा कालांतराच्या परिणामाने अक्षर अस्पष्ट न होणे इ० गुणांत इंकोटाईनची शाई कोणत्याही उत्कृष्ट शाईच्या तोडीची आहे.

तयार शाईच्या रिकाम्या बाटल्या, आतील शाईच्या अनेकपट वजनदार व फार किमतीच्या असतात; आकार मोठा असल्याने त्या भरण्यास तशाच मोठ्या पेट्या लागतात; शाईसह त्यांचे वजन फार वाढून प्याकिंग केल्यावरही त्या फुगण्याचा बराच संभव असतो; रेल्वेचे व बोटीचे भाडे तसेच हमाली यांसाठी या पदार्थावर केवळ पाण्याच्या वजनामुळे प्रमाणाबाहेर अधिक खर्च लागतो आणि हा सर्व खर्च आकारून दुकानदार तयार शाईची बाटली विकतो.

“इंकोटाईन” हे अर्कामक असल्याने वर वर्णन केलेला वसतीही गैर-वाजवी खर्च त्याचे माथी चढत नाही आणि म्हणून उत्कृष्टपणा आणि स्वस्ताई या दोन्ही गोष्टींचे त्यांत संमिलन झाले आहे.

“इंकोटाईन” ची बाटली २ औंसची (५ तोळ्यांची) असून तीपासून २४ औंस शाई निवळ पाण्याच्या मिश्रणाने बनते. प्रत्येक बाटली एका सुंदर कागदी पेट्यांत वातलेली असते. किंमत ८१०

मुंबई सरकारचे स्टेशनरी खात्याचे अधिकारी मि. लिओ म्हणतात:—

“रानडे आणि कंपनीचे ‘इंकोटाईन’ ही उच्च दर्जाची शाई असून स्टीफन्सनच्या निळ्या काळ्या शाईच्या एक्जी ही शाई वापरण्यास चांगली असल्याचे आढळून आले आहे. इंकोटाईन अर्कामक असून छोट्या बाटल्यांत भरलेले असल्यामुळे पाठविण्यास सोईस्कर व कमी खर्चाचे पडते.”

“इंकोटाईन” आपण वापरले आहे काय ? नसल्यास आजच विकत घ्या व आपल्या शाईच्या खर्चात कायमचा फायदा वढवून आणा. सर्व स्टेशनर्सकडे मिळेल, अथवा खालील कारखान्याच्या पत्त्यावर लिहा.

जी. एस् रानडे आणि कंपनी.

उद्योग-मंदिर, गिरगांव, मुंबई.

नू. म. वि. हायस्कूल-विद्यार्थी-भांडार (Students' Stores) मध्ये मिळतो.

K. R. Bhonde's

Tailoring Establishment.

High Class Workmanship ; prompt execution ; reasonable charges.

Scout-Uniforms—a speciality.

Near N. M. V. High School,
POONA CITY.

अस्सल पितळी

प्रभाकर कंदील

हे कंदील संपूर्ण आमचेच कारखान्यांत तयार झाले असून प्रकाश देण्यांत व मजबुतीत कोणत्याही परदेशी कंदिलोपक्षां सरस असल्याची आम्ही खात्री देतो.

इतकी उपयुक्त व टि द्याऊ वस्तु आमले देशांत तयार होऊं लागली असल्याने यापुढे व्यापण परदेशी कंदिलाकडे डुक्कूनही पाहणार नाही.

माहिती मागवा. आपापले गांवचे व्यापाऱ्यांस प्रभाकर कंदील मागवून देणेचा तगादा करा.

पुणे येथील कंदील मिळण्याचे प्रमुख ठिकाण

के. के. गंधे, ओगले ग्लास स्टोअर्स, बालाजीचे देवव्युनजीक, बुधवार पेठ.
भेकर्स

ओगले ग्लास वर्क्स, लिमिटेड, ओगलेवाडी. सं. औंध (सातारा.)

VISHVANATH GANESH & CO.

Near N. M. V. High School, Poona City.

Books at Bargain-Prices

No.	Name	Original price.		Reduced price.	
		Rs	As.	Rs.	As.
(1)	Tennyson's Princess (Wallace)...	2	—0	0	—12
(2)	Practical Physics (Schuster and Lees)	...	3—8	1	—0
(3)	Palgrave's Golden Treasury (Bell)	...	2—0	0	—12
(4)	Stoome's French Dialogues	2—0	1	—0
(5)	Hoffding's Psychology	2—0	1	—0
(6)	Advancement of Learning BK. II.	...	2—0	0	—12
(7)	The Autocrat at the Break-fast Table (Holmes)	...	1—8	0	—12
(8)	Johnson's Journal to Hebrides...	...	1—8	0	—12
(9)	Statesman's Year Book (1923)...	...	15—0	2	—8

We buy and sell all sorts of second-hand books.

Our Own Publications

नं.	नाव	लेखक	रु. आ.
(१)	नामदार गोखले यांचे चरित्र	(साने)	... २-०
(२)	नाट्यमकरंद (Marathi Shakespeare)	(मोडक)	... २-०
(३)	फांकडे तलवार बहादुर (Don Quixote)	(आठल्ये)	... ०-१२
(४)	हरिभाऊ आपटे यांचा विनोद	(येरवडेकर देशपांडे)	... ०-४
(५)	गंगावर्णना	(चिंतामणी पेटकर)	... १-०
(६)	मराठी छंद	(राजवाडे)	... ०-८
(७)	(मुलांकरितां) पद्यात्मक गोष्टी	(ओक)	... ०-६
(८)	ब्रह्मलिखित-बधुगरीक्षा		... १-०

In the Press

(९)	हिंदुत्व आणि सुधारणा	(गोळे)	... ३-०
(१०)	Wilson Philological Lectures.	(Patwardhan)	... १-८
(११)	निवडक लेख	(आमरकर)	... २-०
(१२)	अनाथ पांडू (Oliver Twist)		... १-४
(१३)	डॉ. भांडारकर यांचे चरित्र.		... २-०

We undertake publications on a HALF-PROFIT basis.

V. G. Tamhankar,

for the Maharashtra Publishing House,
Poona City.

मद्रास पेन्सिली

शुद्ध देशी, फार स्वस्त तरी उत्कृष्ट काळी, तांबडी, हिरवी, क्रायिंग बगैरे उत्कृष्ट २०-२२ तन्हा. किंमत एक पैशापासून २ आणेपर्यंत. नवा माल नुकताच आला आहे. जरूर घ्या.

म्हैसूर सोप्स

कपड्यास व अंगास लावण्याकरता म्हैसूर साबणच वापरा. त्या डारसान्बाचा सॅडल होप वापरून पाहिल्यास दिव्हास्थानांतहि नांव घेण्यासारखे साबण तयार होतात असेच म्हणावें लागेल.

ताजीं बिस्किटे.

पुण्यातच साठे बंधू यांचे कारखान्यात तयार झालेली बिस्किटे आमचेकडे नेहमी मिळत असून ती नेहमी ताजी मिळण्याची ध्यवस्था केली आहे. आपल्या क्षेत्रांना "At Home" देताना लक्षात ठेवा.

मोहक मजबूत व मनांजोगती

तमच्या बसावयाच्या सोलीत तुमचे कडे येणाऱ्या लेही मंडळींचें स्वागत करणें बगैरे सयें सामान्य उपयोगासाठीं किल्लोस्कर सुर्ची वापरून एका चांगल्या वस्तूबिबयीं आपली अभिराचि व्यक्त करा. दिव्हाण्यात दिव्हाचेअरसारखी काळ्या रंगाची पण पोटादी. डेकून राहूं शकत नाहीत, जमीन उसळत नाही. किं. ५ रु. फक.

फॅन्सी नोटपेपर्स व पाकिटे

आपणास पाहिजे तसे उत्कृष्ट नोटपेपर्स

व पाकिटे एकत्र किंवा निरनिराळी आमचेकडे हमेशा मिळतात.

दुकानीं हे सर्व नमुने पहावयास मिळतील.

स्टेशनरी

निरनिराळ्या मेकची निळे, फॉटन पेन्स, होल्डर्स, दोली बगैरे कोणतेहि अर्वाचीन लेखनसाहित्य आपणाला आमचे दुकानीं एकत्र पहावयास मिळेल. आपली सर्व खोदी स्वस्त भावात एकत्र होऊं शकेल.

रबरी शिक्के

हमेशा लागणारी बारीकसारीक काढी पाकिटे छापण्यास रबरी शिक्के वापरा. साधा सरळ तीन ओळींचा शिक्का २ रु. पुढें दर ओळीसच आणे जास्त, मोबती नक्षीची बोर्डर लागल्यास चार आणे जस्त पडतील. दीर्घ वर्तुळाकार गोल बसैरे डिशाइनचे शिक्क्यास ३ रु. पडतील. बरील किंमती पॅड पेटी शाई व पोस्टेजसह आहेत. शिक्के सुबक करून देऊं.

अंक वेळेवर घरीं पोचवूं

१	इंडियन डेलीमेल माहिण्याची वर्गणी	१॥१६
२	बाँबे क्रॉनिकल	" " १॥१ रु.
३	टाइम्स ऑफ इंडिया	" " २ रु.
४	माला साप्ताहिक क्रिकेट	२ पैसे
५	सब्य मासिक वार्षिक वर्ग.	११ रु.
६	स्वधर्म	" " ३॥- रु.
७	पुरुषार्थ	" " २ रु.

केळकर बर्दस, विश्रामबागे समोर पुणे शहर.

मागाल मिशर व्होल जाहिरातीत जाहीर केल्याप्रमाणें फक चारच रूपांतरें आल्यामुळे रूपांतराची मुदत नोव्हेंबर २० पर्यंत वाढविली आहे. तरी या मुदतीचा जरूर फायदा घ्यावा. रूपांतर शब्दशास्त्र करवावयास पाहिजे असें नाही.

श्री गणेश प्रिंटिंग वर्क्स.

बुक-प्रिंटर्स व बुक-बाईंडर्स.

४९५-४९६ शनवार पेठ, पुणे.

आमचेकडे सर्व तऱ्हेची छपाईची कामे सुबक व वक्तशीर केली जातात. विशेष माहिती समक्ष.

टेलिफोन नं. २१०

राजगुरु आणि कंपनी.

पेपर्स-मर्चंट्स, प्रिंटर्स, एक्सरसाईज व पेपर बॅगज
मॅन्युफॅक्चरर्स.

आमचेकडे सर्व तऱ्हेचे प्रिंटिंग, रुलिंग व बाईंडिंगचे काम सुबक केलें जातें. एक्सरसाईज-बुके व शाळेस लागणारे इतर सर्व कागदी सामान उत्तम करणें हा आमच्या कारखान्याचा विशेष आहे.

५१३ शनवार, पुणे.